БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ССР МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИНИНГ ОРГАНИ

ГАЗЕТА 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

1987 йил

30 ОКТЯБРЬ № 44 (2940) ЖУМА

Партия яна ижодий зиёлиларга қарата ҳамжиҳатликда, янгича шароитларда ўзаро ишонч, софдиллик ҳамда янги қатъий аҳду паймон асосида янгича ишлаш учун: «Ёнимизга келинг!» — демоқда, бир-биримизга ҳақиқатни айтайлик, буйруқбозлик ва насиҳатбозлик, ялтоқлик ва сохтакорликни улоқтириб ташлайлик, социалистик маданият — мамлакат ва халқ бойлигини яратишнинг бундан кейинги йўллари ҳамда усулларини биргаликда белгилайлик, деб айтмоқда.

«Коммунист» (1987, 15-сон) журналининг «Социалистик маданиятнинг бурчи» редакцион мақоласидан.

БЕШ ЙИЛЛИК ТОПШИРИҚЛАРИ ДАРАЖАСИГА ЧИҚИБ ОЛИШ УЧУН БИЗ ҲАММАМИЗ БУТУН КУЧНИ ИШГА СОЛИБ, ЗЎР ҒАЙРАТ БИЛАН ИШЛАШИМИЗ ЗАРУР БЎЛАДИ. МАНА ШУНДАЙ ҒАЙРАТ-ҲАРАКАТГИНА МУВАФФАҚИЯТ КЕЛТИРАДИ.

И. Б. УСМОНХЎЖАЕВ

(Ўн биринчи чақириқ Ўзбекистон ССР Олий Советининг олтинчи сессиясида сўзлаган нутқидан)

ПАРТИЯ ЧАҚИРИҒИГА АМАЛИЙ ИШ БИЛАН ЖАВОБ БЕРАМИЗ

УЙҒУН, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони

МИСҚОЛИ ҲАМ НОБУД БЎЛМАСИН

Пахта ҳамиша халқимиз ҳаётининг асосини, турмуш даражасини белгиловчи омил бўлиб келган. Ўлкамизда қандай муваффақиятларга эришилган бўлса, ҳаммаси деҳқончилик, пахтачилик шарофатидан. Шунинг учун ҳам аждодларимизни бободеҳқон деб эъзозлаймиз, бугунги кунда пахта ҳақида гап кетгудек бўлса бутун республика оёққа қалқади. Ҳар биримиз халқимизнинг пешона тери эвазига етиштирилган ҳосилнинг бир мисқолини ҳам нобуд қилмасликка интиламиз.

Бу йил пахтакорларимиз учун ниҳоятда оғир келганлиги ҳеч кимга сир эмас. Шунга қарамай азамат деҳқонларимиз далаларда мўл ҳосил тўпладилар. Эндиликда бу ҳосилни йиғиштириб олиш биздан ҳамишагидек катта сафарбарликни талаб қилмоқда. Бугун қалбида ғайрати бор ҳар бир одам — ишчими, талабами, шоирми, тўқувчими ўз ўрнини далада, деб билмоқда. Бу яхши. Лекин кузнинг ҳозирги ғанимат кунлари биздан янада каттароқ сафарбарликни, пахтазорларда улкан жасоратларни талаб қилмоқда. Ахир, ҳали нонимиз, ризқ-рўзимиз далада ётибди!

Республикамизда етиштирилаётган ҳозирги ҳосилнинг салмоғи янада бошқача. Унда қўшиб ёзишлар, ёлғонлар йўқ. Хирмонлар халқимизнинг ҳалол меҳнати эвазига тўпланмоқда. Шунинг учун ҳам пахтакорларимиз, ҳашарчию талабаларимиз сидқидилдан меҳнат қилмоқдалар, янги-янги «оқ олтин» тоғларини уймоқдалар.

Мен ўзим депутати бўлган хоразмлик деҳқонларнинг республикамиз улкан хирмонини яратишда карвонбошилик қилаётганидан жуда хурсандман. Бухоро, Тошкент, Сирдарё, Қашқадарё, Сурхондарё областларининг ютуқлари ҳар кимни ҳам қувонтиради.

Лекин, ҳали бу ютуқлар ишнинг, далаларда етиштирилган ҳосилнинг ярми. Қолган ҳосилни йиғиштириб олиш эса меҳнаткашларимизнинг, ҳар биримизнинг фидойи меҳнатимизга боғлиқ. Ҳа, эндиликда пахтазор мардлар майдонига айланиб қолди. Ижодкорлар ҳам бу ишда ўзларини сафарбар деб билишларини, давримизнинг қайта қурувчилари бўлган ҳақиқий қаҳрамонларни пахтакорлар орасидан кўпроқ топишларини истардим

Туроб ТЎЛА

ДОЛЗАРБ ДАМ

Қирқ томири бўлади ижтимоий тузумнинг,
Инсон заковатидан, омилидан ҳар бири!
Ана шу қирқ томирда мезони ҳар удумнинг,
Эътиқоди, мезони, тадбири ҳам таъбири!

Бири — сидқи садоқат, бири — чексиз илтифот,
Бири — олий издиҳом, бири — буюк таомил!
Зотан эзгу ишларга яралмишдир одамзод,
Ҳар ишга саховатли, ҳар ишга сахий, комил!

Булар ота-боболар расмидан қолган мерос,
Мадад бергин деганда жонларини берарлар,
Бу — оддий инсонга хос, бу — дилбар инсонга хос,
Пахталаринмас, балки бахтларини терарлар!

Юртни шошириб қўйди кузакнинг дағдағаси,
Чангал солди бемаврут деҳқон сарҳисобига,
Чироқ ёқса ёримас қалби дала оғасин,
Қай юрак чидай олур ғўзалар азобига!

Фурсат ўтиб боради лайлатулқадр мисол,
Шундан бу кунни дейлар миришкорлар: ғанимат!
Ғанимат бу — барака, барака топмиш завол,
Юртнинг ҳиммат камарин сўраётган бир шиддат!

Шиддат билан шиддатга жавоб берар жасорат,
Бутун-бутун маҳалла, бутун-бутун даҳалар!
Бутун-бутун водийлар, бутун-бутун жамоат,
Жадал одимлар билан бугун довон ёқалар!

Туяга мадад дейлар «ҳайт» дегани одатда,
Карвон боради чексиз, карвон боради тинмай,
Ҳар иш бу — шижоатда, ҳар иш бу —лаёқатда,
Маррага етиб бўлмас ғайрат отига минмай!

Бу буюк хонадоннинг буюк гражданимиз,
Чорлаганда лаббай деб турганмиз қойилмақом.
Ана шу «лаббай»дадир одамийлик ва тамиз,
Ҳаммамизники зотан пахтакор деган бу ном!

Мисқол момуғ аталур мисқол пахта толаси,
Деҳқон кароматидан унган ажиб барака.
Марра бугун мисоли қошу қовоқ ораси,
Пучи-пучга, сараги — айланмоқда саракка!

ХАЛҚЛАР ДЎСТЛИГИ ТЕАТРИ ОЧИЛДИ

Москвада Давлат халқлар дўстлиги театри очилди. Ана шу тантаналарда иштирок этган Ўзбекистон ССР Театр арбоблари союзи правлениеси раиси, СССР халқ артисти Берноралар ҚОРИЕВА мухбиримизга қуйидагиларни гапириб берди:

— Улуғ Октябрь Социалистик революциясининг 70 йиллик тўйи арафасида Москвада Давлат халқлар дўстлиги театрининг очилиши мамлакатимиз маданияти ва театр тарихида ёрқин саҳифадир. Айни пайтда бу партия ва ҳукуматимизнинг Театр арбоблари союзига кўрсатган катта ғамхўрлиги намунасидир. Ҳозир Иттифоқимизда 630 театр мавжуд. Уларнинг кўпчилигини Иттифоқдош республикалар театрлари ташкил қилади. Лекин уларнинг ҳаммаси ҳам ҳамиша Москва гастролларига боравермас эди. Янги театр очилиши бу муаммони ҳал этди. Чунки барча республикалар театрлари энг яхши спектаклларини мазкур театр саҳнасида намойиш этиш ҳуқуқига эга.

«Бу театрда ўртамиёна спектаклларга мутлақо ўрин берилмайди. Фақат халқ эътироф этган саҳна асарларигина театр репертуаридан ўрин олади», — деди театр очилиш маросимида сўзга чиққан СССР Театр арбоблари союзи правлениеси раиси Кирилл Лавров.

Янги театрда биринчи спектаклни намойиш этиш қардош грузиялик санъаткорларга насиб этди. Шота Руставели номидаги Грузия академик драма театри ижодий коллективи театр бадиий раҳбари, СССР халқ артисти Роберт Стуруа саҳналаштирган Шекспирнинг машҳур «Қирол Лир» трагедиясини намойиш қилди. Шунингдек, театр очилиши муносабати билан «Театр ва замон» Бутуниттифоқ ижодий учрашувлари бошланди. Унинг программасидан Москва, Ленинград, Таллин, Вильнюс, Тошкент, Фрунзе, Саратов саҳна усталарининг яхши спектакллари ҳам ўрин олган.

Умид қиламизки, келажакда республикамиз театрлари ижодий коллективлари ҳам ўзларининг сара спектаклларини Давлат халқлар дўстлиги театрида намойиш этадилар.

АРХИТЕКТУРА КУНЛАРИ

Шу йил 1 ноябрдан 10 ноябргача республикамизда архитектура кунлари ўтказилади. Ўзбекистон ССР Архитекторлар союзи правлениесининг раиси Тўлқиной ҚОДИРОВА бу ҳақда мухбиримизга қуйидагиларни гапириб берди:

— Улуғ Октябрь Социалистик революциясининг 70 йиллиги байрами нишонланаётган пайтларда республикамизда, шу санага бағишлаб архитектура кунлари ўтказилмоқда. Бу тадбир нафақат Тошкент шаҳри, балки барча областларимизнинг марказий шаҳарларида ҳам қулоч ёзади. Областларимиз шаҳарларидаги Маданият саройлари, кинотеатрлар фойеларида, витриналарда архитектурамиз ютуқларидан ҳикоя қилувчи кўргазмалар очилади, архитекторларимиз билан учрашувлар бўлади.

Тошкентда ўтказиладиган тадбирлар бевосита Архитекторлар союзи биносидан бошланади. Кўргазма залимизда Беруний номидаги Тошкент Политехника институтининг архитектура факультети ва Самарқанд Архитектура ва қурилиш институти талабаларининг диплом ишлари — макетлар намойиш этилади. Санъат саройининг фойесида Тошкент шаҳри марказий қисмининг тузилиши учун ўтказилган конкурс лойиҳалари, Сивец номидаги Авиасозлар маданият ва техника саройида ТашНИИПИ, Генплан, ТАШЗНИИЭП лойиҳа институтлари тайёрлаган иншоотлар макетлари, Ҳамза номидаги Ўзбек давлат академик драма театрида эса мазкур театрнинг келгусидаги биноси учун эълон қилинган конкурсга келган макетлар намойиш этилади. Шунингдек, Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриёти витриналари, Округ офицерлар уйи, Узсовпроф, «Москва», «Чайка» кинотеатрлари каби муассасалар ва бошқа муҳташам биноларнинг залларида қатор кўргазмалар намойиш этилади.

Байрам кунларида кенг жамоатчилик архитектурамиз Улуғ Октябрь инқилобидан кейин қўлга киритган ютуқлар билан танишадилар.

ИЖОД ЖАРАЁНИДА — ЁШЛАР

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзида ёш ижодкорлар билан ишлаш кенгашининг навбатдаги йиғилиши бўлиб ўтди. Кенгашда Ёзувчилар союзи правлениесининг раиси Одил Ёқубов, раис ўринбосари Абдулла Орипов қатнашдилар.

Йиғинда О. Ёқубов ёшлар ижодини пропаганда қилиш, ёшларни турар-жой билан таъминлаш, умуман, ёшларни ижод жараёнига жалб этишда баъзи камчиликлар мавжудлиги, эндиликда шу камчиликларни бартараф этиш йўлида амалий ишга ўтилганлиги ҳақида гапирди. Шу билан бирга, ёшларни бугунги қайта қуриш жараёнида фаолроқ бўлишга, жанговар публицистикага ҳам кўпроқ эътибор қилишга, ўз ижодларида халқнинг дилидаги дардлар, ечимини кутаётган муаммоларни дадил кўтариб чиқишга ундади.

Ёш ижодкорлардан Ҳамроқул Асқаров, Аъзам Худойбердиев, Абдужалил Хўжамов, Шукур Содиқ, Яҳё Тоғаев, Музаффар Аҳмедов, Ўктам Мирзаёров, Рауф Субҳон, Чори Аваз ва Баҳром Ғойиб сўзга чиқиб, ёшларга алоқадор муаммолар ҳақида гапирдилар.

Улар биринчи навбатда Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётида, хусусан, шеърият редакциясида, шунингдек, «Ёш гвардия» нашриётида ёшларга эътибор кўнгилдагидай эмаслиги, «Авторнинг биринчи китоби» сериясида чиқаётган китоблар жуда камлиги, коллектив тўпламлар қаноатлантирмаслигини айтишди. Ёшлар агитбригадалари ташкил этишда, ёшлар деганда 40 ёшлиларни эмас, айнан ёшларни назарда тутиш кераклигини айтдилар.

Сўзга чиққанлар ёшлар кенгашининг ишларини янада жонлантириш борасида гапириб, таржимонлар тайёрлаш учун ёшлардан қардош республикаларга ўқишга юбориш, «АБК» сериясида чиққан энг яхши китоб учун Усмон Носир номидаги Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзининг йиллик мукофотини таъсис этишни таклиф қилдилар.

Кенгашда иштирок этган нашриётларнинг бош муҳаррирлари Жамол Камол, Нормурод Нарзуллаев, Нурали Қобул ва бўлим бошлиқлари яқин бир-икки йилда «АБК» серияси билан бир неча ўнлаб ёш ижодкорларнинг китобини (Ёзувчилар союзи раҳбарларининг таклифига биноан) чиқариб беришни ваъда қилдилар. Ёзувчилар союзи ёшлар билан ишлаш кенгаши қошида ёшларнинг илк тўпламларини нашриётларга тавсия этиш ва ижросини назорат қилиб борувчи союз, нашриёт ходимлари, танқидчилар, носирлар, шоирлар ва ниҳоят ёш ижодкорлар вакилларидан иборат таҳрир ҳайъати тузилди.

Ёшлар билан ишлаш кенгашининг масъул котиби Азим Суюн планлаштирилган ишлар ҳақида ахборот берди.

Кенгаш йиғилишига раислик қилган шоир Омон Матжон ёшларнинг ҳаққоний талаблари — мажлис қарорини Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениеси президиумига ҳавола қиладиган бўлди.

Баҳром ҒАЙБИШЕВ

ҚАШҚАДАРЁ ДАЛАЛАРИДА

САХОВАТЛИ КУЗ. Йил бўйи қилинган меҳнат ҳосили йиғиладиган фасл. Лекин бу фасл ҳар йил янгича қувонч ва ташвишлар олиб келади. Об-ҳавонинг қандай келишини аниқ билмаса ҳам, деҳқон унинг кутилмаган қилиқлари борлигини билади. Ҳосилни нобуд қилмай йиғиб-териб олиш учун, табиат офатларидан панд еб қолмаслик учун тайёргарлик кўради.

Қашқадарё области пахтакорлари ҳам тўкин-сочин кузга пухта тайёргарлик кўришган эди. Баҳорнинг салқин ва намли келиши, ёзги ёмғирлар пахта етилишини кечиктириб юборди. Пахта анча кеч очилди. Эндигина терим бошланганда яна ёмғир ёғиб, ҳаво совиди.

Косон районидаги «Ленинград» совхозида пахтани тўла машинада териш планлаштирилган эди. Бир куни мактаб директори совхоз директори ҳузурига келиб:

— Болаларни олиб чиқайми? — деди.

—Йўқ. Улар ўқийверсин. Машинада териб оламиз.

Шундай деди-ю, кўнгли хира бўлди. Ёмғирда кўм-кўк бўлиб, яшнаб турган ғўзалар, яккам-дуккам очилган чаноқларни кўриб ваҳима босади. «Ёрдамчи чақирсакми?... Шунча ҳосил ерда қолиб кетадими?» деб иккиланиб қолди. Ёмғир тинадиганга ўхшамас эди.

Уч кундан кейин ҳаво очилиб, кечаси совуқ тушди. Ғўзани совуқ урди. Кун исигач пахта ёппасига очилиб кетди. Ингичка толали пахта ғўзасининг ҳар тупида 40-45 кўсак бор. Машиналар ғайрат билан ишга тушиб кетди.

Мирзақул Орзиев директорлик қилаётган Ленин номидаги совхозда ҳам иш қизғин. 3000 гектар ерга пахта экишган, шундан 1400 гектари ипак пахта. Совхозда 35 терим машинаси ишламоқда. Уларнинг унумли ишлаши учун ҳамма шароит яратиб берилган. Масалан, машинада терилган ҳар бир тонна ипак пахта учун 12 сўм ҳақ тўланади. Агар механизатор 5 тонна, ундан ортиқ терса 15 сўм қўшимча ҳақ олади. Бундан ташқари, терим вақтида рўзғор ташвиши билан овора бўлмасин деб ҳар бир механизатор уйига бир қоп биринчи, бир қоп иккинчи нав ун элтиб туширилди.

Амир Хўжаназаров, Элмурод Бобоқулов, Ўрол Қиронов, Мавлон Чориев бригадалари олдинда бормоқда.

Чуйков номидаги 39-совхоз идорасига борсак, эшикка: «Идора ёпиқ. Ҳамма пахта йиғим-теримида. Қабул кеч соат 10 дан 12 гача» деб ёзиб қўйилган эди. Идора ёнида машина тўхтади. Ундан тушган ўрта бўйли, қорачадан келган киши совхоз директори Ўрин Каримов экан.

— Битта бригадамиз бугун планни бажарди. Тушлик пайтида табриклаб келиш учун ўша томонга бораётган эдим. Сизларни кўриб бурилдим, — деди.

Маъсума Муродова бригадаси планни ортиғи билан бажарибди. Ҳали пахта кўп. Яна 20 тонна пахта топширмоқчи.

Маъсума опанинг 13 фарзанди бор экан. Баҳриддин Зайниддин, Низомиддин каби ўғиллари ҳар куни дарсдан кейин оналари ёнига келиб 40-50 килограммдан пахта теришади.

Бригадада саккиз киши бригада пудрати асосида меҳнат қилади. Пахта қўлда терилмоқда. Ҳар бир ишчининг маоши 300-400 сўмга тўғри келади.

Совхоз аслида бу йил 400 минг сўм зиён кўриши планда белгиланган. Чунки хўжалик ёш. Бироқ ҳосил мўл. Директорнинг фикрича, совхоз бу йил 600 минг сўм фойда кўради.

Моддий манфаатдорлик иш унумини оширмоқда. Ҳамма жон куйдириб ишлаётганини кўрасиз. Механизаторлардан Ғулом Усмонов 190, Баҳром Султонов 160, Ҳусан Маҳмудов 150 тоннадан пахта териб топширди.

Суяр Рустамов бригадаси планни 162, Хуррам Маҳматўраев бошлиқ бригада 159, Сафар Холбоев бошлиқ бригада 132 процент қилиб уддалади.

Маъсума опанинг дала шийпонида кечқурунлари керосин лампа ёқиб овқатланишар экан. 3-4 симёғоч тиклаб электр чироғи ўрнатиш мумкин. Лекин ҳеч кимнинг эсига келмабди. Одамлар шу шийпонда ётиб, теримга чиқишади. Бепарволикни қаранг!

Қарши чўлидаги янги совхозлардан бири — 40-совхозда ҳам терим авжида. Қаршидаги 12-ҳунар-техника билим юрти ўқувчилари шу совхозда теримга ёрдам бермоқдалар. Қурбон Очилов, Зулайҳо Очилова, Нигора Абдиева, Ойдин Кенжаева, Қурбонгул Асадова, Латофат Эргашева кунига 100-120 килограммдан пахта териб, эл хирмонига ўз ҳиссаларини қўшмоқда.

Ойбуви Ғаффорова директорлик қилаётган бу ёш совхоз ингичка толали пахта етиштириш планини районда иккинчи бўлиб бажарди.

«Ленин йўли» совхозида 23 терим машинаси бор. Пахта чаман бўлиб очилиб ётибди. Бу совхозда ҳам ишлар яхши ташкил этилган. Мардон Тошев, Исмоил Ҳамдамов, Ҳақберди Норчаев каби механизаторлар смена асосида кеча-кундуз демай пахта термоқда.

— Яна ўнта машинамиз бўлганда... биринчи теримда планни бажариб қўярдик. Ҳаво айниб қолмаса бўлгани, — дейди директор. Совхозда Комил Одилов, Пирим Иннатов, Чори Абдиев, Тўйчи Эрматов каби ветеран отахонлар ҳам этак тутиб пахта теришмоқда. Идора хизматчилари, боғча ва гараж ходимлари, маорифчилар 70 йилликка 70 кишидан иборат бригада тузиб, байрам шарафига меҳнат қилмоқдалар.

«Қарши» совхозида пудрат асосида ферма тузишибди. Қашқадарёда ер кўп бўлса ҳам, республикамизнинг ҳамма жойида бўлганидек, мол боқиш учун етарли шароит йўқ. Айниқса, қиш пайтида ем-хашакдан қийналиб қолишади.

Ҳозир бу фермада 360 сигир боқилмоқда. Сигирларнинг сути бир жойда тўпланади. Уни топшириш ҳам осон. Сигири 5 литрдан ортиқ сут берган киши ҳар литрга ҳақ олади. Бир сигирнинг кунлик емиши 5 литр сут нархига тўғри келади. Совхоз директори Рўзи Тошев қайта қуриш шарофати билан қилинаётган ишлар ҳақида гапириб берди.

Нишон районидаги «Самарқанд» совхозида Болта Норов партия ташкилотининг секретари бўлиб ишлайди. Илгари 1000 гектар ери бўлган бўлим бошлиғи эди. Ўша вақтларда иш ҳақи вақтида тўланмас, тирикчиликдан қийналган одамлар даромадли иш топишга ҳаракат қилар, қолганлар ҳам жон куйдириб ишлагиси келмасди

— 1986 йил ҳам анча қийин бўлди. Бу йил май ойида ишчиларга 1983 йилги иш ҳақи берилди. Август ойида 1984-85 йилнинг даромади ҳам тўланди. Ҳозир одамларнинг кайфияти яхши. Ҳосил мўл. Икки йилда давлат олдидаги қарзларимиздан қутулиб олсак, ўз-ўзини маблағ билан таъминлашга кўчамиз, — дейди партком.

Шу совхозда Қарши Давлат педагогика институтининг Дамин Тўраев бошлиқ ўқитувчи ва студентлари мўл ҳосилни териб олишда совхоз ишчиларига ёрдам бермоқдалар.

Қарши даштида бунёд этилган колхоз ва совхозларда бу йил баракали хирмон кўтарилмоқда. Чўлда обод қишлоқ ва шаҳарлар, боғ-роғлар гуллаб-яшнамоқда. Ҳали ўзлаштириладиган ер кўп. Косон районида йирик Шўробсой сув омбори қурилмоқда. У қурилиб, ишга тушгач, 20 минг гектар янги ер ўзлаштирилади. Қанча-қанча колхоз-совхозлар тузилади, қишлоқ ва шаҳарлар пайдо бўлади.

Лекин сув омборлари қуриш, янги ер ўзлаштиришларнинг чеки борми? Ўрта Осиёнинг сув ресурси чекланган. Иккита йирик ва бир нечта доим сув оқадиган кичик дарёси бор. Бу дарёлар ҳам охирига етолмайдиган бўлиб қолди. Сув бошидаги областлар ерини ўзлаштириб, этакдаги областларни сувсизликдан қуритиш шартми?

Ўзлаштирилаётган чўллар, очилаётган янги ерлар, сув омборлари, каналлар қуриш ва бошқа ишларга кетган харажатни қайтаряптими? Қайтараётгани жуда кам. Буни мутахассислар, масъул ташкилотларнинг раҳбарлари яхши биладилар.

«Ленин йўли» совхозидаги экин майдонидан 600 гектарга яқини шўрланиб, экин битмайдиган даражага келиб қолган. Тупроқ таркибида хлор миқдори 7 процентга етган, 39-совхозда 1000 гектардан ортиқ майдон ҳам шу ҳолга тушган. Ер ости сувининг кўтарилиши натижасида тутдан бошқа — олма, ўрик каби ҳамма мевали дарахтлар қуриб қолган.

БУНДАЙ ҲОЛАТНИ Қарши чўлидаги деярли ҳамма совхозларда кўриш мумкин. Бу ерларни соғломлаштириш учун яна қанча очиқ ва ёпиқ зовурлар қазиш керак бўлади. Яна қанча халқ маблағи кетади...

Биз Қашқадарё областининг ҳосилдор далаларини айланар эканмиз, чаноқларда тошиб турган халқ бойлигини кўриб қувончимизга қувонч қўшилди. Бу областда илгари йўл қўйилган жуда катта хато ва камчиликларни, бир зум бўлса-да, унутгандай бўлдик. Дарвоқе, қашқадарёликлар ишлаб чиқаришнинг барча жабҳаларида қайта қуриш йўлидан дадил бориб, йўл қўйилган хатоларни тузатишга эътиборни тобора кучайтирмоқдалар.

Бу ишда сизларга омад ёр бўлсин, азиз марди-майдон қашқадарёликлар.

Маъруф ЖАЛИЛ,
Азим СУЮН

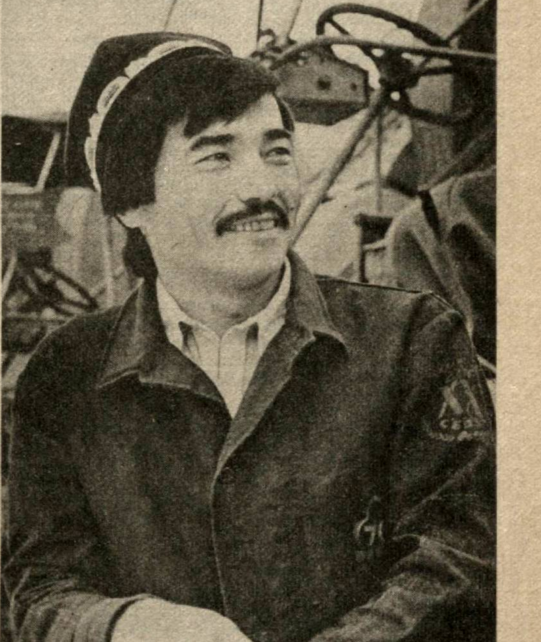

Иброҳимжон Каримов Бўз районидаги Меҳнат Қизил Байроқ орденли «Партия XX съезди» совхозининг илғор механизатори. У бу йил ўз машинаси билан 170 тонна пахта теришга аҳд қилган.

Т. ҲАМРОҚУЛОВ фотоси

Шаҳрисабз медицина билим юртининг студентлари Баҳористон райони деҳқонларига пахта йиғим-теримида яқиндан ёрдам бермоқдалар. Чапдаги суратларда: илғор студент-ҳашарчилар Зуҳра Қурбонова ва Муҳаррам Яралова.

Ҳ. ШОДИЕВ фотолари

ҚАД РОСТЛАЁТГАНЛАР

ТЕРМИЗ РАЙОНИДА ёнма-ён жойлашган икки хўжалик бор. Бири давлат кассасига тўрт миллион сўм пул ўтказиб қўйган Жданов номидаги колхоз, иккинчиси давлатдан уч миллион сўм қарз бўлиб қолган «Намуна» колхози.

— Ери, суви, шароити бир хил бўлган бу хўжаликлар фаолиятида нега бунчалик катта фарқ бор?

Район партия комитетининг биринчи секретари Жовбўри Абдураҳимов бу саволимизни эшитиб бир оз хаёлга толди.

— Тўғри, ўзаро таққосланганда шундай хулоса чиқариш мумкин, — деди бир оздан сўнг.—Аммо бу йил «Намуна»да ўсиш бор. Одамларнинг кайфияти ҳам яхши. Яхшиси, колхоз ҳаёти билан ўзингиз танишиб кўринг.

Колхознинг янги раиси Насим Бўриев бир воқеани гапириб берди: «Мухбир даламиз четида ўт босган ғўзаларни кўрибди-ю, «Вой-дод, ёрдам беринг!» сарлавҳали мақола ёзиб газетада чиқарибди. Ахир, аввал идорага келмайдими, биздан ҳол-аҳвол сўраб дардимизни эшитмайдими. Шуям мухбир бўлди-ю...»

Раисни тушундик.

Сабзавотчилик ва пахтачиликка ихтисослашган бу колхозда тўрт йил ичида икки раис алмашди. Бир неча йилдан бери гўшт, сут, сабзавотчилик плани бажарилмайди. Аммо, ранг кўр, ҳол сўр, демай катта қурилишлар бошлаб қўйилган. Натижада давлатдан қарз бўлиб қолган. Ўтириб қолган хўжаликнинг қаддини ростлаш янги раҳбар учун осон эмас, албатта. Насим аканинг ҳозирги аҳволини юракдан ҳис этдик.

— Қайта қуриш сизнинг колхозингизда сезилибди-да? — дедик. — Ишни нимадан бошладингиз?

— Кадрларни жой-жойига қўйишдан, — деди у. — Дастлаб фермадаги кадрларни алмаштирдик. Ўз мутахассислиги бўйича қобилиятли Оллоберди Тоғаевни биринчи фермага, Жўра Чориевни иккинчи фермага бошлиқ қилиб қўйдик. Моллар кўп (1700 бош), аммо ориқ, емиши оз эди. Уларнинг сонини камайтириб 1500 бошга туширдик. Семиртириб, гўштга топширдик. Шу тариқа бу борадаги планни ортиғи билан бажардик. Сут топшириш плани ҳам саккиз йилдан буён бажарилмасди. Авваллари 500 бош соғин сигирдан кунига 1200 литр сут соғиб олинган. Эндиликда бу рақам 2900 литрга етди. Бунга эришиш мақсадида соғувчиларга зарур шароит яратиб бердик. Ҳар ўн кунда мусобақани якунлаб, ғолибларни 20 сўмдан 30 сўмгача пул мукофоти билан рағбатлантириб бораяпмиз. Малика Тўлаева, Анорхон Аҳмедова, Салима Бўриева сингари чорвадорлар илғорликни қўлдан бермай келишяпти.

Колхозда социал-маданий объектлар етарли. Қишки, ёзги клуб бор. «Гулдаста» ансамбли ишлаб турибди.

Афсуски, камчиликлар ҳам йўқ эмас. Жумладан, дала шийпонлари шу кун талабига жавоб бермайди. 23 бригаданинг бештасида дала шийпони йўқ. Ойдой Боқиеванинг пахтачилик бригадасида бўлдик. Ўзи мажлисга кетган экан. Аъзоларининг барчаси хотин-қизлар, ёш болали аёллар. Аммо сабзавотчилик шийпонида болалар кўринмади. Жимжитлик. Медицина пункти эса қулф. Пахтачилик бригадасидаги шийпонда 16 чоғли ёш жувон-қизлар ерга шолча ёзиб, қуруқ нон-чой билан тушлик қилиб ўтиришарди. Атроф бетартиб. Дам олиш учун ҳеч қандай шароит йўқ. Аёлларнинг барчасининг оёғида калиш. Бунинг зарарини айтишим билан келинчаклардан бири: «Нима қилайлик, этик оғирлик қилади», деди. Ўйлаб кетдим. Наҳотки, далада киядиган енгил, зах ўтмайдиган оёқ кийими шу пайтгача ишлаб чиқарилмаса? «Спецодежда» корхонаси нега бу ҳақда ўйламас экан?

Қизлар уялишди, шекилли, иш шароити, дала шийпонидаги аҳвол ҳақида гапиришмади. Ҳаммаси яхши, шийпонимиз қайта қуриляпти, деб қўя қолишди. Ёш болали аёллар «Болаларимизга қайноналаримиз қарайдилар», дейишди. Маълум бўлдики, колхозда хотин-қизларга енгиллик яратиб бериш ҳали талаблар даражасида эмас.

Қизлардан «Сурхондарёлик ёзувчилардан кимларни биласиз?» деб сўрадик. Бир-бирларига қарашди-қўйишди. «Бизга қандай гапларингиз бор?» деган саволимизга ҳам ҳеч ким индамади. Ваҳоланки, бу меҳнаткаш, офтобнинг тиғида — 50—60 даража иссиқда, кузнинг ёғин-сочинли кунларида ишлаётган аёллар ҳар қанча эркалик қилишса арзирди. Фақат бир қиз: «Телевизорда концертларни «Время»дан кейин кўрсатишса», деган фикр билдирди.

— Ўзларингга нима етишмайди? Қандай ёрдам керак?

Улар яна сукут сақлашди. Йўқ, уларнинг фикр доираси тор эмас эди. Улардаги тортинчоқлик катта масалаларни кўтариб чиқишга йўл қўймасди. Худди ана шу нарса далада ишлаётган барча хотин-қизларимиз учун хос характер бўлиб, бу билан улар ўзликларини, меҳнатлари қадрини унутгандек назаримда. Шунинг учун ҳам ҳали боласи 1,5 ёшга етмаган она ҳам, ҳомиласи тушган келинчак ҳам далада. У ўз соғлиғи, боласи ҳақида эмас, пахтаси ҳақида қайғуради.

— Тўғри, колхознинг иқтисоди паст, деҳқонлар ҳатто ойлигини ҳам вақтида олишолмасди. Дам олиш нима, билишмасди, — деди раис. — Аммо оилавий пудратга ўтгандан бери ўзимизни анча ўнглаб олдик. Ҳозир йилига 7—8 минг даромад олаётган оилалар ҳам бор. Меҳнаткашлар ўртасидаги оммавий-сиёсий, маданий ишларни юксалтириш учун колхоз бу йил 410 минг сўм ажратган. Колхозимизга Хоразмдан Огаҳий номидаги музикали драма театри, Андижондан комсомол агитпоезди меҳмон бўлиб келди. Лекин ҳали камчиликларимиз кўп. Ўзингиз кўрганингиздек, замонавий дала шийпонлари қуриш, уларни безатиш, иссиқ овқат ташкил этиш биринчи галдаги вазифамиз. Маҳалла комитетлари тузяпмиз. Янгича анъаналарни тарғиб этиш, зарарли урф-одатларни йўқотиш масаласини ўртага қўйяпмиз. Ветеранлар совети тузилди. Улар билан маслаҳатлашган ҳолда иш тутяпмиз. Қишлоқларни газлаштириш 1988 йил планида бор. 20 километрлик йўлни асфальтлаш, водопровод ўтказиш, «Намуна» участкасида 140 ўринли боғча қуриш режалаштирилган.

КОЛХОЗ МАРКАЗИДА бичиш-тикиш цехи, дурадгорлик, ошхоналар, чойхона, «зангори экран» устахонаси ишлаб турибди. Аммо «Правда» участкасида кинотеатр, ҳаммом йўқ, 140 точкага мўлжалланган АТС қурилиши чала. Бундан ташқари 4 минг бола боғчага жалб этилмаган. Бу йил янги мактаб қуриб эскисини боғча қилиб бердик.

Режалар яхши. Аммо у ижроси билан гўзал. Бу режаларнинг тезроқ амалга ошишига тилакдошмиз.

Қутби НОСИРОВА

ЖАЙДАРИ СИГИР НЕГА ЙЎҚОЛДИ?

МУҲОКАМА УЧУН МАВЗУ

Вобкент район Калинин номидаги колхоз раисаси, Ўзбекистон ССР Олий Советининг депутати Муҳтарама Наврўзовага

ОЧИҚ ХАТ

Ҳурматли Муҳтарама Наврўзова!

Оддий соғувчиликдан сертармоқ хўжалик раҳбари даражасига ўсиб чиқиш учун теран билим ва улкан тажрибадан ташқари фидойилик, зукколик ва яна бир талай хислатлар керак. Мана, саккиз йилдан буён колхозингиз юксалиш йўлида. Ён-верингиздаги раислар, директорлардан қанча-қанчаси қўшиб ёзиш, пора олиш ёки пора беришда айбланиб, бадном бўлишди. Лекин қайта-қайта ўтказилган текширишлар сизнинг хўжалигингизда қаллоблик, нопоклик рўй бермагани, колхознинг бир чақасига ҳам хиёнат қилинмаганини кўрсатди.

Лекин Сизга Очиқ хат ёзишдан муддао бу эмас. Сиз тўрт томони чегараланган — янги ерлар очиш имкони бўлмаган, пахта тайёрлаш плани бўғизгача тиқилган бир шароитда ҳам чорвачиликни ривожлантириш мумкин эканлигини исботладингиз. Бир неча йилдирки, бу соҳа хўжаликка катта даромад бермоқда.

Ижодкорлар чорвачилик касбини улуғлаш, шарафлаш ҳақида кўп ёзишди. Лекин ҳамма нарсани ўз номи билан атайдиган бўлсак, чорвадорлик анчайин машаққатли, бухороликлар лаҳжаси билан айтганда, «андак чиркинроқ» юмуш. Сигир деган жониворнинг остини тозалаш, умрини бадбўй молхонада ўтказиш ҳаммага ҳам маъқул бўлавермайди. Шунинг учун ҳам аксарият ёшлар ҳар қанча баландпарвоз ваъдаларимизга қарамай фермага ишга боришмайди. Лекин Сизнинг столингиз тортмасида фермага ишга қабул қилишингизни сўраб ёшлар ёзган аризаларни кўриб ажабландик. Айтишингизча, фермага ишга жойлашиш учун улар ойлаб, йиллаб навбат кутишлари керак экан.

Ҳа, бундай замонавий фермада иштиёқ билан ишлаш мумкин. Хотин-қизлар салони, физиотерапия кабинети, сауна, спорт майдончаси, рангли телевизор... Булар, айрим кишилар ўйлаганидек, шунчаки хўжа кўрсинга эмас. Аёллар салонида соғувчи қизлар сочини бўяётганлигини, физиотерапия хонасида веттехниклар «сварка» олишаётганини ўз кўзимиз билан кўрдик.

Пахтачилик бўйича ихтисослашган бир хўжалик чорвачиликдан 800 минг сўм даромад қилган экан, бунинг илдизини, аввало, одамларга ғамхўрликдан излаш керак.

Лекин, Муҳтарамахон гап бу ҳақда ҳам эмас. Хўжалигингиз фермасида 740 бош «Красностепь» зотли қорамол боқилаётган экан. «Нега жайдари сигирларни батамом йўқотиб юбордингиз?» деган саволимиз сизга ғалати туюлди. Бизга билмайсизми, дегандай қарадингиз. Нима демоқчи бўлганингизни уқиб олдик. Ҳа, жайдари сигирларга қарши курашувчилар орасида райком вакиллари, агропром мутахассислари билан бирга биз журналистлар ҳам бор эдик. Муҳтарам олимларимиз бизнинг шароитимизда фақат қора-ола зотли молни боқиш иқтисодий жиҳатдан фойдали эканлиги ҳақида жар солганда биз ҳам ишонганмиз, албатта.

Тарих — кураш йўли. Лекин, нафсиламбрини айтганда, биз қишлоқ хўжалигидаги кўпгина сарқитлар ва иллатлар билан бирга анчайин тузук анъаналар ва мерослarga ҳам қарши курашиб қўйганимизни тан олишимиз лозим. Ёдингизда бўлса, бир вақтлар деҳқоннинг азалий йўлдоши бўлмиш кетмонга қарши ҳам курашилганди. У эскилик сарқити деб эълон қилинганди, ҳамма юмушлар механизация воситасида бажарилиши шарт қилиб қўйилганди. Ёки чорвачиликни олинг. Биз қорабайир отлари, ҳисори қўйлар, куланги товуқларга қарши кураш олиб бормадикми?! Республикамизга Англия отлари, меринос қўйлари, «русская белая» товуқлари олиб келинди. Маҳаллий зотлар эса гўшт планини бажариш учун кушхоналарга топшириб юборилди.

Жайдари қорамолга қарши кураш бир оз ғалати кечди. Минг йиллар давомида республикамиз шароитига мослашган жайдари сигирлар билан бирга бир маҳаллар мирзачўллик агроном М. Бушуев яратган Бушуев зотлари боқиларди. Агроном бу зотни жайдари сигирларни узоқ йиллик танлаш йўли билан вужудга келтирганди. Бу сигирлар ўртача 3000 килограмм, рекордчилари эса 5200 килограммгача сут берарди. Лекин ўттиз йилча муқаддам бир гуруҳ олимларимиз сут етиштиришда Болтиқбўйи республикаларига етиб олиш учун уларнинг қора-ола зотларини кўпайтириш лозим деган хулосага келишди. Шу хусусда диссертациялар ёқланди, юқори ташкилотларга қора-ола зотларнинг афзаллигини исботлайдиган хатлар тайёрланди. Қора-ола зот ўрта ҳисобда 4000 килограмм, рекордчилари эса 8000 килограммгача сут беради. Бу салмоқли рақам бизни чалғитиб қўйди. Болтиқбўйидан жуда қиммат нархларда зотли бузоқлар сотиб олина бошланди. Лекин жуда муҳим бир рақам ҳисобга олинмади. Жайдари сигирларимиз сутининг ёғлилик даражаси 4,5 — 5 процент, қора-ола зотиники эса атиги 3,5 процент эканлигини эътибордан четда қолдирдик. Кўп ўтмай ана шу курашнинг бошида турганлар қора-ола зотли молларнинг бир қатор иллатларидан воқиф бўлдилар. Республикамизнинг бирмунча иссиқ иқлимли Бухоро, Хоразм, Қорақалпоғистон, Қашқадарё областларида қора-ола зотли бузоқлар ва сигирлар иссиққа бардош беролмай нобуд бўла бошлади. Улар аксарият ҳолларда қон сийиш касалига дучор бўлар ва ветврачларнинг ҳаракатлари зое кетарди. Дастлабки пайтларда ҳамма айб ветеринария хизматига тўнкалди, кейин эса ҳақиқат тан олинди.

Мана шу ҳолатнинг ўзи қайтадан жайдари сигирларни кўпайтиришга ўтиш учун энг яхши имконият эди. Аммо, афсуски, ундай бўлмади. Ўзбекистон ССР Чорвачилик илмий-текшириш институтининг илмий ходимлари маҳаллий сигирларимиз зотини яхшилаш, янги зот яратиш борасида бирорта ибратли иш қилишмади. Иқлими иссиқ зоналар учун «Красностепь» зотлари боқилиши маъқул деб топилди. Биз яна қиммат нархларда Эстониядан бузоқлар сотиб ола бошладик. Узоқ йиллик изланишлар туфайли улар бизнинг шароитимизга маълум даражада мослашди ҳам. Сиз раҳбар бўлган колхозда ҳар бош сигирдан 3000 килограммдан сут соғиб олинаётганлиги фикримизнинг далили бўла олади. Лекин, аминмизки, маҳаллий зотларга ҳам хўжалигингиздаги сингари шароит яратиб берилганида, фойдадан холи бўлмасди.

Инсоният бир-бирини тўлдириб, бойитиб яшайди. Изланиш бўлган жойда хатолар ҳам бўлади. Биз қорамолларнинг «Красностепь» ёки қора-ола зотларини ёмонламоқчи эмасмиз. Масалан, Тошкент области қора-ола зотлари учун иккинчи ватан бўлиб қолди. «Красностепь» ҳам иссиқ иқлимимизга мослашди. Лекин шулар қатори оз миқдорда бўлса ҳам жайдари сигирларимиз боқилиши зарур, деган хулосани айтмоқчимиз, холос. Буни айнан Сизга айтаётганимизнинг боиси шуки, бу эзгу ташаббусни Сиз сингари нуфузи баланд, чорвачиликни обдон биладиган раҳбар бошлаб бериши керакдай. Зеро, Сиз жайдари сигирларимизнинг афзалликлари ҳақида жуда ибратли мисоллар келтирдингиз. Буни амалда исботлашнинг вақти етиб келганга ўхшайди.

Тушунамиз, бу осон эмас. Баъзи бировлар учун орқага қайтиш бўлиб туюлиши мумкин. Райком, агросаноат ва наслчилик бўйича мутасадди ташкилотлар бундай даҳмазали юмуш билан шуғулланмасликни маслаҳат беришлари ҳам эҳтимолдан холи эмас. Аммо лоақал 40-50 бош жайдари сигир сотиб олиб, уларга алоҳида жой қилиб берсангиз, ота-боболаримиз бизга мерос қилиб қолдирган жониворни сақлаб қолишга ҳисса қўшсангиз, келажак авлодлар олдида юзимиз ёруғ бўларди. Чунки эндиликда хўжаликлар раҳбарларига анчагина мустақиллик берилди.

Ҳурматли Муҳтарама Наврўзова! Сиз раҳбар бўлган колхозга аслида Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзининг йўлланмаси бўйича чорва қишлови қандай ўтаётганлиги билан танишиш учун боргандик. Хўжаликда бир ярим йилга етадиган озуқа жамғарилганини кўрдик. Лекин КПСС Марказий Комитетининг яқинда матбуотда эълон қилинган чорвачилик ходимларига, колхоз ва совхозларнинг мутахассислари ҳамда раҳбарларига, бошланғич партия ташкилотлари, касаба союз ва комсомол ташкилотларига, агросаноат комплексининг барча меҳнат коллективларига Мурожаатида таъкидланганидек, биз фақат қишловни муваффақиятли ўтказиш билан чекланиб қолмай, айни вақтда чорвачиликнинг бундан кейинги тараққиёти учун ҳам пухта замин яратишимиз керак. Бу кўп жиҳатдан наслчилик ишларини тартибга солиш билан боғлиқ.

Зеро, чорвачилик ҳар бир жойнинг иқлим шароитига мос келадиган наслдор, сермаҳсул зотларни танлашдан бошланади. Буни ҳар биримиз ёдимизда тутмоғимиз ҳам қарз, ҳам фарз.

Йўлдош МУҚИМОВ,
Тошпўлат АҲМЕДОВ,
Нусрат РАҲМАТОВ

Тошкент область Калинин районидаги «Иваново» совхозининг чорвадорлари қишловни намунали ўтказмоқдалар.

Суратларда: илғор молбоқарлар Бердибой Иброҳимов ва Маҳмуд Дайрабоев; озуқа цехида.

Н. МУҲАММАДЖОНОВ фотоси

ЁШЛИК—ҒОЛИБЛИК

ПАХТА ДАЛАЛАРИДАГИ ҚУВОНЧ ВА ТАШВИШЛАР

Сирдарё областида ҳар бир студентга 54 килограммдан норма белгиланган экан. Бу нормани ҳозирча фақат битта институт — Низомий номидаги Тошкент Давлат педагогика институти адо этаяпти. Талабалар кунига ўртача 55 килограммдан пахта теришяпти.

— Бир сўз билан айтганда, тартиб-интизом, уюшқоқлик бизни шу маррага олиб келди, — дейди институт партия комитети секретари, фалсафа фанлари кандидати, доцент Зиёдулла Давронов.

Институт пешқадамлари — ўзбек ва қозоқ филологияси факультетида бўлганимизда, партком секретарининг ҳақлигига ишонч ҳосил қилдик. Негаки, биз бўлажак филологлар истиқомат қиладиган жойга — «Партия XXIII съезди» совхозининг 6-бўлимига етиб келганимизда соат еттидан ошиб, қоронғилик тушган бўлса-да, студентлардан ҳануз дарак йўқ эди.

— Улар пахталарини соат етти яримда топшира бошлашади, — деди факультет комсомол ташкилоти секретари Гулчеҳра Сонпова.— Бу ерда жами 450 студент истиқомат қилади. Кечқурунлари асло зерикмаймиз. Яқинда иккинчи ва учинчи курслар орасида «Қувноқлар ва зукколар» конкурси бўлиб ўтди. Ўтган пайшанба куни «Кулги кечаси» ўтказгандик. Бугун эса Абдулла Қаҳҳорнинг 80 йиллигига бағишланган адабий кечани планлаштирганмиз.

Кечки овқатдан сўнг факультет машъаллари билан таниша бошладик. Булар косонлик Светлана Жумаева, гагаринлик Дилбар Шербоева, норинлик Дилфуза Аҳмедова, чироқчилик Феруза Холмуродова, Москва районидан Ҳувайдо Раҳимова, шаҳрисабзлик Собира Маҳкамова, хатирчилик Азима Актамова, хоразмлик Шарофат Юсупова, вобкентлик Нигора Раҳимова, гурланлик Зулфия Норметова, китоблик Роҳат Ғаниева, яккабоғлик Зиёда Ҳусаинова, уйчилик Дилфуза Тожибоева, бўкалик Дилфуза Абдураҳмонова, ўшлик Моҳигул Мусурмонқулова, жиззахлик Гулнора Синдорова...

Шу оқшом бир воқеадан огоҳ бўлдим. Рўпарамда ўтирган ўн саккиз талабанинг бирортаси ҳам «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасига обуна бўлмаган экан.

— Бизни фақат комсомол газеталарига обуна бўлишимизни талаб қилишади, — дейишди улар. — Адабиёт газетасига эса институтимиздан ҳеч ким обуна бўлолгани йўқ. Суриштирганимизда бу газетага обуна тугаган, деб жавоб беришди.

Бу гапларни эшитиб ҳайратландим. Наҳотки, бутун бир институтнинг, хусусан, бўлажак филологларнинг бирортаси ҳам адабиёт газетасига обуна бўлолмаса? Афсуски, қизлар айтган гап рост экан.

Оқ олтин район партия комитети агитация ва пропаганда бўлими мудири Раҳмат Билолов бу масалада студентларга ёрдам беражагини айтди.

●

Тошкент Давлат медицина институти ректори, медицина фанлари доктори, профессор Нажилло Шомирзаевни «Самарқанд» совхози марказидаги хазонрез хиёбонда ёлғиз учратдим. У қишлоқ шифохонасидаги студентлар аҳволидан хабар олиб штабга қайтаётган экан. Ўзимни таништирдим.

— Адабиёт газетасиданман, денг, — унинг юзларига табассум ёйилди, — жуда яхши, жуда соз. Ниҳоят, медикларни ҳам эслабсизлар-да.

Ректор бу сўзни ярим ҳазил, ярим чин қилиб айтди.

Штаб олдида у киши мени Бернора Қориева ҳамда Қулаҳмад Ризаев билан таништирди. Уларнинг қизлари Нодира ТошМИнинг 4-курсида ўқиркан.

— Булар сизни энг илғор факультетимизга ташлаб ўтишади.

Машинамиз ўрнидан жилаётган пайтда уч-тўрт қишлоқ қизларининг ёнимиздан ўтаётиб: «Қаранг, Бернора Қориева!» деганларини эшитиб қолдик. Шунда мен Бернора опанинг: «Менинг меҳнаткаш қишлоқи қизларим, қачон балетни кўришга вақт топибсизки, мени танисангиз...» деган сўзларини аниқ эшитдим.

Опанинг ҳам меҳр, ҳам куюниб айтган бу сўзлари мени жуда ўйлантириб қўйди. Шунда беихтиёр Алишер Навоий номидаги Катта театрнинг аксарият мухлислари юртимизга келаётган сайёҳлару, ажнабий меҳмонлар эканини, юртдошларимиз у ерга деярли бормаслигини алам билан ўйладим. Бу ташвишли ҳолнинг ижтимоий илдизини, унинг сабаб ва моҳиятини қишлоқларимиздан ҳам излаш лозимлигини чуқур ҳис этдим...

Ўша куни кечгача 2-даволаш факультети студентлари ҳузурида меҳмон бўлдик. Уларнинг яшаш шароитлари-ю, меҳнат муваффақиятлари билан танишдик.

Декан ўринбосари Александр Пугасов раҳбарлик қилаётган III курс студентларининг ҳар бири 71 килограммдан пахта тераётганини айтишди.

— Институтимиз бўйича энг илғор курс — бизнинг курс экан, — дейди 307-группа студенти Наримон Қиёмов, — Ольга Сердюкова, Михаил Матвеев, Лариса Григорьева каби курсдошларимиз эса кунига 100 килограммдан ҳам ошириб пахта теришяпти. Лекин на институт ва на совхоз раҳбарлари бунга эътибор беришяпти.

— Яқинда энг илғор теримчига деб чет элга комсомол йўлланмаси берилишини айтишди, — деди Халис Беридзе. — Лекин айтишди-ю, жимиб кетишди. Қолаверса, битта йўлланмани кимга беришга ҳам ҳайронмиз. Чунки бизда илғор студентлар кўп. Наҳотки, республика комсомоли Марказий Комитети учун бу нарса муаммо бўлса? Ҳеч бўлмаганда, Иттифоқимиз бўйлаб саёҳат уюштиришса ҳам рози эдик.

Назаримда, талабаларнинг бу илтимосини ижобий ҳал қилиш керак. Бунинг учун комсомол ташкилотларида имкониятлар етарли.

ТошМИ талабалари билан хайрлашиб қайтарканман, қалбимни илиқ хотиралар билан бирга ноxуш туйғулар ҳам қамраб олганди. Нега биз студентлардан кўпроқ пахта теришни талаб қилишни биламизу, лекин уларнинг яшаш шароитлари, ташвишлари билан қизиқмаймиз. Масалан, бутун бир олий ўқув юрти бўйича илғор бўлиб келаётган бу оташқалб ёшлар учун бир дона телевизор олиб бериш нима деган гап?! Ёки совхозлар раҳбарлари муваққат ётоқлар учун ҳар йили беҳисоб маблағ совурганлан кўра, ҳашарчилар учун доимий турар-жой бинолари қуриш хусусида бош қотирсалар, яхши бўлмасмикин?

Исмат ХУШЕВ,
«Ўзбекистон адабиёти ва санъати»нинг махсус мухбири

Бекобод район комсомол комитетининг ташаббуси билан «Ёшлик» комсомол зарбдор отряди тузилди. Отряд аъзолари шу кунларда «Авангард» совхози далаларида меҳнат қилмоқдалар.

Суратда: отряднинг илғор теримчилари Зулхумор Ўринбоева ва Умида Болтабоева.

М. ҚОРАБЕКОВ фотоси

●

Сирдарё областининг Ильич райони пахтакорларига ёрдам бераётган Тошкент Автомобиль йўллари институтининг студентлари К Ўринов, Х. Ҳошимов ва А. Жўраев пахта теримида илғорлик қилишмоқда.

Е. БОТИРОВ фотоси

«ЛОҚАЙДЛИК ОҚИБАТИ»

Акс садо

Газетанинг шу йилги 21 август сонида эълон қилинган «Лоқайдлик оқибати» мақоласини ўқидиму беихтиёр йиғлаб юбордим. Чунки мен ҳам айнан шунга ўхшаш воқеани ўз бошимдан кечирганман. Турмуш ўртоғим Рашиджон уч йил муқаддам Зайнабхон сингари врачлар лоқайдлигининг қурбони бўлган. У район марказий касалхонасида даволанаётган эди. Дарди унчалик оғир эмасди. Сўнгги бор борганимда «Соғайиб қолдим, эрта-индин жавоб беришса керак», деб суюнганди. Афсус, бояқишга уйимизга ўз оёғи билан кириб келиш, фарзандлари дийдорини кўриш насиб қилмади. Ўша оқшом навбатчи врачнинг лоқайдлиги, ҳамшираларнинг совуққонлиги туфайли ноўрин қўлланган уколдан вафот этди.

Кейинчалик айбдорлар аниқланиб, қисман бўлса-да, қилмишларига яраша жазоландилар. Лекин бундан менга нима фойда? Бевақт етим қолган етти фарзандимнинг келажагини ўйласам, бор дунём қоронғи бўлиб кетади. Тўғри, ғамхўр партия-ҳукуматимиз, қолаверса, маҳалла-кўй бор, болаларимни иқтисодий жиҳатдан қийналмай вояга етказишим мумкин. Лекин оталик меҳри-чи? Унинг ўрнини нима билан тўлдириб бўлади? Уч йилдирки, шу ҳақда ўйлайман. Ўйлайману, адоғига етолмайман. Аламимни фақат пинҳона кўз ёши тўкишдан оламан.

Шубҳасиз, қизилтепалик Зайнабхон ва менинг турмуш ўртоғимнинг бевақт ўлими республикамиз врачлари учун катта сабоқ бўлиши керак. Акс ҳолда, улар фақат шифокорлик шаънига доғ туширмайдилар, айни вақтда қанчадан-қанча беморларнинг умрига зомин бўлиб, отасиз ёки онасиз қолган болаларнинг уволига ҳам қоладилар.

Кумуш БОЗОРБОЕВА,
Бекобод район Ойбек номидаги совхоз ишчиси

«ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ»ГА ЖАВОБ БЕРАДИЛАР

«ДОҒ»

Газетамизнинг шу йил 19 июнь сонида журналист Ҳабибулла Олимжонов ва адвокат Фармон Мўминовнинг «Доғ» сарлавҳали суд очерки эълон қилинган эди. Унда Ургут районидаги Ғўс қишлоғида яшовчи ёш колхозчи йигит Зиёдулла Ибодуллаев ҳамқишлоқлари — Тўлаевлар томонидан туҳматга учрагани ҳақида гап боради. Гўё, Зиёдулла бир кеча Тўлаевлар хонадонига ёмон ниятда тунда девордан ошиб тушади. Бироқ, бу воқеага холис гувоҳлар йўқ, бунинг устига келин «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» редакциясига «Мени Зиёдуллага туҳмат қилишга эрим ва қайнотам мажбур қилган эди», деб ёзиб берган.

Мақолада мана шу яққол кўриниб турган туҳматни атрофлича текширмай, З. Ибодуллаевга нисбатан адолатсизлик қилган Ургут район ички ишлар бўлимининг, район прокуратурасининг ходимлари ва айблаш фикрини тасдиқлаган прокурор, ниҳоят, З. Ибодуллаевни Ўзбекистон ССР Жиноят кодексининг 204-моддасининг 1 қисми билан айблашни тўғри, деб топиб, уни 2 йил шартли жазога ҳукм чиқарган район халқ суди раиси А. Тўйчиевнинг мазкур ишга ножиддий муносабати танқид қилинган эди.

Мақолага Ўзбекистон ССР Олий суди раиси С. Йигиталиевдан келган жавобда шундай дейилган: «Самарқанд область Ургут район халқ судининг 26.06.87 йилдаги хатига қараганда, Ибодуллаев Зиёдуллани ЎзССР ЖКнинг 204-моддасининг 1 қисми билан айблаш ҳақидаги жиноят иши Ургут район прокуратураси томонидан ЎзССР ЖПКнинг 175-моддасини 2-қисми талаби асосида, унинг жиноят содир қилганлиги исбот бўлмагани сабабли бекор қилинган ва у жиноий жавобгарликдан озод этилган».

Демак, ниҳоят ҳақиқат қарор топди, аслида оқ бўлган Зиёдулла Ибодуллаев оқланди.

Бироқ, адолат тўла тантана қилдими? Йўқ. Чунки, бу «жиноий иш» ҳукмга айлангунча қанча одамларнинг бир неча кунлаб вақтлари беҳуда сарфланди, қанча асаблар қақшади. Қолаверса, милиция ва прокуратура терговчилари, халқ суди раиси мана шу ишга, энди узил-кесил маълум бўлишича, брак ишга сарфланган вақтлари учун маош олдилар.

Корхонада ишлаб чиқарилган 10 тийинлик брак маҳсулот учун ишчи жазоланади. Оддий меҳнаткаш инсоннинг тақдири билан ўйнашиб, инсон тақдирига лоқайд қараб, бракка йўл қўйган терговчилар, прокурор ва халқ суди раиси бу брак учун қандай жазолангани тўғрисида газетхонлар республика прокуратураси ва Юстиция министрлигидан жавоб кутадилар.

УЛУҒ ЙЎЛНИНГ САБОҚЛАРИ

АДАБИЙ ТАНҚИДЧИЛИКДА ЗАМОНАВИЙЛИК, ПАРТИЯВИЙЛИК ВА ҒОЯВИЙ-БАДИИЙЛИК УЧУН КУРАШ ТАРИХИДАН

Бойбўта ДУСТҚОРАЕВ,
филология фанлари кандидати

БУЮК ИНҚИЛОБДАН кейин кечган тарихий йилларни назардан ўтказар эканмиз, мамлакатимиз халқлари қўлга киритган социал, иқтисодий ва маданий соҳадаги улуғвор ютуқлар кўзга яққол ташланади. Бу ютуқлар бутун совет кишиларини, ер юзидаги барча дўстларимизни қувонтиради, ғанимларимизнинг ҳасадини келтиради. Айни пайтда яхши аёнки, бизга муқаддас бўлган саналарни нишонлар эканмиз, қўлга киритилган ютуқларни салмоқлаб кўриш, мавжуд камчилик ва нуқсонларни аниқлаб бартараф этиш, йўл қўйилган хатолардан сабоқ олиб, келажак учун хулоса чиқариш — ленинчи большевикларга хос анъаналардан биридир. Биз ўтмишда йўл қўйган нуқсонларимизни гапиришдан хижолат бўлмаслигимиз лозимлигини ҳозир марказий матбуот саҳифаларидаги баҳс-мунозаралар яхши кўрсатиб турибди. Шу нуқтаи назардан ўзбек адабий танқидчилигининг дастлабки йилларига назар ташлаш ҳам фойдадан холи эмас. Таъкидлаш жойизки, танқидчиларимизнинг ҳар бир авлоди адабиётимизнинг ғоявий-эстетик камол топишига ўзларининг муайян ҳиссаларини қўшганлар. Бироқ уларнинг биринчи авлодига мансуб бўлганлар зиммасига тушган вазифа янада шарафли ва оғир эди. Зотан, уларга биринчи бўлишдек масъулият юкланган, айни пайтда, биринчилик машаққати ва оғирлиги ҳам тушганди. Илк изланиш йўлидаги хатолар ҳам уларнинг номлари билан боғлиқ.

Маълумки, 1917 — 32-йил- [illegible] асарларидан, энг биринчи галда, янги замон учун хизмат қилиш, яъни умуман олганда, замонавийлик талаб этиларди. Шуниси характерлики, кечагина — инқилобгача замонавий саналган кўпгина мавзулар жуда тез эскириб, улар янги даврнинг, янги жамиятнинг илк, аммо катта талабларига жавоб беролмай қолди. Буни адабий жамоатчилик ҳам ўша пайтда чуқур ҳис қилганди. Хусусан, бу фикр саҳна асарлари ҳақида ёзилган дастлабки тақриз ва мақолалардаёқ яққол кўзга ташланди. Жумладан, Ҳамзанинг «кечагина» замонавий асар ҳисобланган «Заҳарли ҳаёт» пьесаси сюжети инқилобдан кейин «дарҳол» эскириб қолди. Шу боисдан мазкур драма спектаклига «Халқ дорилфунуни» газетасининг 1918 йил 18 июль сонида тақриз ёзган «Эл ўғли» имзоли танқидчи «Пьесанинг сюжети саҳна учун бик эски бир нарса...» деса, мунаққид Мирмулла Шермуҳамедов шу типдаги пьесалар ҳақида хулоса тариқасида «Ҳар ҳолда ёзиладурғон театр китоблари мумкин қадар ҳаёта татбиқ этилиб ёзилсун эди», деганди(«Иштирокиюн» газетаси, 1920 йил, 12 март).

«Ишчи» имзоли мунаққид адиб Абдулла Қодирийнинг «Бахтсиз куёв» пьесаси қўйилиши муносабати билан «Иштирокиюн» газетасининг 1919 йил 24 декабрь сонида «..ҳозирги буюк инқилоб даврида бу каби келин-куёв фожиалари бик келишиб етмасдир», деб ёзган. Шунингдек, у Баҳром Ҳайдарийнинг «Тўкма» пьесасининг муваффақиятсизлигини ҳам асарнинг замонавийликдан узоқлигида, деб кўрсатганди. Шунинг учун «Ишчи» «Ҳозирги театримизда тарих ва инқилобға доир пьесаларни ўйнаб, халқимизнинг ҳаёт ижтимоия бирла танишдирув» вазифаси кун тартибига қўйилиши лозим, дейди. Мирмулла Шермуҳамедов ҳам бу фикрни қувватлаб: «Бизнинг саҳнанинг тарихий, ижтимоий мавзулардан олинуб ёзилғон буюк асарларга эҳтиёжи зўрдир», деб ёзганди(«Иштирокиюн», 1920 йил, 19 февраль). Тарихий асарлар устаси Абдулла Қодирий ҳам театр асарларининг замонавий бўлиши тарафдори сифатида чиққанди. У «Бизда театр иш- [illegible] билан яратилди. Ҳамза, Абдулла Авлоний, М. Уйғур, Хуршид, Ғулом Зафарий сингари драматургларнинг халқни янги ҳаёт қуришга, курашга ўргатувчи революцион-ташвиқий асарларининг ана шу тарихий эҳтиёж самараси эканини ҳозир яхши тушунамиз. Шу боисдан Ҳамза ва унинг маслакдошларининг инқилоб ғалабаларини сақлаб қолишга даъват этувчи, янги жамият қуриш учун хизмат қилувчи асарларининг улкан аҳамиятини тасаввур этиш қийин эмас. Танқидчилигимизнинг инқилобдан кейинги дастлабки кунлардаёноқ бошланган адабиёт ва санъатнинг замонавийлиги учун кураш олиб боришдек принципиал хусусияти ҳозирги кунда ҳам ўз актуаллигини сақлаб келмоқда. Чинакам адабиёт ва санъат асари даврнинг, ижтимоий турмушнинг энг долзарб, энг муҳим, энг ҳаётий муаммоларини четлаб ўтиши мумкин эмас. Бу эса, энг аввало, унинг том маънодаги замонавийлигида зуҳур этади, намоён бўлади.

Айни пайтда, замонавийлик фақат замонавий мавзуда ёзиш деганини англатмайди. Тарихий мавзуда яратилган асарлар ҳам замондошларни ғоявий-эстетик тарбиялаш учун хизмат қилиши, замонавий муаммолар билан билвосита боғланиши мумкин. 20-йиллардаёқ кўпгина танқидчилар, адабиётшунослар тарихийлик ва замонавийлик нисбатини яхши тушунганлар. Аммо айримлари тарихга мурожаатни ўтмишни идеаллаштириш, замонавий воқеликдан қочиш деб талқин этдилар. Жумладан, М. Шевердин 1928 йилгача ўзбек танқидчилиги «Ўтган кунлар» романига муносабат билдирмагани учун, тўғрироғи, унинг «ғоявий жиҳатдан зарарлари»ни очиб ташламагани учун танбеҳ бераркан, танқидчиликнинг сукут сақлаши романда «ўтмишни бўяб-безашга интилиш»ни қувват- [illegible] У. Исмоилов эса лирик шеърлар авторларига «Бундай ер, кўкни мақтаб ёзилғон нарсалардан экин маъракаси, мажбурий таълим, пахта ва колхоз тўғрисида ёзилғон нарсалар минг мартаба абзал ва фойдалиқ», дея таъна қилганди(«Қурилиш» журнали, 1931 йил, 1-2-қўшма сон, 5-бет). Бундай мисоллар ҳозир, табиийки, истеҳзоли кулги уйғотади. Бироқ мазкур мунаққидлар қараши муайян кўринишда ҳозиргача учраб туради. Совет воқелигининг муҳим воқеаларига, ҳатто турли кампанияларга бағишланган, В. И. Ленин, партия, совет, коммунизм сингари муқаддас тушунчаларни англатувчи сўзлар акс этган, бироқ бадиий жиҳатдан саёз асарларни ҳам кўкларга кўтариш ана шу тенденциянинг қолдиқларидан бошқа нарса эмас. Шоир Ҳамид Олимжон 1929 йилдаёқ бундай қарашлар ҳақида киноя билан «Бизда ҳар бир «Яшасин ўроқ, болға!» дегувчиларни шоир қилиб осмонга кўтаргувчилар йўқ эмас» деганди.

20-йиллар танқидчиларининг катта хизматларидан бири — адабиётимизнинг партиявийлиги учун олиб борилган курашдир. Партиявийлик принципи адабиёт ва санъатни, юксак даражада англанган ҳолда, социалистик жамият учун, коммунизм иши учун курашнинг қудратли қуроли, Ленин таъбири билан айтганда, бу механизмнинг «паррак ва винтчаси»га айлантиришни билдиради. Маълумки, партиявийлик принципи, энг аввало, яратилаётган асарларнинг юксак ғоявийлигини талаб қилади.

Ўзбек совет танқидчиларининг биринчи авлоди адабиё- [illegible]

М[illegible] тарихи адабиётшунослигимизда етарлича ёритилган. Бироқ мафкура борасидаги ўша йиллар мунозараларига бугунги кун талаби асосида танқидий қарайдиган бўлсак, масалага бир томонлама ёндашилган жиҳатларни, ҳатто муайян ноҳақликка йўл қўйилган ҳоллар содир бўлганини сезиш мумкин. Бу борада икки жиҳатга эътибор беришни ўринли деб ўйлаймиз. Олайлик, миллатчилик мафкурасининг танқид қилинишини. Буржуа миллатчилиги мафкурасига қарши курашиш керак ва лозим. Бу партиявий танқидчилигимизнинг муҳим вазифаси. Бироқ бунда, бизнингча, миллий мумтозлик кайфияти билан миллий ифтихор туйғусини аралаштириб юбормаслик керак. Миллий мумтозлик — бу албатта миллатчиликка олиб борадиган туйғу. Миллий ифтихор туйғуси эса муайян миллатга мансуб ҳар бир кишига хос ижобий хислатдир. Зеро, доҳиймиз В. И. Ленин «биз ўз тилимизни ва ўз Ватанимизни севамиз», деб бежиз айтмаган.. Бу хислат бепоён Ватанимизнинг ҳар бир катта ва кичик миллатлари вакилларига хос бўлиши лозим. Лекин танқидчилигимиз тарихида миллатчилик тенденциясига қарши кураш жараёнида миллий ифтихор туйғуси акс этган асарлардан ҳам ҳадиксираш ҳоллари содир бўлганди. Бундай тушунчанинг сарқитлари гоҳи-гоҳида ҳозир ҳам кўзга ташланиб қолади. Ўз она тилига, ўз она миллатига ҳурмат ва муҳаббат билан қарашдан чўчимаслик керак, деган бугунги гаплар ўтмиш сабоқларидан чиқарилган хулосадир.

Энди иккинчиси. Марксча-ленинча танқид ижодкорлар йўл қўйган хатони тўғри кўрсатиб, илмий исбот қилишни талаб этади. Бизнинг танқидчилигимиз мана шу жиҳати билан ҳам кучлидир. Афсуски, тарихда шундай ҳоллар ҳам бўлдики, айрим танқидчилар ижоди ғоявий заифликлардан холи бўлмаган, «йўловчи» деб аталган адибларнинг асарларини таҳлил этганда, объектив, илмий асосда, холис, рад этиб бўлмайдиган далиллар ёрдамида текшириш йўлидан бормай, балки уларни қандай бўлмасин қоралаш, асарларидан ўзларига керакли жойларини атайлаб узуқ-юлуқ ҳолда олиш, баъзан эса фикрларини бузиб талқин этиш усулини қўллаганлар. Бунинг далили сифатида Ж. Бойбўлатовнинг «Қизил Ўзбекистон» газетасининг 1929 йил 13,14, 15 май сонларида босилган «Ўзбек адабиёти ва чиғатойчилиқ» сарлавҳали мақоласини олиб кўрайлик. Мунаққиднинг мақоласи Фитрат ижодининг ғоявий жиҳатини таҳлил этишга бағишланган. Мақолада у Фитратнинг ғоявий-сиёсий хатосини, яъни А. Яссавийни пролетариат шоири деган фикрини «исботлаш» мақсадида унинг Аҳмад Яссавий ҳақида «Маориф ва ўқитғувчи» журналининг 1927 йилги 6-сонида босилган мақоласидан қуйидаги парчани келтиради: «Яссавий мазлум синфнинг орасида бўлди, шуларнинг қайғулари билан йиғлашга мажбур бўлди, ҳам йиғлади. Яссавий у замоннинг ҳоким синфини айрим гуруҳ унвонлари билан атаб, ҳар бир гуруҳнинг адресига қаттиғ сўкушлар тақдим қилади... Биз Яссавийнинг шу қадрини албатта тақдир қиламиз... Шу ёқдан қарағонда, уни ўз замонидағи йўқсулларнинг қайғуларидан хабарли, улар учун йиғлағон, уларнинг душманларига сўкуш билан, насиҳат билан мурожаат қилғон бир йўқсуллар шоири каби қабул қиламиз, албатта». Сўнг Ж. Бойбўлатов буни «...ҳайрон қолдирарлиқ уятсизлиқ билан қилинадуғон адабий «ихтиролар» ва «кашфиётлар» деб киноя қилади. Унинг бу фикрини кейинчалик бошқа адабиётшунослар ҳам такрорлашни хуш кўрганлар. Тўғри, Фитрат хатоларга йўл қўйган. Унинг ўзи ҳам буни «Қизил Ўзбекистон» газетасининг 1929 йил 15 ва 16 сентябрь сонларида босилган «Ёпишмаган гажаклар» мақоласида ҳамда шу газетанинг 1931 йил 4 май сонида эълон қилинган «Бошқармага очиқ хат»ида эътироф этган. Лекин у танқидчи ва адабиётшунослардан ўзининг хатосини кўрсатишганда, фикрини бузиб талқин этмасликни, асарларидан тўғри кўчирма олишни илтимос қилади. Жумладан, у Ж. Бойбўлатовнинг танқид усулига норозилик билдираркан, «...менинг сўзларимнинг бош-оёғини кесиб ташлаб, ўз мақсадингизға ярарлиқ бир ҳолға киргизиб сўнгра эътироз қилишингиз илмий бир ҳаракат саналмайдир», деганди. Бизнингча, танқидчилар, адабиётшунослар Фитратнинг ижодини одилона баҳолаб, унинг асарларини илмий асосда таҳлил қилиб, мафкуравий моҳиятини тўғри ва ҳаққоний очиб беришлари керак. Акс ҳолда, нообъектив, ишонтириш қувватидан маҳрум «фош этишлар» юзага келади. Шу ўринда Ж. Бойбўлатов Фитрат асарларидан узуқ-юлуқ кўчирма олишдан ташқари, унинг таҳлил услубини ҳам объектив тарзда ҳисобга олмоғи лозим эди. Чунончи, Фитратнинг Яссавий ҳақидаги мақоласи, асосан, А. Саъдийнинг «Инқилоб» журналининг 5-сонидаги (1922 йил) «Яссавий ким эди?» сарлавҳали мақоласидаги хато фикрларни тузатиш мақсадида ёзилганди. А. Саъдий мақоласида Яссавийни халқ учун курашган, халқпарвар қаҳрамон дея ёзади: «Яссавий ўз замонида мискинларни, мазлумларни, ғариб ва дарвишларни ҳам ёқлағувчи(ҳимоя қилғувчи) бир шоир эди» («Инқилоб», 5-сон, 31-бет). Фитрат А. Саъдий фикри асосида Яссавий мазлумлар, йўқсуллар манфаатини ҳимоя қилганми, деган савол-тезисни қўяди ва, бир қараганда, бунга «ҳа» дея жавоб бериш мумкин, дейди. У Яссавийнинг етим, ғариб, фақирларга жабр қилманг, қабилидаги шеърларини келтириб, Ж. Бойбўлатов контекстдан юлиб олган ҳолда истифода этган юқорида кўрганимиз фикрни билдиради. Фитратнинг тадқиқ усули шундайки, у дастлаб тезис, сўнг бу тезисга қарши антитезис қўяди ва қиёслаш, мантиқан муҳокамадан кейин хулоса чиқаради. Одатда, Фитрат бошқа адабиётшуносларнинг муайян масала юзасидан чиқарган хато хулосаларини тезис тариқасида қўйиб, уни аниқлашга киришган. Ж. Бойбўлатов мазкур ўринда Фитрат мақоласидан цитата келтирар экан, ундан кейин келадиган антитезисни «унутади», ўзини билмаганга олади. Бунга ишонч ҳосил қилиш учун Фитрат фикрини қандай давом эттирганини кўрайлик. У ёзади: биз «...у қадр билан қолмасдан, Яссавийнинг бошқа ёқларини ҳам текширишга мажбурмиз. Бир шоирни, айниқса Осиёнинг кенг бир қисмиға таъсир қилиб 7 ярим асрдан бери яшаб келган бир шоирни текширганда, масалани бир ёқли қўймоқ тўғри, илмий бир натижа бермайди.

Йўқсуллар учун қайғуриб, уларнинг дардларини куйламоқчи бўлган Яссавий уларнинг қутулиш, нажот йўлларини ҳам излаганми, улар қутулиши учун бир дастур, бир йўл кўрсатканми?

Албатта, кўрсатмаган!

Кошки кўрсатган бўлса эди!..» («Маориф ва ўқитғувчи», 1927 йил, 6-сон, 33-бет).

Сўнг Фитрат А. Яссавийнинг йўқсуллар нажоткори эмаслиги, аксинча, унинг кўрсатган йўлига кирган киши тириклай ўзига гўр қазиши лозимлигини исбот қилган.

КЎРИБ ЎТГАНИМИЗ вульгар танқид усулининг оқавалари, афсуски, ҳозир ҳам баъзан учраб қолади. Бизнингча, ўзбек танқидчилиги адабий меросимиз проблемаларини, шунингдек, ғоявий адашган ёзувчилар ижодини марксча-ленинча таълимот асосида баҳолаши ягона тўғри йўл эканлиги адабиётимизнинг тарихий тажрибасида аллақачон исбот этилган.

Партиявийлик принципи адабиётга партиявий раҳбарлик масаласи билан чамбарчас боғлиқ. Бу масала 20-йиллардаёқ танқидчиларни қизиқтирган эди. Жумладан, бу ҳақда Айн, Усмонхон ва Ойбек орасидаги мунозарада ҳам сўз юритилганди. Танқидчи У. Эшонхўжаев адабиётга партиявий раҳбарлик масаласини тўғри тушунганини кўрсатади. У социалистик жамиятда ижтимоий ҳаёт планли равишда боришини таъкидлаб, янги жамият қурувчи ишчи-деҳқонлар ҳамда уларнинг авангарди Коммунистик партия ҳаётдаги катта-кичик ҳодисаларга бефарқ қарай олмайди, балки бу «...ҳодисаларга ё ундай, ё бундай қилиб ўз муносабатларини билдириб қўядирлар ва бу ҳодисаларнинг манбаи бўлғон ғайратни ё йўқотишга тиришадилар, ёки ўзи ижтимоий турмуш қуриш ишини енгиллатишга ишлатадирлар», деб ёзганди. Усмонхоннинг гапида ижодкор абсолют эркин эмас, у муайян жамият фарзанди сифатида хоҳлайдими, йўқми, ижтимоий ҳодисаларга ўз муносабатини муайян тарзда билдириши, бинобарин, муайян ҳодисага маълум сиёсий-ғоявий позициядан туриб баҳо беришга мажбур, деган фикр ётади. Коммунистик партия идеология ишининг бир қисми сифатида адабиёт ва санъат асарларининг ғоявий-сиёсий савиясига баҳо бераркан, бу жиҳатдан хато қилган, адашган ижодкорларга нисбатан, энг аввало, сабр-тоқат билан тарбиялаш йўлини қўллайди. Бу — социалистик жамиятимизнинг гуманистик характеридан келиб чиқадиган ленинча принцип бўлиб, у адабиётшунослигимизда етарли даражада ёритилган. Бизни шу ўринда танқидчилигимизнинг илк йилларида бу масала қандай тушунилгани ва у амалда қандай бажарилгани қизиқтиради. Айтиш мумкинки, бу масалада икки хил қараш ўша йиллардаёқ вужудга келганди: бири — ғоявий жиҳатдан адашган, хатога йўл қўйган ижодкордан воз кечиб юбориш керак, деган ақида бўлса; иккинчиси — бундай ижодкорларни тарбиялаш даркор, деган қараш. Буни биз Ойбек ва Усмонхон Эшонхўжаев қарашларида кўришимиз мумкин.

АДАБИЁТ ВА САНЪАТГА партиявий раҳбарликнинг моҳиятини тўғри тушунса-да, У. Эшонхўжаев ижоди ғоявий заифликдан холи бўлмаган, адашган адибларнинг истиқболига ишонмади, улардан воз кечиб юбориш йўлини қувватлади. Жумладан, у Ойбекнинг «Чўлпон шоирни қандай текшириш керак?» сарлавҳали мақоласига қарши «Мунаққиднинг «мунаққиди» номли мақоласида ёзади: «Шоир Чўлпон ўзининг ташкилоти ва мафкуравий маҳсулоти билан астойдил замонимизнинг ҳукм сурғувчи интилишининг олдига тушиб югуриб кета оладими? Ҳақиқатни тасдиқ қилиб қўйишга мажбурмиз — йўқ» («Қизил Ўзбекистон», 1927 йил, 27 июнь).

Ойбек эса, бошқача фикрда бўлган. У Айнга жавобан ёзган «Чўлпон шоирни қандай текшириш керак?» сарлавҳали мақоласида, гарчи очиқ ёзмаса-да, Чўлпон ўз ижодини Октябрь инқилобидан илгари бошлаган, чор ҳукумати колониал сиёсатининг заҳрини тотиб кўрган, шу билан бирга, у революциянинг қизғин курашида ҳам бўлмаган, марксча-ленинча таълимотни қалбига жойлай олмаган, шу боисдан янги воқелик, янги муҳит таъсири остида аста-секинлик билангина меҳнаткашлар шоири бўлиб етишиши мумкин, деган фикрни билдиради. Ойбек Чўлпоннинг Советлар позициясига ўтишига астойдил ишонган, унинг истиқболига оптимизм билан қараган. Моҳиятан Ойбекнинг фикрлари Коммунистик партия идеологик фаолиятининг тарбиялаш функциясидан, социализмнинг юксак гуманистик характеридан келиб чиққан. У Чўлпон ҳақида ёзади: «Чўлпон бизнинг ҳозирги адабий эҳтиёжимизга жавоб бера олмас деб, ундан қўл ювамизми? Менимча, бу нарса хато... Биз... Чўлпондан қўл торта олмаймиз... Воз кечилмайди» «Қизил Ўзбекистон», 1927 йил, 17 май).

Кўринадики, Чўлпон ижодига муносабат борасида 20-йиллар ўзбек танқидчилари, адабиётшуносларининг қарашлари иккига ажралган. Талант хато қилса, адашса — уни тарбиялаш йўли — адабиёт ва санъатга партиявий раҳбарликнинг асосий белгиларидан биридир. Бунга совет адабиёти тарихидан кўплаб мисоллар келтириш мумкин.

20- йиллар танқидчилари совет адабиётининг юксак ғоявийлиги билан бирга, бадиий маҳорат учун ҳам кураш олиб бордилар. Ўша йиллари ғоявийлик учун кураш қизғин кетаётган бир паллада асосий эътибор кўпроқ асарларнинг ғоявий-сиёсий савиясига қаратилиб, бадиийлик томонини «унутиш» ҳоллари ҳам содир бўла бошлаганди. Оқибатда марксча-ленинча эстетиканинг ғоявий ва бадиий бирлик тўғрисидаги муҳим принципи бузилганди. Бу, албатта, ёзувчи ва танқидчиларнинг эътиборидан четда қололмади. Чунончи, Ҳ. Олимжон фикрича, асар ғоявий соғлом бўлса-да, бадиий жиҳатдан заиф бўлганда, уни бадиий асар ҳисоблаб бўлмайди.

Ҳамид Олимжоннинг муҳим фикрларидан бири — лирик шеърларнинг хусусиятини тўғри тушуниш билан боғлиқ. Абдусалом деган мунаққид ўша йили шоир Ғайратийнинг «Чирчиқ бўйларида» шеърини вульгар тарзда таҳлил этиб, унда тасвирланган «Кенг қулочли қирларда ҳозирда ижтимоий ҳаёт қандай? Чимкентнинг шу қирларида яшағувчи меҳнаткашларнинг кундалик турмуш ва сиёсий аҳволида қандай ўзгаришлар бор? Унда ижтимоий хўжалик асослари қандай? Унинг меҳнаткаш халқи қандай яшайди?» каби саволларга автордан жавоб талаб қилганди («Қизил Ўзбекистон», 1929 йил, 27 сентябрь). Лирик шеърдан бундай саволларга жавоб излашни Ҳамид Олимжон лириканинг моҳиятини, бинобарин, адабиётнинг ўзига хослигини тушунмаслик, ҳар қандай шеърдан «сиёсий-ижтимоий йўл» излаш бекорга уриниш, дейди. Умуман, Ҳ. Олимжон адабиётга бундай қарашни енгил-елпи, юзаки қараш, деб хулоса чиқарганди.

ТАБИИЙКИ, бир мақолада ўзбек адабий танқидчилиги тарихининг катта қисми ҳақида батафсил тўхталиш мумкин эмас. Биз бу ерда энг асосий бўлган жиҳатлар ҳақида ҳозирги даврдаги ошкоралик, демократиянинг кенгайиши фонида ўз мулоҳазаларимизни қисқача баён этд олдик, холос. Зотан, ундай катта вазифани кўпчилик бўлиб ҳал этиш мумкин.

Маҳкам МАҲМУДОВ

УФҚЛАР ОРТИ БЕПОЁН

Адабий танқид

КЕЙИНГИ ЙИЛЛАР ўзбек поэзиясида ижобий маънодаги публицистик оҳанглар кучайиб боряпти. Қизиғи шундаки, авваллари шоирларимиз, прозаикларимиз ва мунаққидларимиз публицистик руҳ, ижтимоий оҳанг деганда кўпроқ бадииятдан йироқ, расмий, мавсумий гапларни, сохта эҳтиросларни тушунар эдилар. Бугунги кунга келиб, публицистик руҳ деган теран ва муҳим сўз яна ўзининг ҳақиқий ижобий моҳиятини касб эта бошлади. Ўрта ва кенжа авлод шоирлари Рауф Парфи, Миразиз Аъзам, Маъруф Жалил, Омон Матжон, Ҳалима Худойбердиева, Чўлпон Эргаш, Усмон Азим, Шавкат Раҳмон, Муҳаммад Солиҳ, Азим Суюн, Хуршид Даврон, Шукур Қурбон, Йўлдош Эшбек, Усмон Қўчқор каби ёрқин истеъдод эгалари кейинги йиллар ўзбек поэзиясида бадиий ва ижтимоий изланишлар оламида ҳам кўлам, ҳам сифат ўзгаришларини вужудга келтирдилар. Шоирлар ижодида ҳар бирининг ўзига хос бадиий теранлиги билан халқ ҳаёти муаммолари, Ватан, жамиятда юз бераётган туб ўзгаришларга фаол муносабатлари акс этаётир. Бугина эмас. Шоирлар жамиятимиз маънавий ҳаётидаги ана шу жиддий ўзгаришларни вужудга келтиришда фаол қатнашдилар. Михаил Сергеевич Горбачев КПСС МКнинг январь Пленумида таъкидлаганидай, адабиёт ва санъат аҳли жамиятдаги туб ўзгаришлар қайта қуриш заруратини идеология жиҳатидан тайёрлаб берди.

Шоир Икром Отамуродовнинг «Ёш гвардия» нашриётида чоп этилган «Уфқлар орти бепоён» китоби ҳам мана шу силсиланинг давоми дейиш мумкин. Тўпламдан шоирнинг сўнгги йилларда ёзган шеърлари билан бирга «Ярадор умид отлари» достони ҳам ўрин олган.

Шоирона ташбеҳ қўллаш жоиз бўлса, Икром шеърларининг қалбида осойишталик бор. У «Ярадор умид отлари» асарида жаҳон халқларининг миллий озодлик кураши тобора кучайиб, ҳам қаҳрамонона ҳам фожиона руҳ олаётганлигини тасвирлайди. Бу курашнинг олий меҳробига не-не асл халқ фарзандлари азиз бошларини қурбонликка қўяётганлигини тасвирлар экан шоир ана шу курашчилардан бири, фаластин шоири Муин Бсису ҳаётини, руҳий маънавий оламини бош мавзу қилиб олади. Аммо Икром Отамуродов достонида биргина Муин эмас, балки Ватан озодлиги эл-юрт ташвишини ўйлаган барча шоирларнинг умумлашган ёрқин образини кўрамиз. Табиийки, шоирлик унвон, шуҳрат эмас, балки, фидойиликдир.

Достонда ҳаводан олиб тўқилган жимжимадор гаплар эмас, балки чинакам дил изтироблари акс этади. Бу изтироблар боиси эса ҳаёт фактларидир. Шунинг учун ҳам достон поэтикасида «факт», «изтироб», «Муин нидоси» фасллари худди умр фаслларидай бир-бирига уланиб кетади ва курашдаги ҳаёт, деган олий яхлитликни ташкил этади.

Кейинги йилларда бадиий адабиётнинг сўз санъати эканлиги эслатилиб, шоирлардан сўзга эътибор бериш талаб қилиниб, бу борада баҳс, мунозаралар бўлаётир. Сўзга эътибор талаби қанчалик муҳим бўлмасин, бироқ бу ғоят жўн, ибтидоий талабдир. Чунки бадиий адабиёт сўз орқали яратилгани билан унинг материали сўз эмас, балки ҳаётнинг чексиз муаммоларидир. Ҳаётда шундай воқеалар, фактлар борки, улар ҳақида рост гапиришнинг ўзи ҳар қандай сўз санъаткорлигидан аъло. Икром ҳам «Ярадор умид отлари» достонида ана шундай ҳаётий фактлар замиридаги драматизмни, фожеаларни очишга интилади.

Фожеий факт олдида шоирнинг изтироб сатрлари ҳам хира тортиб қолади. Бундай пайтларда сўзлар ожизлик қилади. рассом ранглари керак бу ўринда! Ушбу фаслда шоир Муин Бсисунинг пайғамбар ва оллоҳга қарата шакокларча мурожаати воқеанинг чинакам драматик кўламини очишга ёрдам беради.

Миллий озодлик кураши шундай бир дарахтки, ёвлар унинг шоху бутоқларини ҳатто танасини кесиб ташлашганида ҳам эрк ниҳоллари кутилмаган вақтда, кутилмаган ердан қуёш сари интилаверади. Исроил босқинчилари Фаластин халқини йўқотиш учун унинг тарихини, қадимий хотирасини, ёзувчиларини, тарихий китобларини йўқотишга уринмоқдалар. Мана шу вайронагарчиликка қарши қўйиш мумкин бўлган энг қудратли куч — халқнинг бирлиги, эътиқодлар бирлиги ва бутунлигидир. Шоир достонда халқ эркига ташқи ёвлардан кўра ўзидан чиққан ёвлар кўпроқ фалокат келтиришини ишончли мисраларда тасвирлайди:

Ўзингдан чиққан ёвдан қўрққулик
Юрган йўлингни билади, ахир.
Сўзлаган тилингни билади, ахир —
Ва унга аёндир сен қўнган манзил.

Шоир дастоннинг авж пардаларида халқаро сионизмнинг асл башарасини, «муқаддаслик байроғи» остидаги босқинчиликни фош этади. У сионизм билан фашизмнинг илдизи бирлигини кўрсатади. Муин Бсисунинг халқаро минбарларда Фаластин озодлиги учун курашини тасвирлар экан, шоир фақат ўз тинчини ўйлаган худбин одамларни, бетарафликни, лоқайдликни кескин қоралайди.

Муин Бсису вафотидан шоир қалби ларзага келади. Аммо у экиб кетган умид ниҳоллари бир кун яшнаб ўсади, ярадор умид отлари чавандозлари билан Ватанга қайтиб келади, деб ишонади, шоир.

Тўпламдаги «Мадад кучлар керак одамга», «Кўрганда жилмайиш бу қувонч эмас», «Тоғлар — буюк сукунат», «Қаршисидан чиқди учта йўл», «Хушомад кўп оғир касаллик», «Мард бўлсанг ўзингнинг гапингни гапир» каби шеърларда мазмун теранлиги сезилиб туради. Аммо шоирнинг баъзи шеърларида муҳим фикрлар, образлар қиёмига етмай қолиб кетган. Шунинг учун ҳам юқорида таҳлил этишга уринганимиз «Ярадор умид отлари» достони тўпламдаги энг бақувват асар эканлиги билан ажралиб туради. Шоир ушбу достонда эришган бадиий-фалсафий имкониятларидан чекинмай ижод қилса, деган тилагимиз бор. Бу осон иш эмас, албатта. Лекин, барибир, шоирни ўз ижодидан қаноатланмаслик туйғуси ҳамиша юксакликка чорлайди. Чунки, ўзи айтганидай, уфқлар орти бепаён.

Чинакам истеъдод меваси бўлган шеърлар санъат асаридан кўра ҳаётга ўхшайди, йўқ, тўғрироғи чин шеър — ҳам жонли ҳаёт лаҳзаси, ҳам ана шу бебаҳо лаҳза муҳрланган манзара — санъат асарига айланади. Ана шу руҳда, ҳаётнинг ўзидай содда ва нафис манзара чизиш туғма истеъдодгагина насиб этади. Ҳар куни тонг отади, аммо биров буни сезади, биров сезмайди. Мана, шоира Турсуной Содиқова чизган қишлоқ тонги манзараси:

«Шундай яқин орада Хўроз шошиб чақирди. Маърради қўй қўрада. Ағдарди бўш пақирни. Уйқусираб болакай Алланима сўради. Бувижони эркалаб Уни қайта ўради... Чирс этдию юз очди Нилуфар гул ҳовузда. Остонада келинчак Пайдо бўлди товусдай. Ичкарида ипак қурт Емак сўраб шошади. Барг кесгани отахон Аравасин қўшади. Йўлга тушди чол бува Ҳатто ичмай чойини. Араванинг ортидан кампир қолди койиниб...». Турсунойнинг дарёдил муаллима руҳий оламини кашф этувчи «Мактаб» туркумидаги шеърлари ҳам бир қарашда санъатдан кўра жонли ҳаёт манзараларига ўхшайди Аммо, мана шу ҳаётийлик ва чин инсоний туйғулар гўзаллигининг ўзи санъатдир.

Шоирлар ижодида олий инсоний туйғу — севги мавзуи учрамаслиги боғда гул, тоғда тош, булоқда сув йўқлигидай нотабиийдир. Бу мавзу жуда қадимий ва абадийлиги туфайли, жуда катта қийинчилик ҳам туғдиради. Лекин, «муҳаббат дардидан бемор қалблар»нинг инсоний қайғу, ҳасратлари ҳам маъно инжуларига айланаверади. Шу маънода Турсуной Содиқованинг «Дил гавҳари» тўпламидаги «Изҳорсиз баёнлар», «Сен бор эдинг», «Мен бировни севган ўхшайман», «Мени ҳамон койир эмишсан», «Бизнинг хатолар», «Фироқ», «Юрагимни асраб» сингари шеърларида севги олами дилни ширин эркаловчи, гоҳ ёндириб ўртовчи, гоҳ порлоқ умид уйғотувчи, гоҳ ғам-андуҳ, армон дарёсига ғарқ этувчи мураккабликлари ва жозибаси билан қалбимизга оқиб киради, ундаги ширин ва аччиқ хотираларни янгилайди, ёрқин инсонга хос яхшилигу хатолар билан, эҳтирослар бўронида яшаётганимизни ёдга туширади.

Шоира шеърларида инсон орзу-армонлари ёрқин миллий бўёқларда, табиий драматик ва фожеий поэтик оҳангларда куйланади. Унинг «Изҳорсиз баёнлар» ва «Уч ёр-ёр»туркумидаги шеърлари фикримизнинг далилидир. Бу шеърларни ўқиганимизда ўз дардларимизни унутамиз, биздан мардонароқ, биздан юксакроқ ва биздан ҳам бахтсизроқ одамларнинг дарду ташвишлари руҳимизни забт эта бошлайди Шоиранинг «Ёр-ёр» туркумидаги шеърлари лирик қаҳрамоннинг қисмати замирида, таъма, манфаатлар орасида йўқолиб бораётган мардлик, тантилик, дарёдиллик сингари ноёб маънавий хазиналар яширинган. «Куйганингиз ёлғондир» шеъридаги мана бу мисраларга эътибор беринг.

Сиз асраган ширин жоннинг бошига-да етдик биз,
Куя-куя бир оҳ уриб, шоир бўлиб кетдик биз.
Сиздай зотни бизни излаб қўймадик бўзлатгани,
Гурас-гурас шеър учирдик биз бўлиб сўзлатгани,
Қўлингизда чах-чах урган булбулим, жоним менинг,
Йўқ имконлар ичра излаб топган имконим менинг,

Унинг «Омон ёр», «Бизнинг хатолар», «Юрагимнинг душмани» каби шеърларида ҳам халқ ижодига хос ажиб соддалик, оҳангдорликни, маъноларнинг поэтик товланишларини кўрамиз.

ЮҚОРИДА АЙТИЛГАН фикрлардан бу шоирларнинг барча ёзганлари мукаммал, деган хулоса келиб чиқмаслиги керак. Улар шеърларининг ранглари, оҳанглари, теран инсоний ўй-кечинмалари, туйғу-эҳтиросларидан ҳайратланиш, ҳаяжонланишдан ташқари, яна нимадир жиддий нарса етишмаётганлигини ҳис этамиз. Ва охири бу жиддий камчилик улар ижодининг жаҳон поэзиясидаги умумий чўққилардан олис, алоҳида «водий» ёки «дара»да чекланиб қолишаётгани эканлигини сезамиз. Жаҳон адабиётининг теран чашмаларидан етарли баҳра олмаслик, герметизм ва провинциализм иллати бу истеъдодли шоирларнинг янада юксакроқ парвоз этишига халал бераётгани кўриниб турибди.

Адабиётда, хусусан, поэзияда ворислик деган муҳим тушунча бор. Ҳомер, Вергилий, Овидий, Катулл, Гораций, Феокрит ижодисиз Данте, Петрарка, Корнель ва Расинни, буларсиз эса Ҳёте, Ҳайне, Байрон, Ҳьюгони, шуларсиз Пушкин, Лермонтов, Тютчевни, ал-Мааррий, Саъдий, Ҳофиз, Румий, Бедил, Навоий, Фузулий, Бобур, Машрабсиз ҳозирги форс, тожик ва ўзбек поэзияларини тасаввур этиш мумкин эмас. Жаҳон поэзия чашмаларидан сув ичмай туриб, юксак шеъриятга эришиш қийин

Муҳаммадали
ҚУШМОҚОВ

МЕН ОЙ ЭДИМ...

ОРОЛ ДЕНГИЗИ ЙИҒИ-НАЪРАСИ

— Кўз ўнгингда жон талашиб ётибман,
Мен кун эдим, айни чошгоҳ ботибман
Мен ой эдим, шамдай ўчиб қотибман,
Уял, шамол, кўзларингни сузгани,
«Оҳ, ўлим, қайга борарсан бузгани,
Гулни қўйиб, ғунчасини узгани?»
Пишган тутдай осмон тўла юлдузлар,
Қизилгулдай сўла-сўла юлдузлар,
Тўкилади чўллай-чўллай юлдузлар,
Ипаги йўқ маржонини тизгани:
«Оҳ, ўлим, қайга борарсан бузгани,
Гулни қўйиб, ғунчасини узгани?»
Бу қайдан чиққан ўт—жонга туташди,
Денгиз эдим, бўлдим балонинг дашти,
Мени излаб синди сабонинг шашти,
Мажол борми тўлқин уриб ўзгани;
«Оҳ, ўлим, қайга борарсан бузгани,
Гулни қўйиб, ғунчасини узгани?»
Денгизманми: балиқларим ирийди,
Туз аро ғарқ кемаларим чирийди,
Азроилнинг тош кўнгли менга ийди,
Кўз ёш қани мижжаларга сизгани:
«Оҳ, ўлим, қайга борарсан бузгани,
Гулни қўйиб, ғунчасини узгани?»
Қарчиғайдай ёри борлар, қайдасиз,
Ғафлат босган номус-орлар, қайдасиз,
«Кел!» — деганда ўру қиру сойдасиз,
Эрлар қайда, завол йўлин тўсгани:
«Оҳ, ўлим, қайга борарсан бузгани,
Гулни қўйиб, ғунчасини узгани?»
Ким у йиғлар манглайининг шўридан,
Ким у — тутаб бир дод қўпди гўридан,
Тинч ётолмай Фарҳод қўпди гўридан.
Аму, Сир йўқ қулоч ёзиб сузгани:
«Оҳ, ўлим, қайга борарсан бузгани,
Гулни қўйиб, ғунчасини узгани?»
Сизга Она эдим, эмасдим қарол,
Эмасдим ё сихга тортгулик марол...
«Бор эди, йўқ эди, бор эди Орол», —
Деб келажак кўнгилларин бузгани,
«Оҳ, ўлим, қайга борарсан бузгани,
Гулни қўйиб, ғунчасини узгани?»
Наҳот, бугун жувонмарг бўларман мен,
Элу халқ ўлса агар, ўларман мен,
Адолат тўлса агар, тўларман мен,
Бўй бермасман кўзғолоқдай тўзгани:
«Оҳ, ўлим, қайга борарсан бузгани,
Гулни қўйиб, ғунчасини узгани?»
Илигим тўқ, қилтомоқ бўлгим келмас,
Сояси бор бир гулман — сўлгим келмас,
Кўкрагимга сут келар — ўлгим келмас,
Ҳаёт ширин — умидимни узгани,
«Оҳ, ўлим, қайга борарсан бузгани,
Гулни қўйиб, ғунчасини узгани?»
Асҳоби каҳф бўлманг, Ҳаёт, билманг ҳад,
Асҳоби каҳф бўлманг, Ақл, Адолат,
Дилнинг қонли йўлларидан чекил, бад,
Мен ваҳийман Олам аслин тузгани:
«Оҳ, ўлим, қайга борарсан бузгани,
Гулни қўйиб, ғунчасини узгани?»

●

Машоққа қолган буғдой
кўз ўнгига келиб турарки:
ана, шопирар уни
хирмоннинг тирсагида, нон
жийданинг остида
«ҳаммомпиш» ўйнаётган
боласидан
кўз қирини бир маҳал
узмай
янги узилган ширмондек
аёл...
Бир тирноққа зор хотин
ҳар дақиқа сезиб турарки:
сийнасида тамшанар
рўё гўдакнинг лаби...
Кўчала ташламоқда
тераклар, мана;
тулламоқда парранда,
дарранда...
Машоққа қолган буғдой
билан
бир тирноққа зор хотиннинг
бўлсин мушкули осон,
рўшноликнинг равшан нури
уларни ҳам айласин ёд...

●

«Эй, жоноқи олмалар...
Сўнгакларимга ўт тушар-да,
инграр ипак кечаларда;
ипак, кечаларда...»
Мен шундай шивирладим,
Кеча ойдин эди:
жоноқи олмалар билан
тутдим ошнолик...

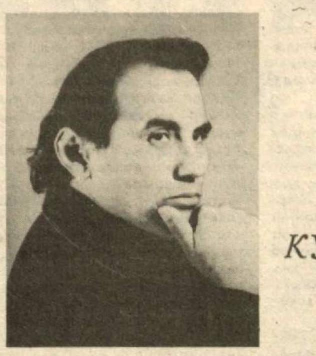

Дадахон ҲАСАН

ЛЕНИННИ КУЙЛАЙМАН

Оналарнинг сути мудом оқ экан,
Руҳимда туйғулар то уйғоқ экан,
Бағрим баҳорларга то муштоқ экан,
Мен Ленин ҳақида ўйлайман фақат,
Ленин, Ленин, дея куйлайман фақат!
Гарчи кечмишларим ёп-ёруғ кундир,
Ойдин кечаларнинг завқи узундир.
Гоҳ фироқ ичинда ҳолим забундир,
Мен Ленин ҳақида ўйлайман фақат,
Ленин, Ленин, дея куйлайман фақат.
У йўллар бошида боқиб турганда,
Меҳри дарё бўлиб оқиб турганда,
Нигоҳи бағримни ёқиб турганда,
Мен Ленин ҳақида ўйлайман фақат,
Ленин, Ленин, дея куйлайман фақат.
Десалар: розингни сўйладинг нечун,
Фарёдлар айлабон куйладинг нечун?
— Руҳимга дард-алам соя солган кун,
Мен Ленин ҳақида ўйлайман фақат,
Ленин, Ленин, дея куйлайман фақат.

БЕЗОВТАЛИК

Ҳаяжонлар ичра гоҳ сиғмай мўъжаз хонамга,
Минг тавалло қилурман дардим айтиб онамга,
Дейман парво қилсанг-чи, бўғзимдаги ноламга,
Онажоним, турибсан найзаларнинг тиғида
Наҳот, асролмам сени кўзим қорачиғида.
Қилган фарёдларимдан ғуссаларга тўлиб сен,
Ҳою-ҳавасларимдан аччиқ-аччиқ кулибсен,
Кимга ғаним, кимга дўст, кимга лоқайд
бўлибсен,
Онажоним, турибсан найзаларнинг тиғида.
Наҳот, асролмам сени кўзим қорачиғида.
Мен ўзимни не зайлу не куйларга солайин,
Гоҳ ўтдаю гоҳ сувда, гоҳ соҳилда толайин,
Майли, гумроҳ бўлиб гоҳ, аро йўлда қолайин,
Сени асрай олсам бас кўзим қорачиғида,
Онажоним, турибсан найзаларнинг тиғида.
Зотан, бугун мен не ўй, не куйларга дучорман.
Сезиб турибман бир кун оппоқ тонгда учарман.
Кўзим очиқ турса бас, юлдузларни қучарман,
Бугун асрай олсам бас, кўзим қорачиғида
Онажоним, турибсан найзаларнинг тиғида.

АЙИҚ

Тутиб олиб ўрмондан олиб кетдилар.
Хуллас, она макондан жудо этдилар.
Ўргатмоқчи бўлдилар ўйнаб-кулишни.
Томоша ва қарсакдан завққа тўлишни.
Айиқ эса алдовларга сира кўнмади,
Таъқиб ила зуғумга бўйинсунмади.
Оч қўйдилар сўнг уни сувсиз неча кун.
Қафас ичинда қолди чорасиз маҳзун.
Ва ниҳоят очликдан силласи қуриб,
Овоз солди бир кун у ўрнидан туриб:
Мени энди кечиринг, ёшлик қилибман,
Мен ўзимни ўрмонда деб билибман.

ВАТАН

Нетай, шоир туни узундан-узун,
Уйғоқ у оламга тушгунча шуъла.
Ватаним, менга нур қанот
берган кун,
Сен ҳақда тўқийман ойдин
ашула.
Ифода этгунча ҳур бир туйғуни,
Лабларим қақрайди, титрайди
таним,
Бўғзимни йиртади ҳаяжон уни,
Сен ҳақда ўйласам,
она-Ватаним.

ЖУМБОҚ

Бу албатта беадад йиллар, —
Ибтидодан ҳам анча нари.
Пайдо бўлмай эл-элат, тиллар,
Милодлардан жуда илгари —
Бўри, тулки, мамонт, бегемот,
Динозавр каби жонзотлар,
Бир даврда топдилар ҳаёт,
Бугун бору йўқ мавжудотлар.
Менга сиру илмга аён,
Балки Дарвин тадқиқ
қилгандир.
Бу не кечмиш фозили замон —
Теша Зоҳид яхши билгандир?
Нечун мамонт, динозаврдан,
Ер юзида қолмади ҳеч зот.
Шунча тақиб, қувғин бўлса-да,
Бўри, тулки ҳамон барҳаёт!

Усмон
ҚУЧҚОРОВ

ЧИНОР

Парво қилмай чақмоқ-чақинга,
Умрбоқий чинорга дўниб,
Осмон олис деган нақлга
Яшайвердим ишониб, кўниб.
Бағрим — шамолларга қўналға,
Хаёлотга этганча парвоз —
Усавердим менга ўралган
Илонларга қилмасдан парво.
Умримда кўп хазонрез кўрдим,
Дув-дув тўкдим япроқларимни.
Лекин собит, бошуқуз турдим,
Қиндан гезлаб титроқларимни.
Етмоқчийдан бошим осмонга,
Осмон қаддин ёй каби эгди.
Сиғмай қолдим замон, маконга,
Мана, осмон бошимга тегди.
Бошим узра, оҳ, бу не дарддир,
Ким тўнтарди мовий қозонни?
Барибир мен ўсмоғим шартдир
Бошимга кўтариб осмонни.

●

Беҳудага қоврилманг ўтда,
Чекаверманг беҳуда андуҳ.
Руҳ ёвуздир фақат вужудда,
Эзгулашар тандан озод руҳ.
Руҳга фарқсиз макону замон,
Ойнинг маъюс нурларин миниб,
Мозийлардан келар сиз томон
Чирқираб, ранг-рўйлари синиб.
Деразага қўнади секин,
Ҳар шарпадан қўрқиб туради.
Гапиргани тили йўқ, лекин
Дилингизни ўқиб туради.
Саҳаргача тинглар сиздан роз,
Кузатади сизни бехато —
Кўқонда тонг маддоҳи — хўроз
«Қув, уни қув!» демагунча то...
Вужуд деган худбин қўрғонда
Қолиб кетманг ёвуз, муттаҳам,
Ой нурлари кезган жаҳонда
Эрк беринг ўз руҳингизга ҳам.

●

Чингиз Айтматовнинг
«Кунда» романини ўқиб

Мўйинқум бағрида ухлайди насим,
Юлдузлар кўзини ёшлаб ухлайди.
Ҳеч кимга ишонмас бўри боласин,
Боласин тишида тишлаб ухлайди.
Тунда ўрмалайди бир қора шарпа,
Хаёли — қотиллик, фикру ўйи — қасд.
Имон-эътиқодга янги бир зарба,
Инсон боласига янги суиқасд.
Титрар Едигейнинг гўзал диёри —
Тоғлари — қоплонлик, боғи —
товуслик...
Секин шамойилга кириб боради
Зардуштий давридан қолган Ёвузлик.
Оламга бир бедор ҳайқириқ вожиб,
Садоси еттинчи фалакка етсин.
Саҳролар силкинсин уйқуси қочиб,
Бўрилар, сайғоқлар уйғониб кетсин.
Бу қора ўрадай узун бир тундир,
Ҳар қандай овозни юборар ютиб.
Фақат Ёвузликнинг дасти узундир,
Бошингда турибди болтасин тутиб,
Энди Ёвузлик ҳам қув тортган, айёр,
Қурбонликка ҳар хил жонзот сўрмайди.
Мана, Ёвузликнинг кундаси тайёр,
Энди у одамзод бошин сўрайди...
Субҳи содиқ томон узанган қўлинг,
Уфққа тикиласан паришон, ғариб.
«Бир бошга — бир ўлим.
Йўқ ўзга йўлим...»
Чиқасан
бошингни кўтариб...

ИБТИДОДАН ҚОЛГАН ҚЎШИҚ

Ваҳшийликдан толди тасаввур,
Йўлбарслару мамонтдан безди.
Мағорага кирди мусаввир,
Ғорга оҳу расмини чизди.
Туёқлари тиғ мисол, ёҳу,
Ҳуркак ҳисдан қулоқлари динг.
Бу ибтидо таъқибдан, оҳу,
Сен қайларга қочмоқчи бўлдинг?
Қувлаб борар ортингдан тўда,
Тошнайзалар бош узра учар.
Замонларким, ҳуда-беҳуда
Оҳу қочар, телбариб қочар.
Қувган толмас, қочган ҳам толмас,
Кўкка учар ўқдай зорлари.
Оҳу қочар, асраб қололмас
Асрларнинг тўқайзорлари.
Отлар, итлар, йигитлар қувлар,
Нафас ростлагани имкон йўқ.
Таъқиб, Тазйиқ, Таъкидлар қувлар,
Битта жонга қиттай макон йўқ.
Адирлардан қочади тоққа,
Ногоҳ... оҳу нега тўхтади?
Оёғини михлар қулоққа
Баҳромшоҳнинг отган ўқлари.
Оҳу, йиқилмагин, сен ғолиб,
Йўқса тириклайин сўярлар.
Гўзал калла суягинг олиб
Пештоқларга илиб қўярлар.
Сен замондан омонлик тилан,
Гарчи у ҳам беомон, оҳу.
Икки бутун оёғинг билан
Чопавергин мен томон, оҳу.
Сенинг ғордан чиққанинг бахтдир,
Зах, моғордан чиққанинг бахтдир.
Мусаввирнинг хаёли бўлиб
Қон, хунхордан чиққанинг бахтдир.
Йиқилмагин, ўзим суяйман,
Эй, бепаноҳ паноҳим менинг.
Қуйман,
кўйларингда куяй ман,
Оҳугинам, оҳ...
оҳим менинг...

ТАРИХ — ҲАҚИҚАТ ОНАСИ

Тарихни ўрганишнинг келажак учун хизматини доҳиймиз В. И. Ленин асримиз бошидаёқ таъкидлаган эди. Хўш, бугунги кунда тарих бизга қандай хизмат қилмоқда? Ўтмиш сабоқларидан қандай хулосалар чиқармоқдамиз? Улуғ Октябрь социалистик революцияси ғалабасига 70 йил тўлди. Бугунги кунда барча соҳада қайта қуриш, янгиланиш бормоқда. Бу тарихни ўрганишда қай даражада ифодасини топмоқда? Тарих фанлари доктори, профессор Бўрибой Аҳмедов билан ёзувчи Шодмонбек Отабоевнинг суҳбати ана шулар ҳақида борди.

Ш. Отабоев: «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг шу йил 4 сентябрь сонида ЎзФА академиги Эркин Юсуповнинг «Маданий мерос — бебаҳо бойлигимиз» деган мақоласи эълон қилинди. Шарқ тилларида ёзилган қўлёзма асарларни яхши биладиган мутахассислардан бири сифатида шу мақолада кўтарилган масалаларга муносабатингизни билмоқчи эдим.

Б. Аҳмедов: Мақола жуда актуал мавзуга бағишланганини билан эътиборга молик. Унда халқимиз асрлар давомида яратган илмий ва маданий мероснинг муҳим қисмини ташкил этган нодир қўлёзма асарларни тўплаш, сақлаш, атрофлича чуқур ўрганиш ва нашр этиш билан боғлиқ бўлган муаммолар кўтарилган. Ўртага қўйилган масалалар нафақат илмий, балки ижтимоий-сиёсий аҳамиятга ҳам эга, чунки бу асарлар халқ мулкидир. Илгариги хатоларни тузатиш ва тарихни қайтадан ёзиш масаласи кўндаланг бўлиб турган бир пайтда қўлёзма асарлар ҳамда қадимий ҳужжатларнинг қимматини тушунмаслик кечириб бўлмайдиган жиноят, деб ҳисоблайман. Лекин, афсус билан айтиш кераккки, бу нодир асарлар айрим тутуриқсиз кимсаларнинг хуружига учраб турибди.

Ш. О.: Яқин ўтмишда маданий меросимизга менсимай қарашлар, уни йўқотишга интилишлар бўлган. Қанча асарлар йўқ бўлиб кетди...

Б. А.: Ҳа, 1920—1930 йиллари содир бўлган ёвузлик туфайли жуда кўп нодир қўлёзма асарлар тамоман йўқолди. Мен бир неча марта археографик экспедицияларда қатнашганман. Аҳоли қўлида тасодифан сақланиб қолган эски китоблар ва ҳужжатларни тўплаш мақсадида Фарғона водийсида, Самарқандда ва Хоразмда бўлганман. Ўшанда кексалардан бу ёвузликлар ҳақида даҳшатли ҳикояларни эшитганман.

Ш. О.: Бундай ёвузлик кейинчалик ҳам давом этди, шекилли.

Б. А.: Бахтга қарши эски китобларга қарши ҳужум кейин ҳам тўхтамади. 50-йилларнинг бошида «пантуркизм», «панисломизм», «космополитизм» каби «измлар» тамғаси пайдо бўлди. Буларни аслида бир ҳовуч демагог мансабпарастлар байроқ қилиб кўтариб чиқдилар. Афсуски, олимлар орасида ҳам, адабиётчилар сафида ҳам, «измлар»нинг кетидан эргашувчилар, уларни қўллаб-қувватловчилар топилди. Ўшанда қўлёзма асарларни сақлаш ва ўрганишнинг нафақат Совет Иттифоқида, балки бутун дунёдаги энг йирик марказларидан бири ҳисобланмиш Ўзбекистон ССР Фанлар академияси қошидаги Шарқшунослик институтини «Ҳаётдан ажраб қолган институт» дея танқид қилишди, институтни мадраса, нодир китобларни ўқиб-ўрганувчи илмий ходимларни эса мудраб ўтирган муллабаччалар, деб атадилар.

Ш. О.: 1956 йили кузда бўлиб ўтган республика зиёлиларининг съездида бу масалалар муҳокама қилинган эди. Анжуманда ана шу камчиликлар қай даражада бартараф этилди?

Б. А.: Ҳа, съездда юқоридаги нуқсонлар фош қилинди, қораланди. Лекин барибир ўша ҳаракат бир талай олимларимиз, шоир ва ёзувчиларимизнинг дилини тирнаб кетди. Энг даҳшатлиси — тарихга, адабиётга, тарихий ва маданий жараёнга вульгар социологик нуқтаи назари билан қарашни маълум даражада сингдириб кетдики, биз ҳанузгача бундай ғовлардан тамомила халос бўлолмаётибмиз. Қўлёзма асарларни ўрганиш ва уни ўз эгасига — халққа етказиб беришда ҳамон оқсаб юрибмиз.

1972 йили баъзи мансабпарастлар «фан ва адабиётда ўтмиш идеаллаштириляпти» деб аюҳаннос солдилар. Ўшанда узоқ йиллар мутахассисларнинг тинимсиз заҳмати ва кўз нурлари ҳисобига араб ва форс тилларидан ўзбек, рус тилларига таржима қилинган асарларни чоп қилиш иши ҳам тўхтаб қолди. Масалан, Ўрта Осиё тарихининг нодир асари бўлмиш «Абдулланома»нинг учинчи жилдини нашрга тайёрлаб қўйилган еридан олиб, қўлимга қайтариб беришди. Шу тариқа бу муҳим асарнинг қолган қисми — 3-ва 4-жилдлари босилмай, қўлёзмалигича қолиб кетди. Қисқаси, 1972 йил бошидаги «ҳаракат» қадимги давр ва ўрта асрлар тарихини, маданий меросини ўрганишда тўғаноқ бўлди.

Ш. О.: М. Ваҳобовнинг «Тарих ҳақиқатига зид» мақоласи хусусида танқидий фикрлар айтилди. Чингиз Айтматов журналист Анвар Жўрабоев билан суҳбатида бу мақола ҳақида таассуф билан гапириб, «Адабиётга нисбатан бундай вульгар-социологик муносабатлар даври қачонлардир ўтиб кетган-ку», деди.

Б. А.: Афсуски, тарихчилар орасида ҳам М. Ваҳобов қарашларига эргашувчилар, унинг фикрларини кўр-кўрона тасдиқловчилар бўлди. Менингча, тарихга ва маданий меросга бўлган бундай нотўғри муносабатнинг заҳри ҳали-бери кетмаса керак. Энг ёмони, орамизда «Қанақа бўларкин?», «Ишқилиб, бирон кори-ҳол бўлиб қолмасин» дея амал курсисини олдириб қўйишдан қўрқиб юрганлар ҳам йўқ эмас. Бу — ёмон иллат, албатта. Илм-фанни баландпарвоз гаплар билан ривожлантириб бўлмайди. Тараққиёт учун аввалабор ташаббус ва амалий иш, тер тўкиб астойдил меҳнат қилиш керак.

Ш. О.: Ўрта аср тарихи ва маданиятига оид қўлёзма асарларни тўплаш ва ўрганиш ишининг қониқарсиз эканлигини кўра-била туриб, бундай ҳолга тоқат қилиб келяпмиз, бу борада астойдил жон куйдирилаётгани йўқ...

Б. А.: Бу ишнинг умумий аҳволи қониқарсизгина эмас, балки ёмон деб айтса бўлади. Биз ҳозир юртма-юрт кезиб, қўлёзма асарларни тўпламай қўйдик, хорижий мамлакатларнинг (Англия, Франция, Голландия, ГДР, ГФР, Швеция, АҚШ, Миср, Туркия, Эрон, Афғонистон, Покистон, Ҳиндистон, Хитой, Мўғулистон ва ҳоказо) кутубхоналарида сақланаётган қўлёзмаларни (уларнинг маълум қисми бир вақтлар Ўрта Осиёдан бориб қолган) В. Бартольд ва Ҳамид Сулаймон сингари ўша мамлакатларга бориб, ойлаб-йиллаб ўрганолмаётибмиз. Биринчидан, ҳозир фидойи олимлар кам, иккинчидан, қўлидан иш келадиган саноқли мутахассислар эътибордан четда. Биз ҳатто ўзимизнинг фондларимиз ва кутубхоналаримизда сақланаётган қўлёзма асарларнинг ҳаммасини ҳам яхши билмаймиз. Баъзи илмий текшириш институтлари ва университетларнинг кутубхоналарида, архив ва музейларнинг фондларида шарқ тилларида ёзилган минг-минг юридик ҳужжатлар (фармонлар, ёрлиқлар, иноятномалар, васиқалар) тахланиб ётибди. Ижтимоий-иқтисодий масалаларни, сиёсий ва маданий ҳаётни чуқур ўрганишда ўта зарур бўлган бу китоблар ва ҳужжатларни ўқий оладиган, таржима қилишга қодир бўлган мутахассислар эса, ҳақиқатан ҳам академик Э. Юсупов тўғри таъкидлаганидек, борган сари камайиб кетяпти. Борларини асраш, уларга адолат юзасидан муносабатда бўлиш, ғамхўрликни кучайтириш, моддий ва иш шароитларини яхшилаш лозим. Малакали мутахассислар етиштириш ишига ҳам алоҳида эътибор бериш зарур. Бу иш олий таълимга мутасадди бўлган раҳбар ўртоқлардан, Фанлар академияси, Шарқшунослик институти, Қўлёзмалар ҳамда Тил ва адабиёт институтлари раҳбарларидан жиддий эътибор талаб қилади. Эски ёзувни ўрта мактабларда ўргатиш ҳақида айтилаётган таклифларни тезроқ амалга жорий қилиш, Тошкентдаги айрим мактабларда асоссиз равишда ўқитиш тўхтатиб қўйилган араб тили дарсларини қайтадан тиклаш зарур.

Эркин Юсуповнинг мақоласида қўлёзма асарларни тўплаш ва ўрганиш билан бир қаторда, уни кенг оммалаштириш зарурлиги ҳам айтилган. Биз мутахассислар бу фикрни кўпдан гапириб келяпмиз. Тарих, адабиёт ёки фаннинг медицина ва фалсафа сингари бошқа соҳаларига тегишли бирон қўлёзмани тўла таржима қилиш, зарур изоҳлар билан нашрга тайёрлашнинг ўзи бўлмайди. Бунга кам деганда 4-5 йил кетади. Башарти, шу йўл билан бориладиган бўлса ишнинг миришкори ҳисобланган мутахассис олим умри давомида нари борса уч-тўрт асарни чоп қилдира олиши мумкин. Унда меросимизни халққа қайси асрда етказиб бера оламиз?

Демак, бошқача йўлни қидириш зарур. Менимча, биринчидан, қўлёзма ва тошбосма китоблар ҳамда юридик ҳужжатларни қисқа бўлса-да, тезроқ тўла каталоглаштириш ва чоп қилиш зарур; иккинчидан, шу асарларнинг муҳим қисмларини ўзбек ва рус тилларига таржима қилиб, хрестоматия ёки тематик тўпламлар (масалан, ўзбек халқининг келиб чиқиши ва этник таркиби, ер-сув масаласи, халқ ҳаракатлари, Ўзбекистон ва Ўрта Осиё халқларининг хорижий мамлакатлар халқлари билан муносабатлари ва ҳоказо) тарзида чоп қилиш мақсадга мувофиқ бўларди; учинчидан, муҳим асарлар ҳақида махсус тадқиқотлар яратиш ва ниҳоят, тўртинчидан, катта илмий қимматга эга бўлган қўлёзма асарлар ва уларнинг муаллифлари ҳақида умумий маълумот берувчи илмий-оммабоп китобчаларни чоп этиш керак.

Ш. О.: Ўтмишга бағишланган айрим асарларда тарих ҳақиқатининг бадиий ҳақиқатга айланиши билан боғлиқ масала доирасида баъзан баҳс-мунозаралар бўлиб турибди. Шу муносабат билан диққатингизни тарихий шахс — Хўжа Аҳрорга қаратмоқчиман. Профессор Раҳим Муқимов «Айтилган сўзга масъулмиз» («Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 1987, 31 июль) мақоласида айрим тарихий асарларда тарих ҳақиқати бузилганлигини айтади.

Б. А.: Хўжа Аҳрор йирик тарихий шахс. Унинг XV асрнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётида тутган ўрни жуда катта. Бу шахс ҳақида узил-кесил бирон фикр айтиш учун ҳали кўп нарсаларни ўқиб-ўрганишга тўғри келади. Назаримда, Р. Муқимов бу ерда баъзи тарихчиларнинг Хўжа Аҳрор ҳақидаги айрим нотўғри фикрлари ва бу фикрларнинг бадиий адабиётга ҳам таъсир қилганини кўзда тутаётган бўлиши керак. У муҳтарам адибларимиз Мақсуд Шайхзоданинг «Мирзо Улуғбек» трагедияси ва Одил Ёқубовнинг «Улуғбек хазинаси» романига назар ташлаб бу асарларнинг фазилатлари билан бир қаторда айрим камчиликларига тўхталади. «...Умуман, муваффақиятли чиққан «Улуғбек хазинаси» романи, — деб ёзади у, — айрим нуқсонлардан холи эмас. Бу... айрим тарихий шахс, жумладан руҳонийлар бошлиғи, феодал Хўжа Аҳрор эшон образида кўринади. Унинг Мирзо Улуғбек қатлига дахлдор қилиб тасвирланиши воқеалар мантиқига сира ёпишмайди».

Дарҳақиқат, шундай. Лекин бу ерда Мақсуд Шайхзодани ҳам, Одил Ёқубовни ҳам айблаш ўринсиз. Улар илм-маърифатга қарши диннинг курашини умумлаштириб олганлар. Улар бадиий мантиққа риоя қилганлар. Буни бадиийлик рад қилмайди. Лекин булар тарих маъносида бутунлай бошқача. Афсуски, айрим тарихчилар ҳам нақшбандийлик ва Хўжа Убайдулло Аҳрор шахсига бир томонлама, субъектив ёндашганлар. Тарихий ҳақиқат эса шундан иборатки, Хўжа Аҳрорнинг Улуғбекнинг фожиали ўлимига алоқаси йўқ. У Самарқандга Улуғбек ўлдирилгандан икки йил ўтгандан кейин келиб кетган. Улуғбек расадхонаси ҳам бирдан бузилиб кетмаган. Орадан қарийб эллик йил кейин

МЕРОС МИСРАЛАР

КЎНГЛИМГА ЯҚИН ШОИРЛАР

Ҳурматли редакция!

Кейинги йилларда, хусусан, Октябрь 70 йиллиги арафасида рус адабиётида, умуман, қардош совет адабиётларида маданий меросни тиклаш, инқилоб учун хизмат қилган асарларни халқ мулкига айлантириш каби савоб бир жараён кечаётибди. Баъзи сабабларга кўра адабий жамоатчиликнинг эътиборидан ноҳақ четда қолган адиб ва санъаткорлар, шубҳасиз, бизда ҳам бор. Уларнинг ҳаёт ва ижодлари билан бугунги авлодни таништириш виждоний бурчимиздир. Шу мақсадда кўнглимга яқин икки шоир адабий меросига мурожаат этмоқчиман. Бири менга ўз вақтида илк марта маънавий таъсир кўрсатган мунис ва дилбар санъаткор Комилжон Иброҳим бўлса, иккинчиси, оташнафас, нуктадон шоир Абдулла Алавийдир. Ҳар иккиси ҳам бадиий маҳорати ва замонавийлиги билан диққатга сазовор!

Комилжон Иброҳим 1907 йили Тошкентда нонвой оиласида дунёга келади. Инқилобгача эски мактабда ўқийди, сўнг янги ўқув юртида таълим олади, 1929 йили амакимнинг қизига уйланади. Бу воқеа бизнинг хонадонимизга кичик бир адабий муҳитни олиб киради, вақти-вақти билан дастурхон атрофида шеърхонлик бўларди, ўша даврнинг кўзга кўринган санъаткорлари тўпланишарди. Шундай қилиб, тез орада Комилжон дилхуш найчи, шеъриятда Ғолиб тахаллуси билан умидбахш шоир бўлиб танилади. Ундан икки китоб қолади. Бири «Нашъалар» кўзи тиригида, иккинчиси — «Шеърлар» вафотидан сўнг, 1933 йили Насрулло Охундий сўзбошиси билан нашр этилади.

Талантли шоир ва созанда Комилжон Иброҳим оғир касалликка бардош беролмай, 1932 йили ҳаётдан бевақт кўз юмади.

Абдулла Алавий эса ўз истеъдоди билан йигирманчи йиллар шеъриятини баланд кўтарган ва адабий танқидчиликда танилган қалам соҳиби, тил ва адабиёт масалаларининг билимдонларидан бири эди.

Абдулла Алавий 1903 йили Пскентда ўқимишли ўртаҳол деҳқон оиласида туғилади. Бошланғич маълумотни ўз қишлоғида олади, Октябрь инқилобидан сўнг Тошкентга келади ва ўқишни давом эттиради, айни вақтда ўзи ҳам ўқитувчилик қилади. 1924 йили у Ленинградга бориб, 1927 йилгача Шарқ институтида таҳсил кўради, шунингдек, ўша ерда эски ўзбек тилидан дарс беради. Чинакам талант эгаси Абдулла илму маърифатнинг юксак чўққиларига интилади, рус зиёлилари билан танишади, дўстона муносабатда бўлади, бинобарин, хорижий тиллардан араб ва форс, француз ва лотин тилларини қунт билан ўрганишга киришади. Тез орада адабий жамоатчилик ўртасида ижодий обрў қозонади, машҳур бўла бошлайди. Умрининг сўнгги йилларида Самарқанд Педакадемиясида ўзбек адабиётидан лекция ўқийди ва шу ерда 1931 йил бошида, 28 ёшга тўлар-тўлмас вафот этади.

Ҳурматли редакция, Сизнинг қўллаб-қувватлашингиз билан муҳтарам газетхонлар эътиборига Абдулла Алавий ва Комилжон Иброҳим ижодидан намуна мисолида бир-икки шеърини ҳавола этаман.

Рамз БОБОЖОН,
Ўзбекистон ССР халқ шоири

Комилжон ИБРОҲИМ
(ҒОЛИБ)

МИЛЛИОНЛАР БАХТИ

(ОКТЯБРЬ ЎН ЙИЛЛИГИГА)

Тунларда ўт ёнди...
Биз ундан нур олдик!..
Зулматга ўт қўйдик!
Илгарига йўл солдик.
Қон тусли чечаклар
йўлларда кулиб борди...
Биз эса териб олдик,
ҳидладик, кўмак олдик...
Биз ундан шу кунларда
қонли бир туғ кўтардик-да,
«Мангу!» деб от қўйдик-да,
қулликка кураш очдик...
Бу олов, бу кучли ўт!..
Бу кун ўн йил яшади!
Денгиздай тошади!..
Тоғлардан
ошади!..
«Уч кун» деб бақирган,
йўқликка топинган
бир сиқим оқ қочоқ,
оғзи қон бўрилар
кўрсинлар,
бу, гигант,
юксалиб кетишин!
Йўлдаги ғовларни
парчалаб ўтишин!

1927

БУ КЕЧА

Ой боқар инжу...
Кулар юлдуз,
Ҳар ёнда нур ва зиё порлар...
Ҳар ёнда баҳор каби кундуз...
Дилда севинч фараҳ қайнар...
Эсар,
шўх ва нашъали еллар,
завқларни-да эркалаб ўйнар...
Созимдаги у ипак тиллар,
у, пок, ёруғ келажак
куйин
куйлар...
Кўнглим каби оқ
кумушлардай,
япроқларда ой нури кулар...
Бу кеча гўзал
ва кўп дилбар
қолмаган ҳеч
ўтмишдаги ғамлар.

1929

Абдулла АЛАВИЙ

ТИФЛИС

(ОҚШОМ САЙРИ ТААССУРОТИ)

Оқшом қоронғуси
қора бахмал каби
юмшоқ...
Ёзнинг ёқимли нафасида
кўмилган ҳар ёқ.
Бу чоғ
тоғ тепасига чиқ-да
Тифлисга боқ:
ўнгу сўл,
ҳар ёқ
ўт денгизи каби
чироқ!
Чироқ!
Чироқ!
Чироқлар:
кўкнинг юлдузларидай
ялтираб кўринар.
Чироқлар:
гуржи қизларининг
фусункор кўзларидай
дилбар.
Чироқлар:
қоронғу кечада
қора атласга
олмосдан тикилган
кашта...
Кура наҳри
уп-узун,
инжулар тизилган
бир қора
ришта.
Чироқлар:
Ер юлдузлари,
оқшом чаманида
очилмиш лолалар...
Чироқлар:
Буюк инқилобнинг
Эрка қизлари,
ҳар бирининг танида
ўтдан қўйлак,
белида
нурдан камар...
Тифлис:
электр чечаклари очилган
гулшан.
Тифлис:
зиё долғалари кўпирган
денгиз,
ҳар долғаси нурдан яралмиш
бир қиз!..
Тифлис:
бу чоқлар,
ўз юлдузлари-ла
истайдир кўкдан-да ўтмакка,
ҳаққи бор рақобат этмакка.
Негаким:
бу чироқлар,
мисоли тупроқда кўкарган,
темир оғочларнинг
олтин ёпмишидир!
Буларнинг барчаси
Инсон отли устанинг
кичкина бир ишидир.
Бу гўзал манзара,
бир кун,
Инсон қўли билан яралажак
у порлоқ
замондан бир парча каби...
Бунга боқмоқдан,
кўз тўймас, эринмас.
Бунга боқмоқдан
хотира мозийдан лавҳалар
кўринмас!
Чунки,
бу — ҳол.
Бундан
кўзларга нур сочиб
кўринар истиқбол!!!

1928

РЕДАКЦИЯДАН:

Октябрнинг шарофати билан 20—30-йилларда ўлкамизда бадиий адабиётда илгари мисли кўрилмаган жонланиш бошланди. Янги ҳаёт ғоялари майдонга халқ ичидан кўплаб талант эгалари — ёзувчилар, шоирлар, санъаткорларни олиб чиқди. Улар ғоятда мураккаб шароитларда социализмни мустаҳкамлаш иши учун, халқ онгини уйғотиш, янги турмушга илҳомлантириш учун бел боғлаб ижод қилдилар. Уларнинг кўплари турмуш шамоллари, кураш йўлларида орамиздан бевақт кетдилар. Бошлаган улкан ишларини баъзан охирига етказолмадилар. Лекин улар ижодининг куртаклари ғоятда соғлом эди, шунинг учун ҳам жуда эрта халқ назарига тушгандилар. Катта адабиётимизнинг яратилишида 20—30-йилларда ижод қилган, лекин бугун номлари унутилган адиб, шоирларнинг ўз ўрни ва ўз овози бор. Буни эсдан чиқариш катта адабиётимиз саҳифаларида бўшлиқлар ҳосил қилиш билан баробар. Бу эса инқилобий-тарихий ҳақиқатга зиддир. Шоир Рамз Бобожон шуни назарда тутиб, редакциямизга Абдулла Алавий ва Комилжон Иброҳимов ҳақида материал таклиф этди. Бу шоирлар ҳақида тадқиқотлар оз. Теран текширишлар ҳали олдинда. Лекин уларнинг шеърлари ҳозирги замон ўқувчиси учун ҳам янгилик бўлиб туюлса ажаб эмас.

Редакция бу ишни давом эттиришни ва бошқа ўнлаб шоирлар ижодидан намуналар ёритишни мўлжаллайди. Бу ишда олимларимиз, кенг ўқувчиларимиз бизга кўмаклашадилар деб умид билдирамиз.

ҲАЁТ ВА ФАНТАСТИКА

Худойберди Тўхтабоев «Ширин қовунлар мамлакати ёки сеҳргарлар жанги» номли янги романида «Инсоният вужудини қора қуртдек заҳарлаётган», «гўзал ҳаётимизда қора доғ бўлиб яшаб келаётган» иллатларнинг ғоятда кулгили ва аянчли қиёфасини тасвир этишни ният қилган. Ҳажв, саргузашт, фантастика ёзувчи қалами учун янгилик эмас. Унинг кўп йиллик ҳаётий тажрибаси ва кейинги кузатишлари ёзувчилик услубида ҳажвни етакчи оҳангга айлантирди, «Ширин қовунлар мамлакати» романида ёзувчи ана шу ҳажвий позициясига содиқ қолади. Роман асосида Акром исмли боланинг саргузаштлари ётади. Акром бизга ёзувчининг «Сариқ девни миниб» қиссасидан таниш эпизодик образ. Бироз хаёлпараст, ўйинқароқ Акром романда марказий қаҳрамонга айланади. Шу тариқа, Х. Тўхтабоев аввалги асарларида имконият тариқасида «уч» берган персонажни бетакрор адабий образ даражасига олиб чиқишни мақсад қилади.

Роман билан танишгач, ёзувчининг ижодий нияти қандайдир кўламда рўёбга чиққанини кўрамиз. Акром саргузаштлари билан танишарканмиз қизғин ижтимоий-маънавий ҳаёт ичида яшаётган, ўзлигини таниб, муайян инсоний хусусиятларга эга бўлиб бораётган боланинг қиёфаси кўз олдимизга келади. Акром ёлғон гапирмайман, деб ваъда беради, аммо кези келганда ёлғондан тап тортмайди, ўзининг сифатларини бироз ошириб кўрсатади. Унинг бурни алоҳида ҳид олиш қобилиятига эга. Бир жойда 76 хил деса, бошқа ўринда минг хил ҳидни ажрата оламан, деб мақтанади. Шунинг оқибатида кутилмаган синовларга дуч келади. Акромнинг мактабдаги ўқишлари ҳам ўртамиёна, олтинчи синфда ўқиса-да, савияси тўртинчи синф ҳажмида. Қаҳрамоннинг юмористик бўёқлар билан чизилган бундай ҳолатлари китобхонда қизиқиш уйғотади.

ТАҚРИЗ

Акромнинг саргузаштлари орқали биз ҳозирги қишлоқ ҳаётининг муаммолари билан танишамиз. Масалан, унинг магазинчи отаси камомад туфайли қамалади. Бунга эса унинг ўзи эмас, балки бир талай олғир, порахўр одамлар сабабчи. Ёки Акром «чаламулла» бўлса ҳам гоҳида аълочилар рўйхатига кириб қолади. Сабаби, унинг малакасини ўқитувчилар эмас, балки дала бригадирлар белгилайди. Шу тариқа, қишлоқ маънавий ҳаётидаги зиддиятлар равшанлашади.

Акромнинг фантастик олам — «Ширин қовунлар мамлакатига» тушиб қолиши ҳам романда етарли асосланган. У почтачи бўлиб хат ташиб юраркан, бир куни эшак устида мудраб, чуқур жарга қулаб кетади. Бир неча ой алаҳсираб, ўрнидан туролмай ётади. Ана шу жараёнда у ўзини фантастик ассоциациялар оламида кўради.

Дафъатан қараганда, романдаги реал ҳаёт ва фантастик олам тасвирида номувофиқлик бордек ва бу роман композициясининг нуқсонидек бўлиб туюлади. Лекин унда ички боғланиш йўқ эмас. Ёзувчи кундалик ҳаётда Акромнинг кимлигини аниқ шакллантириб кўрсатгач, уни фантастик оламга олиб киради. Акромнинг чала муллалиги, хаёлпарастлиги, ўйинқароқлиги, болаларча думбуллиги, фавқулодда ҳид олиш қобилияти фантастик ўлкадаги саргузаштларига қизиқарли ҳаётий асос бўлади. Шу тариқа, фантастик ассоциациялар реал саргузаштларнинг ўзига хос ривожига айланди. Акромнинг фантастик ўлкадаги одамлар ва турмуш деталларини «худди Сойбоши мамлакатидагидай» деб эслаши, бу фантастик ўлка «Ширин қовунлар мамлакати» деб аталиши бежиз эмас. Чунки Акромнинг энг севган неъмати — қовун, у қовунларнинг сон-саноқсиз турини билади. Романдаги фантастика, шу тарзда, ўзбек боласининг идроки орқали зуҳур топган, конкрет миллий руҳ ва бўёқларга асослангандир. Бу ширин қовунлар мамлакатининг этнографик белгиларида ҳам, қаҳрамонларнинг ўзига хослигида ҳам, фантастик ўлкадаги ижтимоий-маънавий зиддиятларнинг характерида ҳам намоён бўлади.

Акром тушиб қолган мамлакат шундай ўлкаки, гарчи у бир вақтлар ширин қовунлари билан машҳур бўлса-да, лекин Акромнинг саёҳати даврида ундаги ҳаёт ич-ичидан айний бошлаган, бу ерда бюрократизм, порахўрлик, товламачилик, мешчанлик каби ижтимоий-маънавий иллатлар томир ёйган. Тўғри, бу ерда яхшилик ва адолат аломатлари батамом сўнмаган. Масалан, Акром таксига тушиб қайтимини олмагач, бундан нафсонияти ҳақоратланган ва шунинг оқибатида ўзини ўлдирган такси шофёри Ширин қовунлар малакати фуқаросининг гўзал вакили. Айни пайтда бу ўлкада порани тарозида килолаб тортиб оладиганлар ҳам оз эмас. Бунда Шар Манда сингари бюрократлар ҳам, уларнинг ялтоқилари ҳам мавжуд. Айниқса, Акром профессор Акром Акромий бўлиб, «Инсон» институтида ишлаётганида нодонлиги туфайли тубан одамларнинг қонларини аралаштириб юбориб, бу қоришмадан Сеҳрли Иблис пайдо бўлгач, Қовунлар ўлкасида ҳаёт тамомила издан чиқади, жамики эзгулик ва яхшилик оёқ ости бўлади...

Ёзувчининг мақсади иллатларни шунчаки фош этишдан иборат эмас. Асарда ижтимоий ҳаётда иллатлар ҳукмрон бўлса, улар нақадар нохуш оқибатларга олиб келишини кўрсатишга алоҳида эътибор қилинган. Сеҳргар Иблис шаҳар ҳаётини заҳарлагач, бу ерда юз берган маънавий инқироз, Акром, профессор Дар Даража ва унинг оила аъзолари бошига тушган кулфатлар, шаҳарнинг туппа-тузук одамлари тубанлик кўчаларига кириб кетиши бунинг далилидир. Маънавий инқироз юз берган муҳитда одамлар жамики яхши сифатларидан маҳрум бўлади, инсоний қадр-қиммат, ростгўйлик, фаоллик ҳис-туйғулари сўнади. Маънавий бузилиш қандай оқибатларга олиб келиши романнинг қатор эпизодларида яхши кўрсатилган. Масалан, аҳли шаҳар профессор Дар Даража ва Акромнинг ўзларига кўп яхшиликлар қилганини тан олади. Лекин, шунга қарамай, уларни қамаб қўядилар. Қаҳрамонларнинг аҳволига ачинишади, аммо адолатли, ҳақиқий кимсаларни азобдан халос қилиш тўғрисида ўйлаб ҳам кўришмайди. Чунки буйруқ шундай. Буйруқ амрига бўйсуниш уларни мустақил фикрлашдан ва мустақил қадам ташлашдан маҳрум қилиб қўйган. Ана, товбахона эшиги ёнидаги қовоғи солиқ соқчи. Жаҳли чиқса, кўзларининг ўрнида ўқланган тўппончанинг оғзи кўрингандай бўлади. Бу кимса «Билмайман» деган битта сўзни билади, холос. Қовоқдор соқчи — Ширин қовунлар мамлакатидаги маънавий инқироз муҳитининг самараси. Романда ана шу тоифадаги кишиларнинг қатор вакиллари эпизодик тарзда, аммо бетакрор қиёфаларда кўрсатилган.

Асарда профессор Дар Даража ва Сеҳргар Иблис қиёфалари ҳам турли ҳолатларда намоён бўлади. Профессор Дар Даража — тинимсиз илмий изланиш ва кашфиётлар фидойиси бўлган, ўз фаолияти билан ҳаётдаги яхшилик ва эзгуликнинг ёруғликка чиқиши учун курашувчи олим образидир. Унинг йўли қийин ва бу қийинчиликлар фантастик жанр имкониятлари даражасида кўрсатилган. Сеҳргар Иблис ҳам қабариқ белгиларда кўрсатилади. Бу образларни романнинг ютуқлари дейиш мумкин.

Аммо романда китобхонга эриш туюладиган, уни тўла қониқтирмайдиган жиҳатлар ҳам бир талай. Асар бошида Акромнинг кундалик ҳаётидаги саргузаштлари тасвирида ёзувчи айрим уйдирмаларга йўл қўяди. Масалан, Акром гўё қовуннинг ҳидидан унинг ичидаги уруғининг миқдорини аниқ айтиб беради. Бу ақл бовар қилмас ҳолат — асарнинг кейинги фантастик қисми таъсиридаги тўқимадир. Шунингдек, романда унинг асосий ғоявий-бадиий мақсадига алоқаси йўқ, бир кўриниш бериб, ўтиб кетадиган эпизодик образлар ҳам бор. Профессор Дар Даражанинг тул қолган қизи Хол Дор шундай эпизодик образлардан биридир. Шунингдек, романнинг бош қаҳрамони баъзи ўринларда ўз ёшига ва савиясига номуносиб ҳашамдор тилда гапиради ва эзмаликларга йўл қўядики, бундай ҳолатлар ҳам албатта китобхонга ботмайди.

Болаларга бағишланган асарларда тантанавор, оптимистик руҳ зарур, драматик фожиавий якунлар болаларда ғамгинлик, умидсизлик уйғотади, деган хулоса мунозарали. Гап шундаки, бундай фикрларнинг асорати ёзувчининг янги романида, айниқса, бош қаҳрамон Акромнинг тақдири тасвирида ҳам яққол сезилиб туради. Акром муҳаббат саргузаштларида ёки шаҳар аҳолиси бошига тушган офатларни бартараф этишда Сеҳргар Иблис билан кескин тўқнашувларга боради. Бу тўқнашувларда эса у сеҳрли қалпоқча воситасида анча осон ғалабага эришади, оқибатда ҳаяжонли драмаларга, чуқур психологик кечинмаларга ўрин қолмайди. Хуллас, романда мунозарали жиҳатлар мавжуд. Лекин асарнинг салмоғини унинг ютуқлари белгилайди, албатта.

Михли САФАРОВ

Республикамиз деҳқонлари обу ҳавонинг ноқулай келишига қарамай улкан хирмон учун қизғин кураш олиб бораётган шу кунларда медицина ходимлари ҳам пахтакорларга мададкор бўлмоқдалар. Андижон областининг Ленин районида 8та кўчма амбулатория ташкил этилган. 144 та бригада дала шийпонларида санитария бурчаклари, турли дори-дармонлар билан таъминланган аптечкалар мавжуд.

СУРАТДА: Ҳурмат белгиси ордени нишондори, СССР соғлиқни сақлаш аълочиси, врач Раиса Содиқова «Правда Востока» колхозида болаларни кўрикдан ўтказмоқда.

Т. ҲАМРОҚУЛОВ фотоси

Самарқандга келган Заҳириддин Муҳаммад Бобур уни бус-бутун кўрган. Қолаверса, Улуғбекнинг энг яқин одами Али Қушчи устози ўлдирилгандан кейин қарийб 20 йил аҳлу оиласи билан Самарқандда истиқомат қилди. 1457 йилдан кейин баъзида Ҳиротга ҳам бориб турди ва фақат 1470 йили, Улуғбек фожиасидан йигирма бир йил кейин Туркияга кўчиб кетди. Агар Хўжа Аҳрор ҳақиқатан ҳам Улуғбекка душман бўлганда, илму маърифатга зуғум қилганда, Улуғбекнинг шогирди ва ҳаммаслагини шунча йил ўз ҳолига қўярмиди?

Ш. О.: Тарихга бирёқлама ёндашиш оқибатида жуда кўп маданий, ижтимоий-сиёсий воқеалар, тарихий шахслар ҳақидаги, умуман ҳақиқат ҳақидаги тасаввуримиз кемтик, омонат бўлиб қолди. «Тарих — ҳақиқатнинг онаси», деган эди академик Лихачев.

Б. А.: Фикрингизга тўла қўшиламан. Назаримда биз тарихнинг буюк, қудратли тарбиявий кучини, таъсирини эътибордан соқит қилиб қўйдик. Тарихий шахсларга ва айрим тарихий воқеаларга баҳо берганда бир томонламалик, бордию ўша шахс ҳукмронлар саройида хизмат қилса ёки шу синфга мансуб бўлса, уни текширмай-нетмай реакционга чиқариш, ёмонотлиқ қилишдек бўлмағур принцип кўпдан тарихда ҳам, адабиётда ҳам ҳукмронлик қилиб келди. Ваҳоланки, тарихий шахс ёки тарихий воқеани қандай бўлса, шундайлигича, бўямасдан, холис-объектив кўрсатиш керак. Унга тўғри, холис муносабатда бўлиш лозим. Сўз юритилаётган шахс Хўжа Аҳрорми, Темурми, Бобурми ёки Иван Грознийми — қандай бўлса, шундай тасвирлаш лозим. Тарихнинг объективлиги ҳам шунда. Албатта, мен бу ўринда адабиётдаги бадиий тўқимани инкор қилаётганим йўқ.

Ш. О.: Ҳозир Орол денгизининг аянчли аҳволи, тақдири ҳаммамизни ташвишга соляпти. Узоқ ўтмишда ҳам шундай аҳвол бўлганми! Тарихий манбаларда бу ҳақда қандай маълумотлар учрайди!

Б. А.: Орол денгизи ва уни сув билан таъминлаб турган Амударё билан Сирдарё ҳақида маълумотлар кўп. Қадимги юнон олими Страбон (милоддан аввалги 63 — милоднинг 20 йиллари), римлик олим Варрон (милоддан аввалги 116 — 27), милоддан аввалги 128—124 ва 119 йиллари Ўрта Осиёда бўлган хитойлик сайёҳ Жан Цян, улуғ ватандошимиз Абу Райҳон Беруний (973—1048) асарларида жуда кўп қимматли маълумотлар учрайди. IX-X асрларда ўтган араб олимлари ибн Хурдодбех, ал-Яъқубий, ал-Фақиҳ, ибн Руста, Истахрий, ибн Хавқал ва бошқа олимлар Амударё, Каспий, Орол денгизи ҳақида, дарёнинг қуйи оқимида чиқарилган каналлар ҳақида қимматли маълумотлар қолдирган. Хева хони, йирик тарихшунос олим Абдулғозихон илгари вақтларда Амударё ҳам, Сирдарё ҳам Каспий денгизига бориб қуйилганлиги, хижрий 986 (милодий 1578) йили эса дарё ўзанини ўзгартириб, Хос минора деган манзил орқали Қора айғир тўқайини кесиб ўтиб, Орол кўлига қараб оқа бошлаганини ёзади. Абулғозихон билан ҳамаср бўлган энциклопедист олим Маҳмуд ибн Вали ҳам айнан шу гапни айтади. Амударё, Сирдарё ва Орол денгизи рус ва чет эл олимлари тарафидан ҳам кўп ўрганилган. Бу ҳақда В. Бартольд, Л. Берг, К. Богданович, И. Мушкетов, Ле Стренж, Ленц ва бошқаларнинг муҳим асарлари бор. Бу олимлар дарё ўзанининг вақти-вақти билан ўзгариб туриши, Аму суви сатҳининг пасайиб ёки кўтарилиб туришига олиб келган сабабларни ҳам аниқлашга ҳаракат қилганлар. Дарёдан ҳаддан ташқари кўп каналлар чиқарилиши, сувнинг беҳуда исроф қилиниши дарё сатҳининг пасайиб кетишига олиб келган сабаблардан бири сифатида кўрсатилади. Бу фикр бизга таҳрих сабоғи сифатида муҳимдир. Агар биз қуруқ гаплардан тезроқ амалий ишга ўтиб, Оролни асраб қололмасак, авлодлар бизни асло кечирмайди.

Ш. О.: Сизнингча, тарих фанида қайта қуриш масаласи қандай ҳал этилмоғи лозим! Бу борада қилинаётган ишлар Сизни қониқтирадими! Қандай ўзгаришлар бўлишини истардингиз!

Б. А.: Қайта қуриш ҳам, жадаллаштириш ҳам инсон омили билан боғлиқ. Ҳамма нарсани одам, унинг билими, қобилияти, малакаси ҳал қилади. Шундай экан, ҳар бир соҳада, жумладан тарих ва шарқшуносликда ҳам шу соҳанинг одами асосий ишларга бош-қош бўлиши керак. Лекин, афсуски, бу вазифанинг моҳиятини ҳамма ҳам тушуниб етмаётганга ўхшайди. Умуман, кадрларни танлаш ва жой-жойига қўйиш принципига ҳали етарли равишда амал қилаётганимиз йўқ. Мен тарих соҳасида ҳам қайта қуриш шу муҳим партиявий принцип асосида жорий қилинишини истардим. Агар ҳар соҳанинг тепасига ўз жонкуяр мутахассисини қўйсак, чинакам қайта қуришга, демак, тараққиётга йўл очган бўлур эдик. Шундай бўлганда раҳбар бугун нима қилишини, эртага нима билан машғул бўлишини ҳар қанақа «маслаҳатчи»ларсиз, ўзи билган, ўзи ҳал қилолган бўлар, ўзи бош бўлган соҳанинг эртанги кунини, келажагини аниқ кўра олар эди. Биз тарих фанини партия XXVII съезди талаблари асосида ривожлантириш учун яна жуда кўп ишлар қилишимиз керак. Буни уддалаш, яна такрорлайман, биринчи навбатда инсон омилига, кадрлар масаласига боғлиқ.

ОР-НОМУСИМИЗ—МАЪНАВИЙ ПОКЛИГИМИЗ

Сўнгги пайтларда кишилик жамияти оғир юқумли касаллик таҳдиди остида яшамоқда. СПИД хавфли ўйин бошлади. Унинг келиб чиқиш сабаби ва кўрсатадиган «кароматлари» аниқ ва равшан. Бас, шундай экан, бугунги кунда турмушимизнинг ниҳоятда нозик томони — оилада, мактабда, умуман жамиятимизда маънавий тарбия ишлари қандай йўлга қўйилганлиги хусусида жиддийроқ сўз юритиш лозимга ўхшайди.

Мен гўзал ва ширин ҳаёт кечираётган, ҳар томонлама баркамол, ибратли кўпгина ўзбек оилаларини биламан. Ҳар сафар мулоқотда бўлсам, хонадон соҳибларининг зукколиги, зийракликги ва одамийлигига қойил қоламан. Айниқса, оиладаги таълим-тарбияга ҳавасим келади. Қайнонанинг тилидан шакар томса, қайнотанинг юз-кўзидан нур ёғилади. Қайнона-қайнотанинг келин-куёвга, қуда-андага, бола-чақаларга қилган муомалалари, муносабатлари кишига ҳузур бағишлайди. Ҳаммаёқ саранжом-саришта. Ҳар ким бақириқ-чақириқсиз ўз ишини билиб қилади. Катта-кичик баравар иззат-ҳурматда, бир-бирига меҳрибон, ҳамкор. Болалар ота-оналарининг бирга ётиб турганини сира ҳам кўришмаган. Қизлар тарбияси билан асосан она, ўғил болалар тарбияси билан эса ота шуғулланади. Лекин болаларнинг бўлар-бўлмас камчиликларини дарров ҳаммага аён қилиб, изза қилишмайди. Оналарнинг: «Бу уят-ку, қизим, отанг эшитсалар, нима бўлади?» ёки оталарнинг: «Бу ўғил болага ярашмайдиган қилиқ», дейиши кифоя.

Афсуски, болалар таълим-тарбияси ҳамма хонадонларда ҳам кўнгилдагидай эмас. Айрим ота-оналарнинг ўзлари тарбияга муҳтож. Ундайлар кўпинча шаҳвонийпарастликка берилиб, тобора маънавий қашшоқлашиб, одамийлик хислатларини йўқотмоқдалар. Оқибатда оиладаги нормал ҳаёт издан чиқмоқда. Кўз кўрмаган, қулоқ эшитмаган даҳшатли ҳодиса, фожиалар, жиноятлар рўй бермоқда. Фикримизнинг исботи учун кундалик ҳаётимизда учраган баъзи далилларга мурожаат қилайлик.

Ҳали чилласи чиқмаган куёв ётоқхонага кириб, уялмай-нетмай келиннинг олдига бир қанча парнографик фотосуратларни ташлабди:

— Ма, томоша қил, энди биз ҳам шундай яшаймиз.

Келиннинг тепа сочи тикка бўлиб, юраги орқага тортибди. Ҳолдан тойгунча кўзи қонга тўлган эрининг ҳайвоний ҳирсига қаршилик кўрсатиб, аранг уйдан қочиб қутулибди.

Табиий, савол туғилади: ўқимишли оилада ўсган, олий таълим олган йигит нима учун ўз рафиқасига нисбатан бу қадар пасткашлик қилди?

Маълум бўлишича, у уйланишдан олдин анча вақт саёқ юриб, етарли «ҳаётий тажриба» орттирган. Пул тўлаб, хуфя видеофильмларни томоша қилган. «Кўзи пишган».

Халқимизда «Қуш уясида кўрганини қилади» деган нақл бор. Бу йигитнинг уй тарбиясига, ота-онасининг хатти-ҳаракатига назар ташласангиз, унинг туғилибоқ, маънавий жиҳатдан бузилганлигига ишонч ҳосил қиласиз. Бемаъниликни қаранг, оилада ёш келин бўлишига қарамай, қайнота уйда майка ва калта иштонда, қайнона эса ҳаммаёғи ғалвирак, юпқа ички кўйлакда кўкрагини очиб юраркан.

Одоб, одоб ва одам

Мактабни тугатиш арафасида турган қизчанинг кундан-кун иштаҳаси йўқолиб, бир куни ярим кечада қорни қаттиқ оғриб, инграшга тушади. Она бечора кўричак бўлмасин, деган хаёлда «Тез ёрдам» чақиртиради. Врач қизни текшириб:

— Қизингизда тўлғоқ бошланибди. Ҳозироқ туғруқхонага олиб кетамиз, — дейди.

— Вой ўлай, нима деяпсиз, тузукроқ қаранг, қизим ҳали турмушга чиқмаган-ку?

Бир неча соатдан кейин туғруқхонада етти ойга тўлмаган ногирон ўғил бола туғилади-ю, шу заҳотиёқ оламдан ўтади. Қиз юм-юм йиғлаб, анча вақтгача боланинг отаси кимлигини ҳаммадан яширишга уринади.

Хўш, булар ниманинг оқибати? Бир сўз билан айтганда, аҳоли ўртасида, хусусан ёшлар ўртасидаги санитария маданияти, одоб, ахлоқ этикасига оид тарбия ишлари етарли даражада олиб борилмаётгани, оила, мактаб ва шахсий ҳаётда ўғил-қизларнинг жинсий тарбиясига лоқайдлик билан қараётганлигимизнинг аччиқ меваси. Кейинги 20 — 30 йиллар мобайнида фан, техника, адабиёт ва санъат, оммавий информация воситалари, айниқса, кино, телевидение турмушимизга фаол кириб келди. Аммо Ғарб маданиятига кўр-кўрона эргашиб, унинг енгил-елпи томонларига бефарқлик билан қараш орамизда одоб-ахлоқ, шарм-ҳаё, андиша, қолаверса, оқибат пардаларини анча кўтариб юборди. Фараз қилинг, кечқурун оила аъзолари «зангори экран»дан кўрсатилаётган кинони томоша қилишаяпти. Экранда кино қаҳрамонлари бир неча бор қайта-қайта ўпишиб, ножўя ҳаракатлар қилишади, ўзаро илмоқли гап-сўзлар айтишади. Бундан хижолатга тушган қайнона юзини четга буради. Куёв ёнида ўтирган келинга пинҳона кўз қисиб қўяди. Болалар бўлса, кўрсатувни томоша қила беришади. Лекин «Телевизорни ўчир! Бу ҳамма кўрадиган кино эмас», дейдиган мард топилмайди. Худди шу ҳолни кинотеатр залларида ҳам кўриш мумкин. Баъзан кинофильмлар афишаси остига «16 ёшга тўлмаганлар киритилмайди», деб ёзиб қўйилади. Шунга қарамай, томоша зали асосан балоғатга етмаган ёшлар билан гавжум бўлади. Афтидан кинотеатр ходимлари фақат планни ўйлашади. Лекин бу қилмишлари билан ёшлар тарбиясининг бузилишига «ҳисса» қўшаётганликларини хаёлларига ҳам келтиришмайди.

Ёшлар тарбияси мавсумий иш эмас. Ҳар бир ўғил-қиз билан тажрибали педагоглар, врачлар, юристлар, ота-оналар, кенг жамоатчилик доимий, узлуксиз мулоқотда бўлса, ижобий самара бериши мумкин. Зотан, таълим-тарбия — умумхалқ иши, бунда ҳар ким ибратли ташаббус кўрсатиши керак. Чунки партия ва ҳукуматимиз олдимизга қўйган улкан режаларнинг истиқболи жамиятимиз кишиларининг маънавий камолоти, ахлоқий поклиги, турмушимизнинг соғломлиги билан чамбарчас боғлиқдир.

Амалий таклиф ва мулоҳаза сифатида шу нарсани алоҳида таъкидлаш лозимки, мактабларда таълим-тарбия программасига киритилган «Одоб ва аҳлоқ этикаси» дарслиги айни муддао бўлди. Лекин, афсуски, бу ҳаёт дарслари махсус тайёргарлиги бўлмаган, тажрибасиз, тасодифий кишиларга топширилганлиги туфайли ўз аҳамиятини йўқотмоқда. Бундан ташқари ҳозиргача мазкур соҳага оид бирор қўлланма ёки дарсликнинг йўқлиги қийинчилик туғдирмоқда. Бу ҳақда шифокор-олимларимиз ва педагогларимиз жиддийроқ ўйлаб кўришса, ёмон бўлмасди. Қолаверса, мактабларда олиб бориладиган таълим-тарбия дарсларига махсус мутахассислар — врачлар, юристлар, ибратли оила бошлиқлари ҳам таклиф этилсалар, мақсадга мувофиқ бўлур эди. Ана шундагина миллий ифтихоримиз, ору-номусимиз, шарму ҳаё, андиша ва оқибат каби анъанавий хислатларимиз доимо бизга ҳамроҳ, ҳамдам бўлади.

Искандар РАҲМОНОВ,
СССР соғлиқни сақлаш аълочиси, медицина хизмати подполковниги

СЕРГЕЙ ЭЙЗЕНШТЕЙН ВА ЎЗБЕК КИНОСИ

ЖАҲОН КИНЕМАТОГРАФИЯСИНИНГ йирик арбоби, экран санъати назариясининг ривожланишида муҳим амалий роль ўйнаган олим, меҳрибон устоз, С. Эйзенштейннинг ҳаёти, жўшқин ижодий фаолияти бугунги авлод ижодкорлари учун катта мактабдир. Тинимсиз мутолаа, тадқиқотлар қилиш, сценарий ёзиш, расмлар чизиш, навбатдаги кадрларни суратга олиш, Иттифоқимиз ҳамда хорижий мамлакатлар бўйлаб саёҳатлар — буларнинг барчаси Сергей Эйзенштейн фаолияти, кундалик ҳаётининг турли қирралари эди.

Эйзенштейн сержило Шарқ санъатидан, хусусан, Шарқ миниатюрасидан, форс халқ эпосидан завқланарди, фан ва маданиятимиз намояндалари фаолиятини чуқур идрок этарди.

Суратда: (чапдан ўнгга) фильм оператори Э. Тиссэ, машҳур канал қазувчи Д. Дўстматов ва кинорежиссёр С. Эйзенштейн

Сергей Михайлович катта ижодий мерос қолдирди. Айниқса, инқилоб мадҳ этилган «Потёмкин броненосеци», «Октябрь», «Стачка» кинолентaлари машаққатли меҳнат, кўп йиллик изланиш самараси бўлди. Бу асарлар туфайли совет кинематографиясининг довруғи яна ҳам ошди.

Эйзенштейн республикамизга ташриф буюриб, янги асар яратиш ниятида бой материал тўплади, миллий кадрлар имкониятларидан кенг фойдаланиш йўлларини излади, унинг ўзбек киноси билан ҳамкорлиги ҳозирги амалиёт учун, айниқса, муҳим аҳамият касб этади. Чунки у айрим «коранда» муаллифлар каби узоқдан туриб республикамизга «бағишланган» сценарий битмади, материални тайёр китоблардан, кимларнингдир хотираларидан изламади, балки ўлкамизнинг турли шаҳар ва қишлоқларида, қурилиш майдонлари ва пахта далаларида, музей ҳамда архивларда бўлди, чойхоналарда тунаб қолди, олимларимиз, ёзувчиларимиз, жамоат арбоблари ва санъаткорларимиз билан учрашиб, мароқли суҳбатлар қурди.

Сергей Михайлович Ўзбекистонга илк бор 1939 йилнинг 23 июнида келади. У дастлаб Тошкент, Қўқон, Самарқанд, Бухоро шаҳарларида бўлган. Июль ойида Москвага қайтади. Лекин шу йилнинг августида, Катта Фарғона канали қурилиши бошланиши билан яна қайтиб келади ва октябрнинг охиригача «Фарғона канали» сценарийси устида ишлайди, дастлабки кадрларни суратга олишда иштирок этади.

Сергей Михайлович Шарқ маданиятини яхши билгани туфайли биринчи ўзбек тарихий-биографик фильми — «Алишер Навоий» сценарийси ва эскизларининг (1941 йилнинг март ойида) Москвада бўлган муҳокамасида қатнашди. «Мосфильм»нинг бадиий раҳбари сифатида қимматли маслаҳатлар берди. Режиссёрлар Г. Александров, К. Ёрматов, И. Трауберг, рассом Б. Дубровский-Эшке актёр Б. Чирков қатнашган ўша кенгашда Сергей Михайловичнинг киноасар образлари талқини, конфликтнинг намоён бўлиши ҳамда ривожланиши хусусида маслаҳатлари кўпчиликка маъқул бўлган.

Санъаткор ва олимнинг бой амалий ва назарий мероси кино, киношунослик ва адабиётшуносликка катта таъсир этиб келмоқда. С. Эйзенштейн ва П. Павленко қаламига мансуб «Фарғона канали» сценарийси бизга беминнат хизмат қилаётган ана шундай асарлардандир. У қисқа муддатда ёзилган. Лекин уч даврни қамраб олган, ранг-баранг образларга бой сценарий образларини экранда гавдалантиришга қодир бўлган артистларни танлашда ҳам С. Эйзенштейннинг салоҳиёти сезилиб туради. У ўзбек санъаткорларининг имкониятларини кўра билган. Муҳиддин Қориёқубов, Бобораҳим Мирзаев, Лутфулла Назруллаев каби санъатимиз арбоблари экранда илк бор образ яратганлар. Сергей Михайлович танлаган актёрларга назар ташлайлик: рўйхатнинг бошида Тўхтасинни кўрамиз. Бу роль ижрочиси ёзилмаган. Газетада эълон қилинган хабарларда ҳам, фотосиновларда ҳам, бошқа ҳужжатларда ҳам бу образни яратиш кимга топширилгани ҳақида маълумот учрамайди. Лекин Москвадаги Марказий Адабиёт ва санъат архиви (ЦГАЛИ) фондидаги ҳужжатлар билан танишганимизда бир телеграмма текстини учратдик. Ундан бу ролни қайси актёр ўйнаши назарда тутилгани ҳақида фикр юритиш учун маълумот олдик: **«Тошкент. Шайхантаур, Бадиий фильмлар студияси, Славинга. Копияси Эйзенштейнга. Черкасовдан умидвор бўлманг. Ҳаракат қилаяпмиз. Тўхтасинни ўша ердан изланг. Ромм иш бошлагани туфайли Симковни юбора олмайман. Бошқа номзодни кўрсатинг. Режиссёр ёрдамчиси зарурлиги ҳақида нега ёзмаяпсиз! Салом билан Актинский».**

Телеграмма изоҳ талаб этади. Тошкент киноширкати шу кезлари Шайхантаур мадрасаси биносига жойлашгани сабабли телеграмма ўша ерга юборилган. Телеграммада икки фамилия келтирилади: бири Славин. Бу ўринда гап Фарғона канали қурилишини суратга тушираётган ижодий-техник группада директор лавозимида ишлаган Д. Славин ҳақида кетаяпти. Телетайп лентасининг «Эйзенштейн» фамилияси тушган жой сиёҳ билан чизиб қўйилган. Демак, Эйзенштейн «Александр Невский» фильмида бош ролни ижро этган Н. Черкасовга Тўхтасин образини яратишни топширмоқчи бўлган. Сергей Михайловичнинг Москвадаги ҳамкасблари актёрни кўндира олмаганми ёки ижрочи театрда банд бўлганми, ҳар қалай бош роль ижрочисини Тошкентдан, областлардан излашни маслаҳат берганлар.

Тўхтасиннинг ўғли ролига машинка шрифти билан «Ҳамза номидаги театрнинг артисти Наби Раҳимов» деб ёзилган. Ёнига эса сиёҳ билан «артист Бурҳонов, артист Исматов» деб қўшиб қўйилган. Бу ўринда гап Тошкент театрининг ёш артисти Шукур Бурҳонов ҳамда Андижон театрининг етакчи ижрочиси Асад Исматов ҳақида кетаётгани учун фотосиновларни (суратларни) кўриб ишондик.

«Тўхтасиннинг саккиз ёшлик қизи ролига «Ўзбекистон ССР халқ артисти Тамарахонимнинг қизи» деб ёзилган. Бақалоқ ролига икки актёр — Р. Пирмуҳамедов ҳамда Ўзбекистон ССР халқ артисти М. Қориёқубов таклиф этилган. «Темурланг — Ҳамза номидаги театр артисти ўртоқ Латипов» дейилган. Архивнинг бошқа фондида сақланаётган фотосинов намуналарини кўриб, гап Ҳикмат Латипов ҳақида кетаётганини аниқладик. «Хева хони — артист Бакиров». Бу роль учун актёр узоқ изланганини сезилади. «Артист Бакиров» сўзлари машинка шрифтида эмас, кейинчалик сиёҳда ёзилган. Андижон театрининг артисти Аббос Бакиров ўзбек овозли бадиий фильми — «Азамат»да (1939 йил) роль ўйнаб «Фарғона канали» ижодкорларининг эътиборини тортган бўлса, ажаб эмас.

«Наматдан тикилган шляпада юрувчи мўйсафид — Ўзбекистон ССР халқ артисти Мироқилов (Миршоҳид Мироқилов ҳақида гап кетаяпти — Ҳ. А.), стахановчи пахтакор куёв — Бобораҳимов.» (Бобораҳим Мирзаев — Ҳ. А.) — бу ёзувларнинг ўзи ҳам Сергей Михайлович асосий ролларга малакали театр актёрларини таклиф этганини тасдиқлайди.

ШУНДАЙ ҚИЛИБ, сценарийга сўнгги сайқал берилди, роллар тасдиқланди. Эскизлар рассом И. Шпинель томонидан чизилди. Ижодий ташкилий ҳамда техник тайёргарлик кўрилгач суратга олиш бошланди.

Улкан қурилишдан руҳланган, халқ ташаббуси, ғайратидан илҳомланган С. Эйзенштейн бошлиқ ижодкорлар суратга олишда айниқса катта завқ-шавқ билан ишлаганини ўша кунларда «Мосфильм» киностудиясининг Тошкентга йўллаган телеграммасидан ҳам билиб олиш мумкин: **Тошкент, Шайхантаур, Киностудия, Славинга, нусхаси Эйзенштейнга** (тагига қалам билан чизиб қўйилган. — Ҳ. А.) **(нусхаси Тиссэга. Иккинчи партиядаги материал биринчи экспериментал материалдан фарқ қилади. Режиссёрлик, операторлик нуқтаи назардан юксак савияда. Оммавий саҳналар таъсирчан. Салом билан «Мосфильм». Кивин.»**[1]

Телеграмма қоғози орқасига С. Эйзенштейн жавоб текстини ёзган: **«Ажабланадиган жойи йўқ. Ҳеч қачон шубҳа қилмаган эдик».** Режиссёр суратга олинаётган ва Москвага юборилаётган материалнинг бадиий савиясига, техник сифатига шунчалик ишонган!

С. Эйзенштейн 1946-1947 йилларда ёзган «Пафос» номли тадқиқотида «Фарғона канали»ни суратга олишни охирига етказа олмаганидан афсусланади. «Автобиография»сида эса бу ҳақда аниқроқ маълумот беради: **«Фарғона канали» фильми устида иш тўхтатилди. Чунки «Темурлангни олиб ташлашди»** (ўша кезлари шундай дердим). **менга маълум бўлмаган сабабларга кўра иш бошланиши арафасида триптихнинг биринчи қисмини суратга олиш ортиқча деб топилди. Натижада яхлит композицияга путур етди. Сўнгра қолган ишлар ҳам тўхтаб қолди. Мен Большой театрнинг «Валькирия» постановкаси билан шуғуллана бошладим».**

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари Усмон Юсупов ВКП(б) секретари А. А. Ждановга бу борада шундай хат билан мурожаат қилади.

«Андрей Александрович!

Ёзувчи П. Павленко ва режиссёр С. М. Эйзенштейн яратаётган Фарғона канали ҳақидаги фильм хусусида яна безовта қилаяпман. Бунинг боиси шундаки, биз учун мазкур фильмнинг аҳамияти каттадир. Уни яратиш кўп жиҳатдан бизнинг, халқимизнинг иши деб биламиз.

Муаллифлар фикрича, фильм сценарийси уч даврни қамраб олади ҳамда ўзбек халқининг сув учун ва сув атрофидаги курашининг панорамаси яратилади. Бўлажак картинада феодал ўрта аср, чоризм даври тасвирланиши катта Фарғона канали ва бошқа каналларни қуришда халқ ташаббусининг (айтмоқчи, бу ташаббусни Иттифоқимизнинг бошқа халқлари ҳам қўллаб-қувватладилар) улуғворлигини кўрсатиш учун муқаддима бўлади.

Бундай услубни мутлақо тўғри деб биламиз, чунки шундай эпизодлар бир-бирига қиёс қилиниши ўзбек халқи қилаётган ишнинг монументаллигини очиқ-ойдин тасвирлаш учун хизмат қилади. Бундан ташқари бундай ёндашиш Ўзбекистоннинг ўтмишидаги ва бугунги кундаги маданий ёдгорликларини кенг намойиш этишга имкон беради. Шуниси ҳам муҳимки, бу иш Ўзбекистонда биринчи марта бажарилади. Картина ҳозир шу планда ишга туширилган ва ёрдамимиз билан суратга олинмоқда.

Аммо ижодий группа суратга олишга тайёргарлик кўраётган пайтда фавқулодда СССР ХКС(оригиналда СНК СССР — Ҳ. А.) қошидаги кинематография ишлари бўйича комитетнинг сценарийдан ўрта аср билан боғлиқ бўлган қисмини чиқариб ташлаш, бинобарин, шундай саҳналарни суратга олмаслик ҳақида буйруғини олди. Сценарийнинг биринчи қисмини бундай механик тарзда кесиб ташлаш фильм концепциясининг монументаллигини бузади, мавзуни камбағаллаштиради, фильмнинг бадиий қимматини пасайтиради.

Эҳтимол, ҳозир мавжуд бўлган биринчи қисм тузатишларга муҳтождир, унга ўзгаришлар киритиш керакдир. Лекин фильмнинг аввал ўйланиб қўйилган шаклидан, яъни ҳозирги Ўзбекистоннинг узоқ ўтмишини тасвирлаш орқали кўрсатишдан воз кечиш керак эмас. Менга маълум бўлишича, муаллифлар ҳам шундай фикрдалар. Шундай мулоҳазаларни ҳисобга олиб, азиз Андрей Александрович, ўтиниб илтимос қиламан, фильмнинг ўйлаб қўйилган концепциясини сақлаб қолишга ёрдам беринг ҳамда СССР ХКС қошидаги кинематография ишлари бўйича комитетига йўл-йўриқ кўрсатинг».[2]

Бу хатдан ҳам кўриниб турибдики, маданиятимиз равнақ топиши йўлида кўп хизмат қилган партия арбоби У. Юсупов ҳам С. Эйзенштейн кўтарган масалаларни тўғри тушунган, уни қўллаб-қувватлаган. Усмон Юсуповичнинг бундай кўмагини Эйзенштейн юксак қадрлаган. У 1939 йилнинг учинчи октябрь ҳамда ўн еттинчи ноябрь кунлари У. Юсуповга йўллаган телеграммалар эса Эйзенштейн ва республика партия ташкилотининг раҳбари ўртасида доимий алоқалар бўлганидан далолат беради.

„ФАРҒОНА КАНАЛИ» сценарийси замонавий проблемаларни бадиий асарларида фалсафий теранлик билан ёритиш имконини яратиб берди. Бундай сценарий яратилиши тажрибаси ҳозирги кунда ҳам ўрганилиши, ўзлаштирилиши зарур. Чунки турли республика студияларида жумладан «Ўзбекфильм»да ишлаб чиқаришга туширилаётган сценарийларнинг айримлари нўноқ драматурглар томонидан ёзилган бўлиб, талабларга жавоб бермаяпти. Бунинг биринчи сабаби — муаллифлар республикалар ҳаётини, унинг ўтмишини чуқур ўрганмасдан, сценарий ёзишга киришадилар. Уларга «Фарғона канали» сценарийсининг сабоқларини, Сергей Эйзенштейннинг Ўзбекистондаги фаолиятини эслатиб туриш керак.

Ҳамидулла АКБАРОВ,
филология фанлари доктори

1. СССР Давлат Марказий адабиёт ва санъат архиви. Фонд 1923 й. Опись — 1. Сақлаш бирлиги № 521.

2. СССР Давлат Марказий адабиёт ва санъат архиви. Фонд 1923 й. опись—I, сақлаш бирлиги № 52.

ПРЕМЬЕРА ЯҚИН

ТЎЁНА АСАРЛАРНИНГ СЎНГГИ МАШҚЛАРИ

Улуғ Октябрь социалистик революциясининг 70 йиллиги нишонланадиган кунлар яқинлашиб келмоқда. Санъаткорларимиз катта тўйга муносиб тўёна билан келдилар. Кўпгина театрларимиз юбилейга бағишлаган асарларини аллақачон тайёрлаб томошабинлар ҳукмига ҳавола этди. Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон ССР Давлат академик Катта театри ва «Ёш гвардия» драма театри санъаткорлари бу қутлуғ санага атаб саҳналаштирилаётган спектаклларни байрам арафасида томошабинларга топширишга аҳд қилганлар. Мухбирларимиз Р. РАУПОВ ва С. МАҲКАМОВ (фото) тўёна асарларнинг репетицияларида бўлдилар.

Дирижёр Д. Абдураҳмонова ва композитор Р. Абдуллаев опера партитураси хусусида фикрлашмоқда.
Режиссёр Ф. Сафаров актёрлар билан ишламоқда.
Репетиция пайти

БУГУНГИ РЕПЕТИЦИЯГА Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон ССР Давлат академик Катта театрининг деярли барча ижодий ходимлари келишган. Биз кириб борганда «Хева ордени» деб номланган янги операнинг охирги кўринишн устида ишланаётган экан. Режиссёр Ўзбекистон ССР халқ артисти Ферудин Сафаров сопрано овозлилар учун алоҳида, тенор ва бас овозлилар учун ҳам алоҳида жой белгилади.

...Сайлгоҳга хабар етиб келди. Доҳиймиз Хоразм республикасининг ордени билан мукофотланди. Музика шўх садолар таратди. Ленин ҳузурида халқ бахшилари шўх рақсга тушиб қўйлаб юбордилар. Шу пайт режиссёр қўл кўтарди. Саҳнада ҳаракат тўхтади.

— Оммавий саҳналарда хушхабарни тинглаш қоидаси бор. Бу азалий анъана. Уни бузаяпмиз! Шукур, қандай рақсга тушаяпсан, ўзингга бир разм сол! Наҳотки, оддий, хоразмча рақсга туша олмасанг?! Мана бундай рақсга тушиш керак (ўйнай бошлайди).

— Мен Хоразмдан эмас-ман-да! — Эътироз билдирди халқ бахшиси партиясини ижро этаётган Ш. Ғафуров.

— Мен ҳам Хоразмдан эмас, Бокуда туғилганман. Лекин иккаламиз ҳам уддалашимиз керак! Қани, қайтарамиз...

Саҳна ҳали безалмаган (безакларни Г. Брим тайёрламоқда), либослар кийилмаган бўлса-да, опера воқеаси дарҳол кишини ўзига тортади. Шуни ҳам айтиш керакки, опера театрида иш фақат актёрлик маҳорати билан битмайди. Спектакль яхши ижро этилган музика, рақс ва қўшиқлар партиялари билан талқин қилинади. Биз спектаклнинг музика раҳбари, СССР халқ артисти Д. Абдураҳмонова билан учрашдик:

— Улуғ Октябрнинг 70 йиллигига бевосита тарихий мавзуда асар саҳналаштираётганимиз қувончли ҳолдир. Бу опера композитор Рустам Абдуллаев билан театримизнинг ижодий ҳамкорлиги натижасидир.

Опера муаллифи, композитор Р. Абдуллаевни ҳам шу ерда учратдик:

— Бу жуда муҳим асар. Яъни миллий операмизда илк бор доҳий Ленин образи яратилаяпти. Шу боис, ҳар бир саҳна устида алоҳида ишлашга ҳаракат қиляпмиз.

— Мен шоир Аваз Ўтар партиясини ижро этаяпман, — дейди артист М. Хуррамов. — Шоирнинг ариялари ўзимга ёқиб қолди. Ундаги «Хоразм сегоҳи» оҳангидаги қўшиқлар, фалсафий руҳ томошабинни ҳам бефарқ қолдирмайди, албатта.

Спектаклдаги В. И. Ленин ролини артист Абдували Тўлаганов ижро этаяпти. Операда Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артистлар Абдулла Бозоров, Усмон Тошматов, артистлар Ш. Тўхтабоева, Х. Хўжаев, Б. Расулов ва бошқалар қатнашадилар.

◆

ЗАЛ ҚОРОНҒИЛАШИБ, саҳнага ўткир нур ёғилди. Салом қўрбоши бир түп бозорчини ҳайдаб кирди. У одамларни уриб-сўкиб Абдулла Набиев бозорда айтган сўзларини Ҳуррамбек ҳузурида такрорлашни талаб этади. Халқ вакилларига Хуррамбек ҳам, қўрбоши ҳам дўқ ура бошлайди. Саҳна қаршисида турган режиссёр, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган санъат арбоби Б.Йўлдошев шу ерга келганда бош чайқаб қўйди. Лекин спектаклни тўхтатмади. Кўриниш охирлаганда саҳнани баҳолади, кўрсатмалар берди:

— Суръат йўқ. Ўзаро мулоқот сезилмаяпти. Қолаверса, бир пайтда икки кишининг қичқириши, дўқ уришини саҳна кўтармайди. Қўрбоши шундай ўйнайверсин, Хуррамбек жаҳлини ичига ютгани маъқул. Қани, такрорлаймиз.

Саҳнада ўзгача жонланиш сезилди...

Кейинги кўринишда саҳнага тили кесилган Абдулла Набиев олиб кирилди. Хуррамбек ундаги сабр-матонатни ўз саволлари билан синаб кўра бошлади:

— Халққа озодлик бера оласанми?

— Ўлимдан қўрқмайсанми?

— Хўп, сени ўлдирмасам, тилингни қирққан Салом қўрбошини ўлимга ҳукм қилсамчи?

Салом қўрбоши бекка илтижо қила бошлади.

— Наҳотки бир кофирни деб, мендек содиқ қулингизни хароб қиласиз?!

У пичоқ билан Абдуллага ташланади... Халқ мотамда. Қўрбошининг ёшгина ўғилчаси ҳам Абдулланинг жасадини халққа беришни сўрайди. Бола жавоб ўрнига тепки ейди. У қўлини фотиҳага очади:

— Сиздек отамни оқ қилдим, омин!

— Стоп! — қўл кўтарди режиссёр. Шу сўзлар болага тўғри келмаяпти. Сўзни туфлаб ташлаяпти, Шукур ака, уни ўзгартирмасак бўлмас...

Қоронғи залда ўтирган Шукур Холмирзаевнинг овози эшитилди:

— «Сендек отам йўқ», дея қолсин!

— Яхши, такрорлаймиз...

Спектакль давом этди. Танаффусда режиссёрга мурожаат этдик.

— Ишни якунлаяпмиз. Кўриб турибсизки, сўнгги саҳналар устида иш кетаяпти. «Қора камар» деб номланган бу асар Абдулла Набиев ҳақида бўлгани билан у спектакль охирида, сиз кўрганингиздек, бир зум саҳнага чиқади, холос. Ҳатто гапиролмайди ҳам. Лекин бутун саҳна асари давомида унинг шижоати, маслаги, шахсияти ҳақида гап боради.

«Қора камар» спектаклида Ўзбекистон ССР халқ артисти Тўйчи Орипов, Республикада хизмат кўрсатган артист Обид Юнусов, артистлар М. Дўстматов, А. Тошканбоев ва бошқалар иштирок этишмоқда. А. Набиев ролини — Ҳошим Арслонов ижро этаяпти. Хуррамбек — Фарҳод Аминов. Саҳна безакларини Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган санъат арбоби Георгий Брим ишламоқда.

Адиб Шукур Холмирзаевни янги асар билан табрикладик.

— «Красная звезда» газетасининг 1926 йилги сонларидан бирида Абдулла Набиевнинг қотили — Салом қўрбошини Боботоғда қўлга олингани ҳақида ёзилади, — дейди адиб. — Бу газетани ҳамон сақлаб келаман. Абдулла Набиев Сурхондарёда паноҳ топган энг сўнгги босмачилар билан курашда ҳалок бўлгани ҳақиқат. Драмадаги Салом қўрбошидан ташқари Хуррамбек, Қорахўжа эшон, милиция нозири Қорабеков ҳам тарихий шахслардир.

Мени бу асар учун илҳомлантирган ҳурматли режиссёримиз Баҳодир Йўлдошевдан миннатдорман. Унинг талаби билан иккинчи пардадан бошлаб қайта ёздим. Муҳими, у менга саҳнада изоҳ — актёр ҳаракати билан берилишини ўргатди. Демак, бу ерда ҳар бир сўз ҳаракатлантирувчи қудратга эга бўлиши лозим. Баҳодир Йўлдошев режиссурасида актёр имкониятлари, саҳна имкониятлари тўла ишга солинишига ишондим. Б. Йўлдошев услубида, аввало, демократия мавжуд. У актёрни тинглайди. Унга ижодий ёндашишга имкон яратади.

Хуллас, «Ёш гвардия» театри саҳнасида инқилобий воқеалар ҳаққоният, ҳаяжон ва самимийлик билан акс этмоқда. Премьера яқин...

Режиссёр Б. Йўлдошев репетиция ўтказмоқда.
Абдулла Набиев ролида Ҳ. Арслонов.
Хуррамбек «қароргоҳи»да

ОРКЕСТРНИНГ ИСТИҚБОЛИ

ЯНГИ МАВСУМ ҲАҚИДА БАЪЗИ МУЛОҲАЗАЛАР

Газетанинг шу йилги 18 сентябрь сонида Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган маданият ходими Анвар Левиев ва Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист Форуқ Содиқовнинг «Ўзбек оркестри қайси йўлдан боради?» деган мақоласи босилди.

Бу мақолада оркестрнинг ижодий фаолиятига боғлиқ бўлган бир қанча муаммолар тилга олинган. Жумладан, оркестрнинг тузилиши ва репертуари, чолғучилар ва уларнинг ижрочилик йўли қандай бўлиши керак деган масалалар ҳал этилмаётир.

Яқинда «Баҳор» концерт залида Тўхтасин Жалилов номидаги Ўзбекистон Давлат халқ чолғу асбоблари оркестрининг бўлиб ўтган концерти мақолада қайд этилган муаммоларнинг тўғрилигини яна бир бор исботлади.

Концерт репертуаридаги асарларнинг ҳаммаси саҳнада биринчи марта ижро этилди. Концерт композитор Мустафо Бафоевнинг оркестр учун ёзган «Байрамона» поэмаси билан бошланди.

Бу асар характерининг шўх ва қувноқлиги, музика тилининг равонлиги, ижро йўлининг қулайлиги ва темасининг ёрқинлиги билан тингловчиларни ўзига жалб этди.

Сўнгра талантли ёш композитор Нуриддин Ғиёсов қаламига мансуб «Концерт-мақом» асари хонанда Тоҳир Собиров ижросида, чангда оркестр жўрлигида янграды.

Асарнинг ғоявийлиги унинг замонавий, концерт формасида ёзилганлиги ва ўзбек халқ куйларидан усталик билан фойдаланганлигидадир.

Композитор Тўлқин Қурбоновнинг оркестр орқали ижро этилган «Туркманча поэма»си ҳам катта муваффақият қозонди. Композитор бу асарида туркман халқ куйларидан усталик билан фойдаланган. Асар ўзбек чолғуларида яна ҳам жозибадор янграды. Асарнинг яратилиши интернационализм ғояси билан чегараланибгина қолмай, балки халқлар ўртасидаги дўстлик ва ҳамжиҳатликни ифода этади.

Республика ижрочилар конкурсининг лауреати Шуҳрат Зиёев раҳбарлигидаги прима рубобчилар ансамбли оркестр жўрлигида композитор А. Аветисовнинг молдаванча «Жок» рақсини ва М. Ашрафий қайта ишлаган «Фарғонача қўшиқ» асарини ижро этди.

Бу асар бир овозли ўзбек халқ куйи бўлишига қарамай — янги ижрочилик услуби, яъни кўп овозли оркестр ижрочилик услубига айланган.

Машҳур француз классик композитори Э. Лалонинг «Испанча интермеццо»сини ғижжакда Бутуниттифоқ ижрочилар конкурсининг лауреати Шуҳрат Йўлдошев юксак профессионал савияда ижро этди.

Ёш композитор Фарҳод Алимов санъат мухлисларига ўзининг қувноқ, сермазмун куй ва қўшиқлари «Табрикнома», «Шодиёна» увертюралари ва шу каби бир қатор жозибали асарлари билан яхши таниш. Унинг концертда илк бор ижро этилган, оркестр учун ёзилган 3 қисмли концерти олдинги асарларидан тубдан фарқ қилади.

Бундай асарларнинг яратилиши фақатгина оркестр репертуарини бойитибгина қолмай, балки оркестр билан доимий ижодий алоқада бўлган композиторларнинг ижод услубини шакллантиради.

Республика вокалистлар конкурсининг дипломанти Ольга Куценконинг ижрочилик маҳорати ҳам томошабинлар диққатидан четда қолмади. У композитор П. Чайковскийнинг «Агар билганимда эди» романсини, Ж. Бизенинг «Данько» ва А. Легарнинг «Жудитта» операсидан Жудитта ариясини маромига етказиб ижро этди.

Концерт А. Хачатуряннинг Лермонтовнинг «Маскарад» драмасига ёзган вальси билан якунланди.

Юқоридаги мақолада: «Ўзбек халқ чолғу оркестри бошқа халқлар музикаларини ижро этиши шартми? Ўзи ихтисослашган халқ куйларини ижро этавергани маъқул эмасми?» деган муаммо, оркестр ташкил этилгандан буён давом этиб келмоқда.

Янги мавсум концертидан кўриниб турибдики, оркестрнинг репертуари фақатгина бадиий ғоя билан эмас, балки интернационализм ғояси билан бойитилган.

Мақоладаги икки ижрочилик услуби муаммосига келганимизда шуни очиқ айтиш кераки, мазкур оркестр Улуғ Октябрь социалистик революциясидан сўнг пайдо бўлиб, ривожланиб келяпти. Оркестр бошқа халқ ансамблларидан ўзининг ижрочилик услуби билан тубдан фарқ қилиб, бутун дунё оркестр коллективлари учун қонуний бўлган академик (яъни, айнан нота ёзуви орқали) ижрочилик услубига эга.

Ҳозирги пайтда академик ва анъанавий ижро услублари мавжуд.

Академик услуб — оркестрларга, анъанавий услуб эса ансамблларга (яъни, мақом ва ўзбек халқ куйларини ижро этувчи ансамблларга) хосдир. Бу икки ижро йўли бир-бирига халақит бермасдан, аксинча алоҳида-алоҳида ривожланиши керак, Бу ижро йўлларини бир-бирига қарама-қарши қўйиш ва бир-бирига тенглаштириш умуман мумкин эмас, чунки булар ўзига хос функция ва вазифаларга эгадир. Уларнинг мақсадлари ва вазифалари ҳам бир-биридан умуман фарқ қилади.

Фақатгина республикада эмас, балки Иттифоқ миқёсидаги аҳамиятга эга бўлган шу куннинг долзарб муаммоларидан бири — тингловчиларни тарбиялаш масаласидир. Бу кўпроқ анъанавий услубдаги ижрони эмас, балки кўповозли академик ижро тингловчиларини тарбиялашга тааллуқлидир. Янги тингловчиларни тарбиялашда Тўхтасин Жалилов номидаги Ўзбекистон Давлат халқ чолғу оркестри ҳар томонлама иш олиб бормоқда ва шу йўлда тинимсиз изланмоқда.

Тингловчиларни тарбиялаш муаммосини тезроқ ҳал этиш йўлида оркестр «Баҳор» концерт залида ҳар якшанба кунлари ўрта мактаб. музика мактаби ўқувчилари ва студент-ёшлар учун концерт программалари тайёрламоқда, ҳар бир концерт репертуари тингловчилар ёшини ҳисобга олган ҳолда тузилади. Бу эса уларнинг маълум бир асарнинг мазмуни ва характерини қийинчиликсиз тушунишига ёрдам беради.

Бундан ташқари Ўзбекистон телевидениеси орқали ҳам кўрсатувлар туркуми тайёрланмоқда. Бу кўрсатувлар мактаб ёшигача бўлган болалардан тортиб, то катта ёшдаги томошабинларгача мўлжалланган.

Шу қилинаётган ишлар — тингловчиларни тарбиялашдек муҳим муаммони ҳал этади деган умиддамиз.

Озода РАИМБОЕВА

санъат оламида

ПРЕМЬЕРАЛАР

«КЕЛИНЛАР ҚЎЗҒОЛОНИ»

«Ёш гвардия» театрида саҳнага қўйилган «Келинлар қўзғолони» спектакли томошабинлар томонидан қизғин кутиб олинди. Спектаклнинг навбатдаги намойишига Ўзбекистонда меҳмон бўлиб турган Ҳиндистон халқ театрлари ассоциациясининг бош режиссёри Раомеш Тальвар билан афғонистонлик меҳмон «Кобул — Нандари» театрининг режиссёри Файз Муҳаммад Фазли ташриф буюрдилар.

Улар саҳна асари яхши таассурот қолдирганини сўзлаб, бу мамлакатлар театр коллективларининг ижодий ҳамкорлик йўлларини излаётганликларини, яқин келажакда афғон режиссёри Фарғона театрида ўз спектаклини қўйиб, Афғонистоннинг Мазори Шариф шаҳри театрида эса фарғоналик ўзбек драматурги асари қўйилишини келишиб олганликларини таъкидладилар. Ҳинд режиссёри ҳам шундай ижодий планлари борлигини айтиб ўтди. Меҳмонлар «Ёш гвардия» театри бош режиссёри Баҳодир Йўлдошевни янги спектакли билан қутладилар.

М. НАЗАРОВ

СУРАТДА: «Келинлар қўзғолони» спектаклидан кўриниш.

Автор фотоси

«СЕНИНГ ТАҚДИРИНГ»

Охунбобоев номидаги республика Ёш томошабинлар театрида Владимир Богдасаров ва Исфандиёрнинг «Сенинг тақдиринг» асари саҳналаштирилди. Одоб-ахлоқ мавзуида баҳс юритадиган ўсмирлар ҳаёти ҳақида ҳикоя қилувчи бу спектаклни режиссёр Омон Шарипов саҳнага қўйди. Саҳна безакларини Анатолий Чернов ишлади.

Спектаклдаги асосий ролларни Ўзбекистон ССР халқ артистлари М. Йўлдошева, М. Ҳамидова, О. Толипов, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист Т. Ҳамдамова, артистлар И. Абдуллаев, Р. Расулов, Ё. Зиёмуҳамедова, Ш. Зиёмуҳамедов, Ҳ. Абдуллаев ва бошқа актёрлар ижро этмоқдалар.

СУРАТДА: спектаклдан саҳна.

ҒОЛИБЛАРНИ ҚУТЛАЙМИЗ!

Шу йил 18—24 октябрь кунлари Москвада мамлакатимиз музика олий ўқув юртлари ва консерваторияларининг ёш композиторлари, студентлари ҳамда аспирантларининг конкурси бўлиб ўтди. СССР Композиторлар союзи правлениесининг биринчи секретари, СССР халқ артисти Т. Хренников раҳбарлигидаги нуфузли жюри составида таниқли ўзбек композитори, М. Ашрафий номидаги Тошкент Давлат консерваториясининг кафедра мудири Сайфи Жалил ҳам бор эди.

Конкурс давомида ёш композиторларнинг 200дан ортиқ асарлари тингланди, уларнинг партитураси билан танишиб чиқилди. Мазкур ёпиқ конкурсда тингланган ўзбекистонлик ёш композиторлар Дилбар Қодированинг «Сайёра» балетидан сюита, Татьяна Климованинг овоз ва гобой учун ёзган учта қўшиғи III даражали диплом билан мукофотланди. Баҳрулла Лутфуллаевнинг хор учун ёзган қўшиқлари рағбатлантирувчи диплом билан, Муҳаммад Отажоновнинг хор капелласи учун яратган қўшиқлари ВЛКСМ Марказий Комитетининг соврини билан тақдирланди.

Улуғ Октябрь социалистик революциясининг 70 йиллигига бағишланган бу конкурс ғолибларининг мукофотга сазовор бўлган асарлари шу йил декабрь ойининг биринчи ярмида Ярославль шаҳрида ижро этилади.

●

Боку шаҳрида 4—28 октябрь кунлари Глинка номидаги XII Бутуниттифоқ вокалистларнинг конкурси бўлиб ўтди. Конкурсда мамлакатимизнинг 200 нафар вокалисти иштирок этди. Улар опера ва камер асарлари ижроси бўйича уч турда мусобақалашдилар. Конкурсда республикамиздан саккиз ижрочи қатнашди. Шулардан тўрттаси II турга ўтди. Тошкент Давлат консерваториясининг III курс талабаси Александр Анисимов конкурс якунида III ўринни эгаллади. V курс талабаси Неъматилла Синҳабибий совет арияларининг энг яхши ижрочиси совринига сазовор бўлди.

СССР халқ артисти, Ленин мукофоти лауреати Ирина Архипова раислик қилган жюри ҳайъатида Тошкент Давлат консерваториясининг профессори, Ўзбекистон ССР халқ артисти Насим Ҳошимов ҳам қатнашди.

Ғолибларни кўп минг сонли санъат мухлислари номидан қизғин табриклаймиз. Уларга муваффақиятлар тилаймиз.

ҚАЙСИН ҚУЛИЕВНИНГ 70 ЙИЛЛИГИ

«Қайсин Кулиевни ўқиганда киши унинг шеърларига мафтун бўлиб қолади, шоирнинг шахсан ўзи билан таниш бўлганлар эса унинг меҳри, одамийлигига мафтун бўлиб юрадилар...

Қайсин Кулиев шеърларининг алангаси буюк тоғ чўққиларида ёқилган гулханларнинг ёғдуси каби жуда олисларга зиё ва шуъла таратиб туради».

Атоқли шоирамиз, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Зулфиянинг бу қалб сўзларида бутун ўзбек шеър мухлисларининг ҳам юрагидаги инжа туйғулари ифодаланган десак янглишмаймиз. Дарҳақиқат, донишманд болқор шоири, СССР Давлат мукофоти лауреати Қайсин Кулиевнинг самимиятга тўлуғ энг яхши шеъру достонлари аллақачон халқимизнинг маънавий мулкига айланган. Унинг она тилимизга таржима қилинган асарлари бир неча марта китоб ҳолида нашр этилган.

У ҳассос шоиргина эмас, балки моҳир шеършунос, зукко олим ҳам эди. Шу сабабли адабиёт ҳақидаги ўйлари, сафдошлари, дўстлари ижодиёти таҳлили, тарғиботига бағишланган адабий мақолалари кенг ўқувчилар томонидан ҳар гал катта қизиқиш билан кутиб олинарди. Биз қуйида адибнинг сўз санъатига доир айрим фикрларини эътиборингизга ҳавола этаётирмиз.

Қайсин ҚУЛИЕВ

ИСТЕЪДОД БИЛАН РОСТГЎЙЛИК — ЭГИЗАК

Ҳар бир адибнинг ўз ўлчови бор.

●

Сен бошқа тилларни ва ўзга халқларнинг адабиётларини қанчалик яхши билма, барибир, она тилингда яратилган асарлар асосий намуналар бўлиб қолаверади.

●

Кўрган-кечирганларингдан таълим олишга қобиллик — бебаҳо хислат. Биз, адиблар учун буни ёдда тутиш жуда фойдалидир.

●

Инсонийлик завол билмас ва енгилмасдир. Башарият меҳр-шафқатсиз ёввойилашиб кетган бўларди... Шеърият чақмоқтошдан чиққан учқун янглиғ кўрган-кечирганларингдан, ҳаётий тажриба билан чамбарчас боғлиқ эътиқоддан дунёга келади. Қандай меҳнат ва жанг қилиш одамларнинг ҳамиша қўлидан келган. Бироқ нон етарли бўлган пайтларда ҳам ер юзида меҳр-шафқат етишмаган.

●

Айрим танқидчилар мени доно одам ва адиб деб биладилар. Улар янглишадилар. Менинг бирдан-бир донолигим шу бўлдики, ҳеч қандай тўсиқлар ва қийинчиликларга қарамасдан сабот билан ёзишни ўрганишдан тинмадим. Кейинчалик имоним комил бўлдики, қилинган меҳнат ҳеч қачон беиз кетмас экан. Доно бўлиш нақадар оғир! Бу менинг қўлимдан келмади. Адашишларимиз борасидаги таассуфларимиз бизни умр бўйи таъқиб этиб боради.

●

Барча қийинчиликларни енгиб ўтиши учун одамга аввало саломатлик зарур. Мен буни, таассуфки, ўз вақтида англамадим. Кўпинча шундай бўладики, энг зарур нарсаларни биз мавриди ўтгандан кейингина тушуна бошлаймиз. Одамлар барча самараларга машаққатли тажрибалар орқали эришадилар. Ижодий баркамолликка ҳам. Мен шу билан бахтлиманки, мушкул шароитларда ҳаётдан қўл силтамадим, ундан ҳафсалам пир бўлмади. Мен учун қорли чўққилар, йўл четидаги топталган майсалар, Пушкин шеърияти ва Бетховен музикаси азизлигини йўқотмади. Мен Прометей одамларни деб беҳудага оловни ўғирламаганини, гоҳида ер юзида уйлар ёнаётганига эса Маъбуд айбдор эмаслигини ҳеч қачон эсдан чиқармадим. Ҳеч бир вақт ҳаётнинг ўзини лаънатламаганим ва уни маънисиз ҳисобламаганим қандай яхши. Бу — ёзганларимнинг асосий мотивларидан биридир. Мен инсон қадрини ерга урадиган ночор сўзларни айтмасликка интилдим.

●

Шеъриятнинг олий қиммати — унинг ҳақгўйлигида. Одамларга фақат ҳақиқат, у турмуш ҳақиқати бўладими, тарихий ёки ижодий ҳақиқатми, барибир, ҳақиқат керак. Санъат фақат ҳақиқат билан кучли, ҳақиқат ҳамиша — ёруғлик ва қоронғулик сингари, қувонч ва дард сингари — унинг табиати бўлиб қолаверади. Фақат ҳақиқатдангина таълим олиш мумкин.

Менга мамлакатимиз олға юраркан, бошимиздан кечирган қийинчиликлар ҳақида ҳар гал гапириш лозимга ўхшаб туюлади, чунки машаққатларни енгиб қозонилган ғалабалар беадад даражада қимматлидир. Бу зафарлар кишиларимизнинг обрўйига обрў қўшади, юксалтиради, улар руҳининг улуғворлиги, матонати, қадри ва қаҳрамонлигидан гувоҳлик беради. Ҳаётда енгил-елпи кун ўтказиш ва санъатда бежаб кўрсатиш ҳеч кимга, ҳеч қачон на шараф, на наф келтирган.

●

Катта мақсадлар ва катта ишлар доимо катта жасорат ва ҳақгўйликни талаб қилади.

●

Шеърият — самимийлик фарзанди, самимийликсиз шоирнинг иши ўликдир. Самимийликнинг қадри баланд. Инсон қалбининг очиқлиги гўзал. Қалб ва виждон овози каби шеърият ҳамиша ошкора. Унинг бошқача бўлиши мумкин эмас. Агар гоҳо шеъриятга дахлсиз нарсаларни шеърият деб атаётган бўлсалар, бунда унинг айби йўқ.

●

Мен ижодда нимаики чинакам бўлса, тоғ ёнбағридаги дарахт ёки йўл устидаги тош каби табиий эканига имоним комил. Шеърият оддий сўзлар орқали яратилиши ҳақида мен бот-бот ўйлайман. Уни ҳамма тушуниши лозим. Бунга мени ҳаётнинг ўзи, камтар тажрибам ва катта шоирларнинг тажрибалари ишонтиради. Менингча, шеър қанчалик оддий бўлса, у шунчалик яхши. Дарахт ҳам шундай кўклайди, далалар узра ёмғир шундай ёғади, ирмоқлар шундай оқади. Нотабиийлик ва ноаниқлик кўпсўзлилик мисоли ғашга тегади.

●

Шоирлар ҳар хил бўлади, шу билан бирга, ҳар бири ўз-ўзича ҳақ. Ҳар бирининг табиийлиги ҳам ўзигагина хос. Блок ижодининг табиийлиги бир хил бўлса, Твардовский ижодиники — бошқа хил...

●

Шеърият нур ва эзгуликдан яралган. У мусиқа сингари маданиятнинг юксак ҳодисаси, одамларнинг суянчиғи ва кўмакдоши, одамлар эса ҳамиша ҳам роҳат-фароғатда яшамайдилар. Шеърият фақат ҳаётни севиш, замин ва барча яхши, ҳаракатдаги, инсонга хос нарсаларни қадрли деб билган одамларга азиздир. Лоқайдларни — бошоқнинг мағизга тўлиб етилиши ва парқу булутлар, она чеҳраси ва ота юрт осмонидаги юлдузлар, ўзгаларнинг қувонч ва изтиробларига бепарво, тўнкатабиат кимсаларни шеърият қизиқтирмайди.

●

Истеъдод билан ҳақгўйлик менга эгизаклар бўлиб туюлади.

●

Кулфат муқаррар бўлганда, инсон икки бор матонатли бўлиши ва илгари у қувончни қандай муносиб қаршилаган бўлса, кулфатни ҳам шундай мардона қарши олишга интилиши керак.

Маҳмуд САЪДИЙ таржимаси

ИЗЛАНИШЛАР ЙЎЛИДА

Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитети «Илҳом» Ёшлар уйининг кўргазмалар залида республикамизнинг турли областларида ижод қилаётган бир неча ёш рассомларнинг асарлари намойиш этилмоқда. Бу рассомлар ўзларининг индивидуал услубларига эга, айни пайтда уларни мавзу ва ғоя умумийлиги бирлаштириб туради. Уларни бир хил йўналишдаги рассомлар дейиш мумкин.

Тошкентлик К. Титов аввал ҳам ўз асарлари билан бир неча кўргазмаларда иштирок этган эди. Унинг «Аёлнинг кўпқиррали портрети», «Рассом ва модель» асарлари мавзу ва ифода жиҳатидан бир-бирига яқин. Лекин ранглар шиддати, кўринишларнинг кескинлиги томошабинни чалғитади, рассомнинг фикри ноаён қолади. Мен ўрта ёшли бир аёлнинг пичинг билан «Бу расмларни рассомнинг ўзи изоҳлаб берсин», — деганини эшитдим. Шу рассомнинг «Пейзаж инфляцияси» номли асарида фан-техника тараққиёти одамларни табиат қўйнидан тортиб олаётганидан, одамлардаги меҳр-муҳаббат туйғуларининг, табиатнинг қадрсизланаётганлигидан ташвишланиш ифодаланган. Ижодкорнинг қатор асарларида бир хил кўринишларга қайта-қайта мурожаат этиши ўз-ўзини такрорлашга олиб келган. Титов ижодининг ўзига хос томони шундаки, у реал ҳаётни ўз фантазиясида қайта тиклайди ва томошабиннинг ҳам тасаввурини уйғотишга ҳаракат қилади.

Ёш ижодкор Е. Зенин ўз фикрини яққол, бўрттириб ифодалаш учун рамзий деталлардан эркин фойдаланади. Рассом «Бўш жой» асарида ҳувиллаган ўрмон тасвирига урғу бериш учун асарга бўш стул деталини олиб кирган. Унинг «Тонгги юлдуз» картинасида аёл ва олма образи тоғ тепасидаги хира осмонда жимирлаётган олис оқ юлдузни тез фарқлаб олиш учун хизмат қилади. Аёлни ҳам, олмани ҳам рамзий маънода юлдуз дейиш мумкин.

Биз натюрморт деганда чиройли гулларнинг, сарҳил меваларнинг гўзал томонларини кашф этадиган тасвирий санъат жанрини тушунар эдик. М. Варданян бу борадаги қарашларга ижодий ёндашади. Унинг ўзига хослигини белгиловчи бу ёндашиш камчиликлардан холи эмас, албатта. «Натюрморт» туркумини ташкил этган асарларида у бир-бирига зид нарсаларнинг мутаносиб томонларини илғашга интилган. Варданяннинг «Автопортрет» каби қатор картиналари рамзий характердадир.

Ёш рассом А. Крикиснинг «Экология» сериясидаги қатор картиналари қушларга, ўсимликларга — табиатга шафқатсизларча муносабатда бўлиш фожиали оқибатларга олиб келади, деган умумий мазмун билан суғорилган. Ҳозирги кунда айниқса, Ўзбекистонда юзага келган экологик тангликни ёш мусаввир ўзича шарҳлайди. Қондошларимиз бўлган жонворлар ва ўсимликлар ҳимоясига чақиради. Лекин бу туркумдаги асарларда мавҳум образлар, ранглар номутаносиблиги кўзга ташланади. Изланиш жараёнини ўтаётган ёш рассом келгусидаги ишларида бундай камчиликлардан қутулади, деб ишонса бўлади. Крикис шуни унутмаслиги керакки, ўз-ўзини мажбурлаб, зўрлаб ишлаш ижодда ҳар доим ҳам муваффақиятга олиб келавермайди.

И. Завялова ўз услуби билан юқоридаги рассомлардан кескин ажралиб туради. Унинг «Эврилишлар» туркумидаги асарлари сунъийлиги билан томошабинга унча манзур бўлмайди. «Нотиқ», «Боғбон», «Жанублик» каби қатор картиналарда рассом қаҳрамонларнинг ҳолатларини, характерларини ранглар ва образларда бўрттириб кўрсатади. Унинг услубидаги ўзига хослик шундаки, у образларнинг бўрттириб кўрсатмоқчи бўлган томонларига асосий эътиборни қаратади-ю, қолган жиҳатларни назардан четда қолдиради. Маълум тайёргарликка эга бўлмаган томошабин мазкур асарларни қабул қилмаслиги турган гап.

Кўргазмадан бирмунча муваффақиятсиз чиққан асарлар ҳам ўрин олган. Булар Д. Раҳмонбекованинг «Ҳасад» ва С. Алибековнинг «Туҳфачи» картиналаридир. Биринчи асар жўнлиги, иккинчиси эса автор ғояси ноаён қолганлиги билан томошабин эътиборини жалб қилолмайди.

Хуллас, ёш рассомларнинг ҳар бири дунёни ўз кўзи билан кўришга, «эски» нарсаларнинг янги қирраларини топишга ҳаракат қилади. Ёш мусаввирларнинг ижодларига хос умумийлик шундаки, уларнинг ҳеч бири томошабинга ўз ҳукмини зўрлаб ўтказишга интилмайди.

Умуман олганда кўргазмани унчалик муваффақиятли, деб бўлмайди. Ёш рассомларнинг Ғарб санъатига кучли тақлиди сезилади. Агар бу тақлидга ижодкорларнинг ўзлари изланиш жараёни деб қарамасалар ва Ғарб тасвирий санъатидаги турли оқимларнинг салбий таъсиридан қутулмасалар ўз томошабинлари учун тушунарсиз бўлиб қолаверадилар.

Салим АШУРОВ

КЕНГАШ ЙИҒИЛИШИ

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзида рус адабиёти кенгашининг навбатдаги йиғилиши бўлиб ўтди. Унда ёзувчи А. Ершов бадиий публицистиканинг ҳозирги аҳволи тўғрисида ҳисобот доклади қилди.

— Бадиий публицистика кейинги икки йил ичида анча илгарилаб кетди, — деди у. — Кўплаб баҳслар уюштирилди. Республика ҳаётидаги энг долзарб масалалар қаламга олинди. Айниқса, пахтачиликдаги камчиликлар хусусида, Орол муаммолари, қишлоқ хўжалигида заҳарли химикатларни ишлатмаслик тўғрисида, қайта қуриш даврида инсон маънавий камолоти масалалари каби проблемалар ҳақида ижодкорлар ўз сўзларини айтдилар. Бу ўринда В. Соколов, В. Тюриков, О. Крупенье, З. Туманова, С. Бринских каби публицистлар фаол ишладилар. Лекин ҳали ҳам бу соҳада қилинадиган ишлар бир талай.

Докладда айтилган фикрлар юзасидан ижодкорлардан Ю. Слашиний, А. Файнберг, С. Кулиш, К. Волков ўз мулоҳазаларини билдирдилар, таклифлар киритдилар.

Кенгаш йиғилишида ёшлар билан ишлашни яхшилаш масаласи ҳам кўрилди. Ёшлар семинарининг раҳбарлари қилиб Ю. Слашинин ва И. Бяльский тайинланди.

В. УСТИНОВ

ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ КОНФЕРЕНЦИЯ

Ғафур Ғулом номидаги Сирдарё Давлат педагогика институтида «Октябрь революцияси ва ўзбек совет адабиёти тараққиёти масалалари» мавзуида илмий-назарий конференция бўлиб ўтди. Улуғ Октябрнинг 70 йиллигига бағишланган мазкур конференцияни Ўзбекистон ССР Фанлар академияси А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институти билан Ғафур Ғулом номидаги Сирдарё Давлат педагогика институти ҳамкорликда ташкил этган.

Конференцияни Сирдарё педагогика институти ректори, тарих фанлари доктори, профессор К. Эшжонов кириш сўзи билан очди. Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг мухбир аъзоси М. Қўшжонов, А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институтининг директори Б. Назаров, филология фанлари докторлари — А. Ҳайитметов, А. Каттабеков, Т. Мирзаев, филология фанлари кандидати В. Раҳмонов, тарих фанлари кандидати С. Жиянхўжаев турли мавзуларда докладлар қилдилар.

ҚАЙТА ҚУРИШ ВА САНЪАТ

Ўзбекистон ССР Маданият министрлиги ва Ҳамза номидаги Санъатшунослик институти ҳамкорликда Улуғ Октябрнинг 70 йиллигига бағишлаб «Қайта қуриш шароитида Ўзбекистонда санъатнинг ривожланиш масалалари» деган темада илмий-амалий конференция ўтказди. Конференцияни Ўзбекистон ССР маданият министри Ў. Умарбеков кириш сўзи билан очди.

Конференцияда Ўзбекистон ССР Театр арбоблари союзи правлениеси раиси Б. Қориева «Театр ва замон», республика Рассомлар союзи правлениеси раиси Б. Жалолов «Тасвирий санъатимизнинг асосий тенденциялари ва вазифалари», Тошкент Давлат консерваторияси ректори О. Юсупова «Музика санъатида ижрочилик муаммолари», республика Архитекторлар союзи правлениеси раиси Т. Қодирова «Ўзбекистонда архитектура ва шаҳарсозлик», Санъатшунослик институти директори Ҳ. Абдусаматов «Бадиий мерос ва танқид», Ўзбекистон ССР ФА мухбир аъзоси М. Раҳмонов «Республика театр санъатининг бугунги вазифалари» мавзуларида докладлар қилдилар. Сўзга чиққан ўртоқлар ўзбек совет санъатининг эришган ютуқлари ва қайта қуриш даврида унинг олдида турган вазифалар ҳақида гапирдилар.

«ШАРҚ ЮЛДУЗИ» — 10

Журналнинг ўнинчи сони бугунги куннинг муҳим, долзарб экологик муаммоси — Орол денгизини сақлаб қолиш муаммоларига бағишланган олимлар, ёзувчилар иштирокидаги давра суҳбати билан очилади. Журнал саҳифаларида ёзувчи ва драматург У. Назаровнинг «Тўзондаги шарпалар» қиссаси, А. Ҳатамовнинг ҳикояси, Ч. Айтматовнинг «Кунда» романининг сўнгги қисми, «Хамлет», фожиасидан охирги боблар, Г. Нуруллаева, Э. Самандар, И. Маҳмуд шеърлари чоп этилган. Ўзбекистонда Украина адабиёти ва санъати кунлари муносабати билан О. Гончарь, Е. Гуцалонинг ҳикоялари ва бир гуруҳ шоирларнинг ижодидан намуналар берилган. Ёзувчи Х. Султонов «Мовий нилуфар диёрида» публицистик мақоласида биродар Вьетнам республикасига қилган ижодий сафари таассуротларини ҳикоя қилган. Республикамиз санъат ва адабиёти оламидаги муаммолар, ютуқлар ва камчиликлар Т. Маҳмудов, У. Норматов, Н. Каримов, А. Улуғов, Б. Тўхлиев, У. Қўчқорнинг мақола ва тақризларида, Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси С. Аҳмаднинг А. Обиджон билан суҳбатида рўй-рост акс этган. Шунингдек, журналхонлар «Пиримнинг саргузаштлари» ҳашар қиссанинг С. Сиёев қаламига мансуб боби билан танишиш имконига эгалар.

КЎРФАЗДА КИМЛАР ЎҚ УЗМОҚДА?

Ҳозирги кунда Яқин ва Ўрта Шарқнинг маркази ҳисобланмиш, унинг асосий сув йўлларидан бири бўлган Форс кўрфази планетамизнинг энг хатарли, оловли нуқталаридан бирига айланиб қолди. Эрон ва Ироқ ўртасидаги уруш сўнгги ойларда янада кучайди. Шунингдек, бу ерда Қувайт, Саудия Арабистони, Бирлашган араб амирликлари қўшинларидан ташқари, АҚШ ва НАТО блокига аъзо мамлакатларнинг 30 мингдан ортиқ десантчи ҳамда денгиз пиёдаларини ўз бағрига олган 70дан ошиқ кемалари кўрфазда ҳарбий ҳаракатларни авж олдирмоқдалар. Оқибатда Яқин ва Ўрта Шарқ мамлакатларида турли хил ихтилофлар туғилмоқда. Кўрфазда «танкерлар уруши» натижасида ўнлаб савдо кемалари оғир талофатларга учради, нефть конлари ёндирилмоқда...

Хўш, регионда аҳволнинг бу даражада кескинлашишига нима сабаб бўлмоқда? Эрон ва Ироқ ўртасидаги диний мазҳаблар тафовутидан бошланган оддий жанжалнинг икки мамлакатнинг иқтисодий, сиёсий соҳадаги вайронагарчилик урушига айланиб кетиши, етти йиллик ниҳоясиз уруш оқибатида бу давлатлардан 1 миллион киши ҳалок бўлганлиги ва 540 миллиард долларлик маблағ кўкка совурилганлиги фактлари остида нималар яшириниб ётибди?

Тарихчиларнинг гувоҳлик беришларича, сўнгги 130 йил мобайнида капиталистлар Форс кўрфазидаги бойликларни қўлга киритиш учун интилиб келганлар, бу ерда доимий равишда ҳар хил низолар, ихтилофлар келтириб чиқарганлар. Жаҳон капитал дунёсидаги нефть маҳсулотларининг 57 фоиз запасига эга бўлган бу регион эндиликда ҳам кўплаб империалистик давлатларнинг, биринчи навбатда, Америка Қўшма Штатларининг «ҳаётий эҳтиёжлари зонаси»га айланди. Маълумки, АҚШ империализми 1979 йилгача, яъни Эронда шоҳ режими пайтида кўрфаз устидан ҳарбий назорат ўрнатиб келган, бу ердан олинган «қора олтин»ни ўзининг ҳарбий эҳтиёжларига сарфлаган эди. Революция туфайли Эронда қарор топган Ислом Республикаси АҚШнинг бу фаолиятига барҳам берди. Шундан сўнг Пентагондагилар бошқачароқ йўл излай бошладилар. Улар Эрон ва Ироқ ўртасидаги ихтилофдан фойдаланиб, Ислом Республикаси шаънига ҳар хил бўҳтонлар тарқатдилар. Ироқни унга қарши уруш очишга гиж-гижладилар. Кейинчалик у ўз позициясидан айниди, Эронга яширин равишда қуроллар етказиб бериш билан шуғулланди. Ундан кейин эса ўзини яна Ироққа ёрдамлашаётган қилиб кўрсатди. Ироқ авиацияси бомбардимон қилиши учун Эроннинг энг муҳим объектлари ҳақида маълумотлар бериб турди.

Буларнинг ҳаммаси шуни кўрсатадики, Қўшма Штатларнинг ҳукмрон доиралари Форс кўрфазида тинчлик ўрнатиш учун эмас, балки низоларни, қуролли зиддиятларни кучайтиришга интилдилар. Шу асосда улар бу ерда уруш ҳолатидан фойдаланиб ўз ҳукмронлигини ўрнатмоқчи эдилар.

Оқ уй раҳбарлари кўрфазга ҳарбий кемаларини олиб кириш учун ҳам турли йўлларни излаб кўрди. У дастлаб Исроил, Саудия Арабистони ва Миср билан ҳамкорликда Яқин ва Ўрта Шарқ регионида янги ҳарбий блок тузиш плани билан чиқди. Бу план амалга ошмагач, кўрфаздан нефть олувчи араб мамлакатларининг «ҳимоячиси» сифатида ҳарбий кемаларини олиб кирди. Эндиликда АҚШ Саудия Арабистони, Бирлашган араб амирликлари, Қувайтнинг денгиз портларидан, ҳаво йўллари ва территориясидан ўз ҳарбий мақсадлари йўлида фойдаланмоқда. Маълумки, Эрон-Ироқ урушида Саудия Арабистони Ироққа ён босмоқда ва айни пайтда, шу Саудия Арабистонининг «ҳимоячиси» ролини ўйнаётган Вашингтондагилар учун Эронга тазйиқ ўтказишда, ҳужум қилишда қўл келмоқда. АҚШ НАТО блокига аъзо давлатлар билан биргаликда Ислом Республикасини яккалаб қўйишга ҳам ҳаракат қилмоқда. Шу тариқа Англия ва Франция океан ортидаги ҳомийларига эргашиб Эрон билан иқтисодий алоқаларини, ҳамкорликларини уздилар. Ироқ билан яқин ҳамкор бўлган араб мамлакатларини қўллаб-қувватлаш учун кўрфазга ҳарбий кемаларини киритдилар. Буларнинг ҳаммаси Эрон ва Ироқ ўртасидаги урушнинг янада чуқурлашувига сабаб бўлмоқда.

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Хавфсизлик кенгаши регионда Яқин ва Ўрта Шарқдаги давлатлар ўртасидаги ихтилофларни бартараф этиш учун бир қанча тадбирларни амалга оширди. Шу йилнинг 20 июлида Эрон ва Ироқ ўртасидаги урушга чек қўйиш талаб қилинган резолюция ишлаб чиқилди. Бу резолюцияга Ироқ раҳбарлари ўз розиликларини билдирдилар, Эрон ҳам уни расмий равишда рад қилмади. Лекин резолюциянинг барча чет эл ҳарбий кемалари кўрфаздан олиб чиқиб кетилиши кераклиги ҳақидаги пункти бажарилмади. Бу ҳам империалистик кучларнинг, биринчи навбатда, АҚШнинг кўрфазда агрессив ҳаракатлар қилаётганини, янги уруш ўчоғи очишга интилаётганини кўрсатади.

Ислом Республикасининг энг олий раҳбари Ҳумайний эса яқинда Эрон радиоси орқали сўзлаган нутқида АҚШни «кўрфазга кириб олган доғули шайтон» деб баҳолади ва Эрон халқини ундан ўч олишга чақирди.

Кейинги кунларда матбуотда Форс кўрфазида юз бераётган даҳшатли воқеалар ҳақидаги хабарлар кўплаб оқиб кела бошлади. Эрон катерлари АҚШ ҳарбий танкерига, Қувайт байроғи остидаги Америка нефть ташувчи кемасига ҳужум қилиб, катта зарар етказди. Ўз навбатида, АҚШ вертолётлари Эроннинг уч катерини ёндириб юборди, нефть конларидан иккитасини қанотли ракеталар ёрдамида йўқ қилиб ташлади. Эрон ўзининг биринчи сув ости кемасини кўрфазга туширди. АҚШ ўз навбатида яна иккита сув ости кемасини ва Япония чегараларида сузиб юрган самолётлар, қирувчи ракеталар, вертолётлар ташувчи кемаларини бу ерга олиб кириш ҳақида буйруқ берди. Бу ерда уруш янада оловланиши учун замин ҳозирланмоқда.

Ҳақли равишда савол туғилади, хўш, кўрфазда кимлар ўқ узмоқда? Ироқ Компартиясининг яқинда эълон қилинган Баёнотида ўқ узаётганлар — империалистик кучлар, биринчи навбатда, Америка агрессорлари эканлиги айтилади ва уларнинг қилмишлари қораланади. Ҳа, кўрфазда Эрон ҳам, АҚШ ҳам Пентагон ишлаб чиқарган ажал қуролларидан отмоқдалар. Ундан эса Яқин ва Ўрта Шарқ мамлакатлари халқлари жабр кўрмоқда.

М. КАМОЛОВ

КАПИТАЛИЗМ ИЛЛАТЛАРИ

АҚШда хотин-қизлар учун раҳбарлик лавозимларига йўл очишган бўлса-да, охирги эллик йил мобайнида эркаклар билан хотин-қизлар ҳуқуқи орасидаги фарқ айтарлик ўзгаргани йўқ. Америкалик аёллар эркакларнинг маошига нисбатан олтмиш тўрт процент ҳақ оладилар, холос. Бу рақам Швеция, Италия ва Австралияда саксон процентга яқин, Франция ва ГФРда эса етмиш уч, етмиш саккиз процентини ташкил қилади. Америкалик аёлларнинг олтмиш процентн ҳомиладорлик ва туғуруқдан сўнг бериладиган отпускадан маҳрумдирлар, уларнинг 40 процентига қисқагина отпуска ва пул компенсацияси берилади. Америкалик аёлларга касал болаларига қараганликлари учун берилган бюллетенларига пул тўланмайди.

●

Ҳозир АҚШда бир миллионга яқин ҳиндулар мавжуд. Инглизлар мустамлакасининг дастлабки даврида улар ўн икки миллион эдилар. Эндиликда эса ўнлаб қабилалар бутунлай йўқ қилиб юборилган. Ҳиндуларнинг етмиш беш проценти очлик ва қашшоқликда яшамоқдалар, уларнинг умр кўриши ўрта ҳисобда қирқ ёшдан ошмайди. Туғилган ҳар уч боладан бири олти ой яшаб вафот этади. 1971-1975 йиллар мобайнида ҳинду аёлларининг йигирма тўрт процентн зўрлаб бепуштликка гирифтор қилинган. Резервациялардан ташқарида ҳиндулар орасидаги ишсизлик олтмиш-саксон процентни ташкил қилади.

●

АҚШда гражданлар ва сиёсий ҳуқуқларнинг халқаро битими бузилмоқда. Хусусан, унда вояга етмаганларни ўлим жазосига маҳкум қилишни тақиқлаш ҳақида ўрин берилган. Лекин АҚШ дунё бўйича вояга етмаганларни ўлимга маҳкум қилиш ва уни ижроси бўйича биринчи ўринда туради.

●

Баъзи штатларнинг (АҚШ) қонунига мувофиқ эшигининг олдига тасодифан келиб қолган болани револьвердан ўқ узиб ўлдирганлиги учун ҳеч қандай жазога тортилмайди, ундайларни суд оқлаб юборади.

●

Ўтган йили АҚШда рўйхатга олинган жиноят 1981 йилдаги рекорд даражасидан ошиб кетди, яъни 13,2 миллионга етди.

●

Бугунги кунда Америкадаги ҳар уч негр оиласидан бири ўта қашшоқликда яшамоқда. Оқ танли 5,8 процент ишсизга 12,6 процент қора танли ишсиз тўғри келади.

●

1985 йилда Филадельфия полицияси Осэж-авенюдаги уйни ёқиб юборди. Унда негрлар «МУВ» ҳаракатининг ўн бир аъзоси ёниб кетди. Шундан буён ўша полициячилар томонидан Филадельфияда олтмиш киши ўлдирилди.

●

1986 йилнинг декабридан то 1987 йилнинг февралигача 600 киши (АҚШда) қуролсизланиш пойгасига қарши чиққанликлари учун жарима ва қамоқ жазосига ҳукм қилинди.

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениеси, СССР Адабиёт фондининг Ўзбекистон бўлими, СССР Ёзувчилар союзи аъзоси, «Йилдиз» журналининг бош редактори Айдар Османовга отаси

Сеидасан ОСМАНОВ

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор қилади.

Неъмат АМИНОВ

ЖОННИ КИМ ЎЛДИРГАН?

ДЕТЕКТИВ ТОПИШМОҚ

Москва-Берлин поезди Белорус вокзалидан соат ўн икки яримда жўнади. Купеда тўрт кишимиз: доғистонлик журналист Нодир Абдуллаев, ригалик Моника исмли редактор жувон ва Эстония радиосининг мухбири Алдур Пяяро. Узоқ юрдик. Ҳар ким ўз билганича латифагўйлик қилди. Гоҳида фақат латифа ҳам (айниқса ичилмаганда) кишининг бадига урар экан. Қарта ўйнадик. Уч-тўрт қўлдан кейин бу ҳам жонга тегди.

Ҳар бир журналистнинг ўз ёқтирган мавзуси бўлади, — деди Нодир ака. — Масалан, мен ўзим суд очерклари, детектив нарсалар ёзишга қизиқаман. Яқинда орган ходимлари билан нашавандликка оид бир чалкаш ишни фош қилдик...

Нодир ака шу воқеани қисқача айтиб берди. Алдур унинг ҳикоясини диққат билан эшитгач:

— Бўлмаса бизга ҳам бир масалада ёрдам берсангиз! — деб қолди.

— Қанақа масала? — деб сўради Нодир ака.

— Майли, булар ҳам сизга ёрдам беришсин. Ҳозир Америкада бўлиб ўтган фожиали бир ҳодисани айтиб бераман. Лекин, ҳар хил ортиқча савол билан бошимни қотирманглар. Шарт шу, саволларингизга фақат «Ҳа» ёки «Йўқ» деб жавоб бераман. У ёғини ўзларингиз топасизлар.

— Нимани?

— Ҳозир айтаман. Хўп, шундай қилиб, Нью-Йоркда Том ва Жон исмли қадрдон икки дўст бир хонали квартирада яшардилар. Бир куни Том ишдан қайтиб, уйини очиб қараса, Жон... кўзлари ярим юмуқ, полда ўлиб ётарди. Атрофда ойна синиқлари, сув сачраган. Очиқ деразадан ғувиллаб шамол кириб турарди... Айтингчи, шўрлик Жонни ким ўлдириб кетган?

Дастлаб Нодир ака, кейин Моника Алдурни саволга тутишди.

— Квартира юқори қаватда эдими?

— Ҳа.

— Жоннинг тутқаноқ касали бордир?

— Йўқ.

— Эшик қулфлоғлиқ эдими? — деб сўрадим.

— Ҳа.

— Жоннинг чўнтаги, стол усти кўрилганда уйқу дори, ёки заҳар топилмадими?

— Йўқ.

— Ўша хонада люстра бор эдими?

— Ҳа.

— Жоннинг бўйнида сиртмоқ изи кўринмас эдими?

— Йўқ.

— Шўрлик Жон! Эҳтимол, очиқ деразадан биров тушиб, ўлдириб кетгандир.

— Йўқ.

— Хонадаги шкаф, холодильник, газ плитаси ичи кўрилдими?

— Ҳа.

— Биров яшириниб ётгандир?

— Йўқ.

— Хонада у, бу нарсалар сингандир?

— Ҳа.

— Идиш-товоқ, люстра, стол-стулчи?

— Йўқ.

— Дераза ойнаси синган эдими?

— Ҳа.

— Топдим. Ойна Жоннинг бирор ерини тилиб кетгандир?

— Йўқ.

— Қон ҳам тўкилмаганми?

— Ҳа.

— Уйда сигарет, папирос қутуси бор эдими?

— Ҳа.

— Эҳтимол, наша чеккандир?

— Йўқ...

Хуллас, шу хил узоқ савол-жавоблардан кейин ҳам Жоннинг ўлими сабабини топа олмадик. Нодир ака қип-қизариб кетди. Қовоғи солиниб, ўскин қошлари кўзларини батамом бекитди. Сўнг, бирин-кетин ҳар ким ўз ўрнига чўзилди. Нодир ака ётган еридан:

— Жон уйида илон асрамас эдими? — деб сўради.

— Йўқ! — деди Алдур.

Ҳамма жим қолди. Кейин купе чироғини ўчирдик. Ширин ухлаган эканман, Мониканинг овози қулоғимга чалинди:

— Топдим! Жон маст бўлиб, оғзи ерга қапишиб қолган.

— Йўқ...

Оғир сукунат чўкди. Ҳамма уйқуга кетгандек эди. Аслида Алдурдан бошқа учаламиз ҳам Жоннинг ўлими сабабини ўйлаб ётардик...

Купедагиларга раҳмингиз келсин, ҳурматли газетхонлар. Топингчи, Жонни ким ўлдирган?..

Тополмаганлар шаҳар берсин! Ҳеч бўлмаса Нью-Йоркни...

ЭЪЛОН

ШУМ БОЛА ЧОЙХОНАСИ МАЪМУРИЯТИ УШБУ ТОПИШМОҚНИНГ ЖАВОБИНИ ТОПИШНИ СИЗ ГАЗЕТХОНЛАРГА ҲАВОЛА ҚИЛАДИ. ЖАВОБЛАР КЕЛГУСИ ЙИЛИ БИРИНЧИ СОНИМИЗДА ЯКУНЛАНАДИ. ЖАВОБНИ ТОПА ОЛГАНЛАР ЭЪЛОН ҚИЛИНАДИ. ҲЕЧ КИМ ТОПА ОЛМАСА, МУАЛЛИФНИНГ ЎЗИ ЖАВОБ БЕРАДИ. УНИ БИЛИШ УЧУН ГАЗЕТАМИЗНИ КУЗАТИБ БОРИШ КИФОЯ...

Рассом Ш. СУБҲОНОВ

Рассом Р. АҲМЕДОВ

Абдулла ТУРДИЕВ

АРИФМЕТИКАНИНГ ТЎРТ АМАЛИ ҲАҚИДА ШЕЪР

ҚЎШИШ

**Олтинойнинг ақлин
пешлаб,
Самар дерди:
— Дейлик, сенга ойинг
учта
Олма берди.
Шу олмангга яна шунча
Олмани қўш
Ва ҳаммаси қанча бўлар,
Айтгин-чи, хўш?!
Шунда: «Санаш қочиб
кетмас,
Дейди Олтин, —
Ойим ўша олмаларни —
Берсин олдин!..»**

БЎЛИШ

**— Айтайлик, ликопчада
Ўнта конфет бор десак;
Хўш, ўша конфетларни, —
Сенга, менга тенг бўлсак,
Иккимизга қанчадан
Тегар, укам Бақожон?!
— Сизга озроқ, кўпроғи —
Менга бўлар, акажон!**

АЙИРИШ

**— Айт, сендаги ўн
тийиндан
Биз айирсак беш
тийинни;
Ўзингга қолар қанча,
Ё саволим қийинми?!
Ўтирмаймиз айириб,
Бу ҳийлангиз кетмайди.
Шундоғам, дада, пулим —
Музқаймоққа етмайди...**

КЎПАЙТИРИШ

**Кўпайтириш амалини
Ўтдик кеча...
— Учни учга кўпайтирсанг
Бўлар неча?
— Уйин билан бандман
ҳозир —
Кўраяпсиз.
Ўзингиз билмайсизми,
Сўраяпсиз?!**

ЧОЙХОНА ХАБАРЛАРИ

ТАШАББУС

Тошқин районидаги ЖЭК маъмуриятининг ташаббуси билан Янгиобод кўча, биринчи уйда ёрдамчи хўжалик ташкил этилди. Бу ерда айни пайтда 50 бошдан ортиқ ғоз боқилмоқда. Шуниси қувончлики, илма-тешик трубадан сув оқиб, подвалда ҳовуз пайдо бўлиши ёрдамчи хўжалик учун асос бўлди.

СПОРТ

Торкўча чайқов бозорида район ички ишлар бўлими соврини учун югурувчилар мусобақаси бўлиб ўтди. Эркаклар ўртасидаги мусобақада аккумулятор сотиб, барчанинг ҳожатини чиқарувчи Алдарвой Чориев ғолиб бўлдики, қаерга кетганини учрашув судьяси тугул ҳеч зот сезмай қолди.

Аёллар ўртасидаги мусобақада ғолиблик Туҳфанисога насиб қилди. У кўз очиб юмгунча маррага — яъни, автобус бекатига етиб келди ва таксига ўтириб жўнаб қолди.

Мусобақада ландовурлик қилган 6 нафар олиб-сотар ички ишлар бўлимига келтирилди ва югуришнинг фойдаси ҳақида дарс олмоқда.

ОБ-ҲАВО

Синоптикларнинг берган маълумотларига кўра бугун водийларда ёмғир ёғиши керак эди. Лекин саноат моллари базасининг мудири Калоновнинг ўғил уйлантириши муносабати билан бугунги ёмғир бошқа кунга қолдирилди. Эртага ҳам ҳаво очиқ бўлади. Чунки Автосервис бошлиғининг ўринбосари Хандон Қовоқов икки яшар қизчасининг туғилган кунини нишонлайди.

ЭЪЛОН

9 сўму 10 тийин пулни ҳамёни билан йўқотган киши Жуволдиз маҳалласининг этикдўзига мурожаат қилсин. Соат 14гача келса ҳамён пули билан, кечикса — ҳамённинг ўзи берилади.

Эгамназар СОҲИБНАЗАРОВ

ТАДБИРКОРЛИК

—Хотин биласанми, газетада ёзишича, бир марта юракдан кулиш кишига тўртта тухумнинг кучини берармиш. Шунинг учун кунда қозон осавермай болаларни кулдириб туравер, — деди хасис эр.

НОЛНИНГ ҚУДРАТИ

Тўраевнинг жияни ноль рақамига ўхшайди. Ўзи якка ҳолда ҳеч нарса эмас. Олдида тоғаси турса, жуда катта қимматга эга бўлади.

ОБРЎ

Хуррамой қишлоққа келин бўлиб тушди-ю янги туғилган фарзандига ҳеч ким шу исмни қўймайдиган бўлди. Ҳатто айрим Хуррамойлар ўз исмларини ўзгартириб олишди.

М. СОДИҚОВ

ТАЛВАСА

Мардивойнинг хотини кун сайин, соат сайин тўлишиб борарди. Яқиндагина қўғирчоқдек келинчак эди. Мана, энди эса она бўлай деяпти. Келиннинг ташвиши ўзича эди-ю, бўлғуси «ота»ники ҳам қолишмасди.

Мардивой ўйлаб ўйига етолмасди. Хотинини тўлғоқ тутса қайга олиб боради. Туғруқхона кўпу, ҳеч бирида таниши йўқ. Таниш бўлмаса, ўғил кўриб бўладими ҳозир?! Хўп, таниш ҳам топилди, дейлик. Ўғил ҳам туғилсин, Кейин-чи? Кейин нима бўлади?

«Ўҳ». Бошини ушлади Мардивой.

Дўстларининг югурганини кўп кўрган. «Болалар боғчаси» деган ари уясидек макон шаҳарда кўпу, йўлланма олиш анқонинг уруғини топишдек гап. РайОНОдагилар сизга Бешқайрағочдаги болалар боғчасига йўлланма беришса, у ёқдагилар Тахтапулдаги боғчага рўпару қилишади. Уларнинг ўзи шунақа. Осонини ўйлашади. Мактабда ҳисоб-китобни ўтишмаганми, дейсиз? Демак, ҳозирдан таниш излаш керак. Хўп, бу ҳам ҳал бўлди, дейлик. Кейинчи, кейин? Кейин нима бўлади?

Мактабга боради. Ёнгинасида мактаб бор. Ўқитувчилари кўпу, лекин қўшнилари, яхшиси кам, дейишади. Демак, таниш топиш керак. Болани биринчи синфдан яхши ўқитадиган муаллимга бериш керак. Эрта тонгдан ўзи мактабга бормаса, топиб қўймаса бўлмайди. Ишни пишиқ қилиб қўйиш керак. Хўш, болани ҳам мактабга бердик, дейлик. Кейин нима бўлади, кейин. Ўғлинг синфдан-синфга муваффақиятли ўтиши учун совға бериб туриш керак. Кимга, дерсиз. Шуни ҳам билмайсизми? Муаллимга-да, муаллимга?! Бунга танишнинг ҳам кераги йўқ. Ўзлари олишаверади, совға бўлса бас. Хўш, кейин нима бўлади?

Ўғли мактабни ҳам битиради. Олтин медаль ҳам олди, дейлик. Билими зўрлигидан сочлари ҳам елкасига тушган йигит бўлибди. Институтга кирсам, дейди. Аммо бу ҳам осон эмас. Нима учун дерсиз. Таниш керак. Таниш бўлгандаям, энг бақувватидан. «Олтин медаль» қайда қолди, дерсиз? Э, шуни ҳам билмайсизми? У номигагина. Алдагани бола яхши. Барибир, уч қўйишади. Мактаб муаллимларининг саводи шу эмиш.

Хўш, йигитча ҳам студент бўлди, дейлик, Энди ўзи ўқисин. Таниш изламаймиз. Бўлмаса жуда эркатой бўлиб кетади.

Йигитча институтни битириб етук мутахассис бўлиб чиқди ҳам денг. Буёғи энди нима бўлади? Танишсиз бирор тузукроқ жойга ўзича жойлаша оладими? Асло. Бош қотирмай, таниш излай қолинг. Танишсиз оддий ишни ҳам топиш амри-маҳол...

Мардивой ширин хаёллар билан тонг отганини ҳам сезмай қолди. «Энди қолган танишларни ўғилнинг ўзи ўйласин», дея ёстиққа бош қўйган ҳам эдики, соат жиринглаб қолди. Ишга отланадиган вақт бўлиб қолибди. Ёнгинасида оғироёқ хотини пишиллаб ухлаб ётарди.

Жаббор РАЗЗОҚОВ

Саид РАСУЛОВ

ЛАГАНБАРДОРГА

**Хуллас, ҳаёт аро минг тур бўласиз,
Болам-чақам, дейсиз.
Оромим, дейсиз.
Шерни кўргач, тулки бўлиб куласиз,
Қўзига дуч келгач, тишли бўрисиз.
Хуллас, товланасиз,
Макр тури кўп...
Кеча ундоқ, бугун бундоқ турибсиз.
Лекин ўйлаб кўринг:
Сиз — одамсиз-ку!
Қаранг, ҳайвон каби яшаб юрибсиз...
Иззатингиз, дея балки йиғлайсиз.
Амаллаб кун кўрмоқ —
югура-югур...
Бугун амаллайсиз,
Эрта имиллайсиз
Қачон бошланади одамдай умр?!**

КИМДАН РАНЖИЯПМАН?

**Ўзимнинг ҳолимга кулгим келар гоҳ,
Магарчи, асабим бузуқ турган дам —
Биламан, кўзларим очилиб ногоҳ,
Бекорга мусибат чекаётирман.
Шундоқ яратгандир ахир табиат,
Эшакми, илонми —
бермоқ керак тан...**

**Нимага ботқоққа ботади дея,
Мен ранжиб юрибман қурбақалардан...**

БЎРИ ВА ЭЧКИ

**Бўри эчкига айтди: «Ҳақиқатни айт,
Ноҳақларни этиб ўтавергин қайд».**

**Эчки ҳам ҳайвонлар олдида шодон,
Ҳақиқатни айта бошлади бийрон:**

**— Ҳалол яшаймиз деб, кеча ўзингиз
Бирмас, икки кийик ғажиладингиз.**

**Адолат қаниндир, қаниндир инсоф?
Жаноб бўри, бу бўлмас ҳалолликка боп.
Бўри титраб, қилолмай ўзини эга —
Бир тепди эчкининг пешонасига:
— Эй, гумроҳ! Мен сенга этиб қўяй қайд,
Ҳақиқатни айт-у, эви билан айт!**

ТЕРГОВЧИНИНГ ТАРОЗИСИ

Тун. Соат ўн иккидан ошиб қолган. Бир шарпа қишлоқнинг қинғир-қийшиқ кўчалари бўйлаб юриб келди-да, Боқивой аканинг уйи олдида тўхтади. Атрофга олазарак термилди. Ҳеч ким йўқлигига ишонч ҳосил қилгач, дарвозани очиб ичкарига кирди. Кеч бўлиб қолганига қарамай, Боқивой аканинг уйида ҳамон неон чироқлар порлаб турарди. Шарпа аста ойнадан мўралади. Ичкарида ўн-ўн бир ёшлардаги қизалоқ ухлар, сал нарида эса китоблар сочилиб ётарди. Қизча дарс тайёрламоқчи бўлгану, лекин ухлаб қолгани шундай билиниб турарди. Шарпа залда тўхтади. Лампочкани бураб ўчирди-да, ичкарига кирди. Боқивой ака ишдан чарчаб келган, қўшни хонада донг қотиб ухларди. Шунинг учун унинг келганини ҳеч ким сезмади. Шарпа қизчани аста кўтарди-да, изига қайтди. Қизча дарвозадан чиққандагина кўзини очди. «Ота», деди кўтариб келаётган одамни отам деб ўйлаб. Лекин бирдан бошқа одам эканлигини сезиб қолди. Бақирмоқчи бўлди. Аммо шу заҳоти бақувват қўллар унинг оғзини беркитди. «Қўрқма, мен Раҳмонман», деди шарпа. Қизча қанчалик ҳаракат қилмасин бақира олмади, ҳеч кимни ёрдамга чақира олмади. Шарпа қизалоқни кўтариб эллик метрча юргач, ўнг томонга бурилди. Шу ерда эгаси шаҳарга кўчиб кетган бир ташландиқ уй бор эди. Ўша ерда эндигина ўн бир ёшга кирган қизалоқ номусига тажовуз бўлди...

Шарпа ўзининг ёвуз ниятига етгач, қизчага — Санобарга тайинлади: «Отанг ё онангни кўрсанг ҳожатхонадан келяпман де, агар бировга оғиз очсанг, сўйиб каналга ташлаб юбораман». Санобар уйигача зўрға етиб борди. Эшикни очди-ю, бақириб йиғлаб юборди. Ота-она қўрқиб кетди. Санобар бўлган воқеани айтиб бергач, ота қўлига пичоқ олиб, Раҳмоннинг уйига югурди. Раҳмон ҳали ишдан қайтмаган экан. (Раҳмон гаражда слесарь бўлиб ишларди. Пахта териш мавсуми бўлгани учун иш ярим кечагача давом этарди). Боқивой ака нима қилишини билмай участка милиционерини чақирди. Милиционер келгач, биргалашиб яна Раҳмонларникига боришди. Раҳмон ишдан келиб, хонасида магнитофон эшитиб ўтирган экан. Уни эргаштириб милиция хонасига келишди ва қамашди. Бўлган воқеа шу.

Мана орадан 14 ойдан кўпроқ вақт ўтди. Раҳмон ҳамон қамоқда. Май ойида область суди Раҳмонни ўн икки йилга озодликдан маҳрум қилиш тўғрисида ҳукм чиқарди. Бир ярим ойдан сўнг жиноий ишни қайтадан кўриб чиққан Олий суд ишни қайта терговга қайтарди. Биз энди область суди нимага асосланиб Раҳмонни айбдор деб топгани ва Олий суд нима учун қўшимча тергов талаб қилганини кўриб чиқайлик.

Жиноий иш юзасидан терговни райондаги ёш терговчилардан бири олиб борган экан.

— Ҳаммаси исботланган, — деди терговчи. — Ўша куни Раҳмон ишга жўнашдан олдин уч-тўрт киши билан ўтириб ичган. Кейин кинога, кинодан чиқиб ишга борган. Санобар ўзини ўғирлаб чиққан кишининг кийимлари қанақа эканлигини айтди. Раҳмонни ишхонадагилар худди Санобар айтган кийимда кўришган. Бундан ташқари экспертиза натижалари ҳам жиноятни Раҳмон қилганини исботлаяпти...

— Яна қандай далиллар бор, — дея сўрадим ундан.

— Шуларни ўзи етарли бўлса керак, — деди у.

Аммо Олий суд буларни етарли эмас, деб топди. Ўн бир ёшли қизчанинг кўрсатмасига асосланиб, бировни ўн икки йилга озодликдан маҳрум қилиш кечириб бўлмас хато бўлади. Экспертиза натижалари эса қатъий хулоса чиқаришга асос бермайди. Шунинг учун Олий суд ишни қайта терговга жўнатди. Демак, Раҳмон жиноятчи эмас экан-да? Йўқ, биз бундай дея олмаймиз. Буни текширув ўтказаётган органлар аниқлайди, албатта. Аммо мен воқеа содир этилган жойда бўлганимда, яна бир-иккита фактларга дуч келдимки, уларни таъкидлашни шарт, деб ўйлайман. Раҳмон жиноят содир бўлган пайтда яқиндагина ҳарбий хизматдан қайтган эди. У шу қишлоқлик бир қиз билан унаштириб қўйилганди. Яқинда тўй қилиш умиди билан яшаётган эди. Боқивой ака ўн тўрт йилдан буён қишлоқда чўпонлик қилади. Ҳаётда биров билан санмангга бормаган. Раҳмонлар оиласи билан иноқ яшашган. Ҳатто узоқроқ қариндошчилиги бор. Раҳмонлар оиласи ҳам ошиб-тошиб кетган эмас. Оилада ўн иккита фарзанд. Раҳмон катта ўғил. Қишлоқ аҳли билан гаплашганимизда ҳеч ким Раҳмон ҳақида ёмон фикр билдирмади. Ювош, босиқ йигит, дейишди. Шундай шароитда наҳотки Раҳмон жиноят қилса? Ахир у ўша куни унаштириб қўйилган қизининг олдига бориши мумкин эди-ку. Мастликда инсон нималар қилмайди, дегувчилар ҳам топилади. Тўғри, Раҳмон ўша куни ичганди. Агар у ўзини билмайдиган даражада маст бўлганда, залдаги лампочкани бураб ўчириш, қизча ётган хонага бемалол кириб уни қўғирчоқни кўтаргандай кўтариб кета олишига ҳам ишониш қийин. Балки жиноятчининг Санобарни кўтариб кетаётганда «Қўрқма, мен Раҳмонман» деган гапи айбни бутунлай Раҳмоннинг бўйнига тушишига сабаб бўлгандир. Лекин яхшироқ ўйлаб қарасангиз, бу гап мутлақо мантиққа зид. Ахир, қайси аҳмоқ жиноят қилаётган чоғида ўзининг исмини айтади?

Бундан ташқари қизчани қаерда, қачон ухлашини Раҳмон қаердан билади? Нима учун бошқа бировнинг уйига эмас, Санобарникига борди? Буларни исботлаш керак ҳали. Боқивой аканинг гапига қараганда, воқеа содир бўлишидан бир-икки ой олдин Раҳмон нос сўраб кирган. Бўлиши мумкин. Аммо Раҳмоннинг нос сўраб келиши ҳеч нарсани исботлашга асос бўлолмайди-ку.

Аммо уст-бошлар-чи? Экспертиза хулосалари-чи? Мен Санобар билан суҳбатлашганимда, у ўзини ўғирлаб кетган киши Раҳмон эканлигини, кўчаларидаги чироқ ёруғида аниқ таниганини айтди. Бундан ташқари нега у бошқа бировни эмас, айнан Раҳмонни номини тилга олди? Хуллас, бири-бирига зид қатор чалкаш фактлар.

ИНСОН, АХЛОҚ ВА ҚОНУН

Хўш, ким жиноятчи? Раҳмонми? Мана шу иккита сўроқ гапни ёзиб қўясиз-да, ўйлай бошлайсиз! Аммо бир хулосага келиш қийин. Чунки дастлабки тергов пайтида биз юқорида тилга олган фактларга эътибор берилмаган. Энди эса дело яна терговга қайтди. Нимани қайта текшириш керак? Ахир орадан салкам бир ярим йил вақт ўтди. Излар йўқолди. Ҳеч нарсани қайтадан экспертизадан ўтказиб бўлмайди. Раҳмонни қай даражада ичганини аниқлашнинг иложи йўқ. Гувоҳлар эски гапини қайтаради. Эски дело яна судга топширилади. Суд ҳам ўз ҳукмида қолса керак. Кейинчи? Борди-ю, бу жиноятни Раҳмон қилмаган бўлса-чи? У ўн икки йил озодликдан маҳрум бўлиб қолаверадими?

Редакцияга келаётган айрим хатларда кишилар ўзи ёки қариндоши устидан жиноий иш қўзғалгани, терговчилар дастлабки терговни қониқарли олиб бора олмагани, натижада протест билдирилганда республика Олий судининг тажрибали ходимлари делодан чалкашликлар топаётгани ва қайта терговга жўнатаётгани, айримларини эса мутлақо озод қилиб юборишаётганини ёзишган. Бу нимани кўрсатади? Жойлардаги маъмурий органлардаги айрим ўртоқларнинг ўз ишини яхши билмаслигини, ўз устида ишламаслигини.

Журналистлар бир иборани кўп ишлатишади: терговчи ва врач хато қилиши мумкин эмас. Чунки унинг хатоси инсонни ҳалокатли фожиаларга олиб боради. Шунга қарамай республикамизнинг айрим район ва областларидаги маъмурий органларнинг ходимлари хато қилишда давом этмоқда. СССР Бош прокурори ўртоқ Рекунков республикамизда бўлганда прокуратура, суд ва адлия идораларида кўплаб бу соҳага адашиб кириб қолган кишилар ўтирганини таъкидлади. Ҳатто бу идораларда порахўрлик фактлари ҳам учраб турганини айтиб ўтди. Бу кейинги йилларда республика ҳаётида ҳуқуқни ҳимоя қилувчи кадрлар тайёрлайдиган олий ўқув юртларида ҳам авж олганини кўрсатди.

Ҳар қандай жиноий ишни текширишда дастлабки тергов катта аҳамиятга эга. Бу ишда майда-чуйда деган гап бўлиши мумкин эмас. Чунки ҳар бир қўзғатилган жиноий иш ортида инсон ҳаёти бор. Терговга эътиборсиз қараш — инсон ҳаётига эътиборсиз қарашдир.

Юқоридаги воқеа чўпчак эмас. Республикамизнинг чекка бир қишлоғида содир бўлган жиноят, Буни мен ҳатто ваҳшийлик деб атаган бўлардим. Аммо ким ҳайвоний ҳирсга берилиб, бундай ваҳшийлик қилди? Раҳмонми? Бўлиши мумкин. Мен бу мақола билан уни оқламоқчи эмасман, асло. Аммо биринчи тергов материаллари билан танишиб чиқсангиз ўзингиз-ўзингизга бир неча марта, нега бундай деган саволни берасиз, Ҳақиқат қарор топган тергов папкасини варақлаганингизда эса, юқоридаги саволга асло ўрин қолмаслиги керак.

Беккул ЭГАМҚУЛОВ

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

БАҲОСИ 10 ТИЙИН

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»

Орган Союза писателей Узбекской ССР и Министерства культуры Узбекской ССР

Издается на узбекском языке

Бош редактор ўринбосари: Иброҳим ҒАФУРОВ

Редколлегия: Ўлмас АКРАМОВА, Рамз БОБОЖОН, Мирсодиқ ТОЖИЕВ, Анвар МУҲАММАДЖОНОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Жавлон УМАРБЕКОВ, Сора ЭШОНТЎРАЕВА, Одил ЁҚУБОВ, Лазиз ҚАЮМОВ, Тўлапберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Анатолий ҚОБУЛОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Пиримқул ҚОДИРОВ, Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ (масъул секретарь), Комил ЯШИН.

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент — 700083, Ленинград кўчаси, 32.

ТЕЛЕФОНЛАР: бош редактор — 33-52-91, 32-57-42; бош редактор ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул секретарь — 33-49-93; секретариат — 32-58-49; БЎЛИМЛАР: ижтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; поэзия ва проза — 32-55-78; санъат — 32-56-48, 32-54-56; хатлар ва оммавий ишлар — 32-56-49; сатира ва юмор — 32-54-71.

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар авторларига қайтарилмайди. Ҳикоялар уч интервалда 14 бет, очерк ва мақолалар 12 бетдан ошмаслиги керак.

Р — 11941 Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64593. В. 3154. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 11 12